תלמוד בבלי · אחרונים · חידושי אגדות · סדר זרעים

מהרש"א - חידושי אגדות על ברכות

רבי שמואל אליעזר איידלס [המהרש"א]

ספריית אור ברסלב · or-breslev.co.il

מהרש"א - חידושי אגדות על ברכות

רבי שמואל אליעזר איידלס [המהרש"א]

מקור הטקסט: ספריא · רישיון: לפי המהדורה: נחלת הכלל או Creative Commons

התכנים שלפניכם נאספו, מוינו, סוננו ונערכו בעמל רב ובמסירות על ידי צוות פרויקט 'אוצריא' (otzaria.org).

לקריאה באתר, עם המפרשים והמקורות ליד כל שורה: https://or-breslev.co.il/library/מהרשא-חידושי-אגדות-על-ברכות/
הקובץ נוצר ב־22 בנובמבר 2026 מגרסה v39-202611200317 של הספרייה.

תוכן העניינים

דף ג. 5
דף ג: 6
דף ד. 7
דף ד: 9
דף ה. 11
דף ה: 14
דף ו. 17
דף ו: 19
דף ז. 23
דף ז: 26
דף ח. 28
דף ח: 30
דף ט. 31
דף ט: 32
דף י. 33
דף י: 37
דף יא: 40
דף יב. 41
דף יב: 41
דף יג. 42
דף יג: 44
דף יד. 45
דף יד: 45
דף טו. 46
דף טו: 47
דף טז: 47
דף יז. 48
דף יז: 52
דף יח. 53
דף יח: 54
דף יט. 55
דף כ. 55
דף כ: 56
דף כא. 56
דף כב. 56
דף כג. 57
דף כו: 57
דף כז: 58
דף כח. 58
דף כח: 60
דף כט. 62
דף כט: 62
דף ל. 63
דף ל: 63
דף לא. 64
דף לא: 67
דף לב. 69
דף לב: 73
דף לג. 76
דף לג: 77
דף לד. 80
דף לד: 80
דף לה. 83
דף לה: 84
דף לט. 85
דף מ. 85
דף מ: 86
דף מב. 86
דף מג: 86
דף מד. 88
דף מד: 88
דף מה. 89

דף מו: 89
דף מז. 89
דף מז: 89
דף מח. 90
דף מח: 90
דף מט. 92
דף מט: 92
דף נ. 93
דף נא. 93
דף נא: 94
דף נג: 94
דף נד. 95
דף נד: 96
דף נה. 102
דף נה: 106
דף נו. 110
דף נו: 111
דף נז. 112
דף נז: 113
דף נח. 114
דף נח: 117
דף נט. 120
דף נט: 121
דף ס. 122
דף ס: 123
דף סא. 124
דף סא: 126
דף סב. 128
דף סב: 130
דף סג. 131
דף סג: 134
דף סד. 137

דף ג.

דאיכא משמרות ברקיע ואיכא כו'. דלכך נקט לשון משמרות ולא נקט שליש הלילה לאשמועינן אגב אורחיה דאיכא משמרות בלילה בין ברקיע ובין בארעא ומיהו ק"ק דאיכא משמרות בארעא לא איצטריך לאשמועינן דכמה קראי כתיבי קדמו עיני אשמרות וגו' לראש אשמורות וגו' האשמורת החיכונה וגו' ויותר נכון גירסת הרא"ש קמ"ל דאיכא משמרות ברקיע כי היכי דאיכא משמרות בארעא כו' ואהא מייתי שפיר דתניא רא"א כו' על כל משמר ומשמר יושב הקב"ה כו' דהיינו דאיכא משמרות נמי ברקיע וקמ"ל דיש לאפושי ברחמי באותה שעה כמ"ש הרא"ש לכך נקט ר"א סופן דג' משמרות כדמסיק דהיינו בשליש הלילה ובשני שלישי הלילה ובסוף הלילה דבאותה שעה יושב הקב"ה ושואג כו' ובקרא דכתיב קומי רוני בלילה לראש אשמרות וגו' ופרש"י שם ב' חלקי הלילה שהלילה נחלק לג' חלקים כמ"ש רבותינו במס' ברכות עכ"ל ונראה ליישב פירושו ע"פ סוגיין דשמעתין דודאי אין שהות אפילו כהרף עין בין סוף ראשונה לתחילת השנייה וכן בין סוף השנייה לתחלת שלישית ובקרא דקאמר קומי רוני בלילה ניחא דנקט ראש שתי משמורות שהם בלילה דתחלת ראשונה לא בעי סימנים דאורתא הוא ובסוף השלישית נמי יממא הוא כדאמרינן אלא דהכא נקט בכולן סופן משום סוף השלישית ונ"מ למאן דגני בבית אפל כו' ודו"ק:

ואומר אוי כו'. דכתיב ביה ישאג על נוהו הידד וגו' מלשון הוי כמו שפרש"י שם וקאמר שואג כארי דלשון שאגה נמצא כמה פעמים בקרא לגבי ארי ור' יוסי דקאמר לקמן שמעתי בת קול מנהמת כיונה ואומרת אוי כו' ולא שמע שואג בקול כארי היינו משום דלא היה משתמש רק בבת קול כדאמרי' פ"ב דסוטה דמשמתו חגי זכריה ומלאכי נסתלק רוח הקודש והיו משתמשין בבת קול וק"ל:

משמרה ראשונה חמור כו'. גם כי בודאי הדברים כמשמען וכפשטן יש לנו לתת טעם בסימנים הללו והוא מבואר במ"ש בחלקי נפש האדם שהם ג' כוחות קראום טבעית חיונית ושכלית ובעלי הקבלה קראום נפש רוח ונשמה וכל פעולת האדם כפי הפעולה והמעשה נמשך אחרי כ"א מהם כפי סימן המיוחד לו והנה בפעולותיהם אשר בלילה תתלק עליהם הלילה שבתחלתו האדם בא ממלאכתו ועסקיו שבכל יום והוא טרוד בהם כדלקמן אדם בא מן השדה כו' וזה הזמן הוא כולו מפעולת נפש הטבעית הנמשך אחר החומר של אדם וע"כ נותן בו סימן שבו חמור נוער ובאמצעית של הלילה דרוב עולם הם ישנים על מטתם ואין פועל בהם רק נפש החיונית הרוחנית בעת השינה כמה שכתוב בידך אפקיד רוחי וגו' ואז ניתן רשות גם לרוחות ולמזיקין לפעול בעולם כמה שכתב

במכת בכורות בחצי הלילה וגו' וע"כ ניתן בו סימן שבו כלבים צועקים כמה שכתב במכת בכורות ולכל בני ישראל לא יחרץ כלב וגו' ע"פ מ"ש כלבים צועקים מלאך המות בא לעיר ובמכת בכורות שניתן רשות למשחית לחבל במצרים והיו הכלבים צועקים ואעפ"כ ולכל בני ישראל לא יחרץ וגו' ושליש האחרון מן הלילה שכבר גמר האדם שינתו והוא מנוח ומרגוע כמו שאמר במ"ר אמונתך כו' ובטור סי' מ"ו ושכל האדם זך אז לתורה ולתפלה שהם פעולות נפש השכלית הנשמה שבו וע"כ נותן בו סימן תינוק יונק כו' הוא רמז לתורה ע"ד דדיה ירווך וגו' מה הדד הזה כל שעה שהתינוק יונק ממנו מוצא בו טעם אף התורה כו':

ואשה מספרת כו'. הוא רמז האשה כ"י מספרת בתפלה לבקש כל צרכה מבעלה שהוא הקב"ה ועד"ז יתפרש לקמן בפרק הרואה דג' מיני חלומות הן האחד ע"י מלאך והב' על ידי שד והג' מהרהורי לבו שביום דע"י מלאך הוא חלום שבמשמר האחרון ששכל אדם זך והוא חלום של שחרית שהוא אמתי כמפורש בהדיא שם ושע"י שד הוא חלום שבמשמר שניה שבו ניתן כח לשדים ולרוחות כמו שכתבתי ושעל ידי הרהור הלב שביום הוא חלום שבמשמר ראשונה שעדיין האדם טרוד מהרהורי לבו שביום כמפורש כל זה בהדיא פרק הרואה ודו"ק:

שמקלסין כו'. מפירש"י דר"ל שהיו מקלסין אותו בביתו כך בזמן שהיה ביתו קיים מה לו לאב כו' שגלו מעל שלחן כו' דהיינו שגלו ממקדש ששם היו זוכין משלחן אביהם כשהיה קיים ובזמן שב"ה קיים קראו להקב"ה מלך אבל בזמן שגלו קראו אב ולא מלך כביכול שאינו מלך שאין הכסא שלם אז כמ"ש התוס' שזהו פירוש אמן יהא שמיה רבא כו' ודו"ק:

דף ג:

ע"ב ור' נתן סבר לה כר"י. וה"ה דהמ"ל דמאשמורת שנייה עד חצות לילה היה עוסק בתורה דהכי משמע קדמו עיני אשמרות לשיח באמרתך ומכאן ואילך בשירות ותשבחות כדמתרץ לקמן בכה"ג אלא דאם כן תקשי קדמתי בנשף וגו' במי מוקמי ליה ומיהו איכא לאוקמי כאידך אמוראי דלקמן וק"ל:

תרי נשפי הוו נשף ליליא ואתי יממא וכו'. והיינו מצפרא והאי קרא קדמתי בנשף וגו' ליכא לאוקמא הכי דא"כ מאי רבותיה דהיינו קימה של כל אדם וק"ל:

עד חצות לילה היה מתנמנם כסוס כו'. עיין פירש"י ובמסכת סוכה מפורש דשינת הסוס שיתין נשמי הן וק"ל:

אלמא מספקא ליה וכו'. לפי מאי דס"ד השתא ויאמר משה כה אמר ה' וגו' הם דברי משה ושינה לומר כחצות בכ"ף במקום בחצות בבי"ת שא"ל הקדוש ברוך הוא דליכא ספיקא קמי שמיא ולא ניחא ליה לתלמודא לפרש כפירש"י בחומש לפי פשוטו כחצות כהתלק ע"ש דחצות הוא שם דבר בכ"מ כמו חצות לילה וגו' ועוד לגבי מעשה דכתיב ויהי בחצי וגו' למה לא נכתב נמי כחצי בכ"ף דהיינו כהחלק אלא שהוא שם דבר ויהיה כ"ף כחצות כ"ף השיעור שהיה משה מסתפק ולמאי דמסיק דמשה נמי הוה ידע אלא דשינה לומר כחצות בכ"ף השיעור משום אצטגנינים ולרב אשי דאמר בפלגא אורתא די"ג נגהי י"ד כו' יהיה כ"ף כחצות כ"ף הדמיון ומה שהקשה הרא"ם לדבריו שהרי לא דיבר הקב"ה עם משה אלא ביום לאו קשיא הוא דלא קאמר שהקב"ה אמר למשה בזה הלשון אלא דה"ק משה לישראל כו' קאמר תלמודא דהיינו דמשה הוה קאי עם ישראל בפלגא אורתא די"ג נגהי כו' וכ"ף כחצות כ"ף הדמיון ואולי נעלם ממנו לשון התלמוד שדקדק לומר דה"ק משה לישראל כו' ולא שיהיה דברי הקב"ה כן שהרי ביום דיבר עמו גם מה שהקשה שחצות לילה ידוע ואין צריך דמיון כו' אין זה קושיא דבחצות לילה בבי"ת לא משמע איזו לילה ועוד דהא השתא נמי הוא קאי בחצות לילה אבל כחצות לילה בכ"ף משמע שפיר לילה ראשונה שאחר לילה זו כמו כעת חיה ולשרה בן דמשמע בשנה ראשונה שאחר שנה זו וק"ל:

כנור היה תלוי לו למעלה כו'. כל סוגיא זו מפורש בפ"ק דסנהדרין ע"ש:

דף ד.

אמר דוד כו'. לעיל מיניה כתיב הטה ה' וגו' כי עני ואביון אני דהיינו שאיני מתנהג בכבוד עשירים ומלכים ומפרש לה כי חסיד אני להשכים מחצות לילה כעני הזה המשכים למלאכתו למצא מזונותיו ואיני מתנהג עצמי כמלכים הללו שישנים עד ג' שעות וכן לאידך שאיני מתנהג כמלכים הללו שיושבים בכבודם ואני מתנהג לעסוק בדברים המבוזים בדם ובשפיר ובשליא כעני הזה שהוצרך למלאכה מבוזה למצוא מזונותיו ונקט מלכי מזרח ומערב כו' וכן בכמה מקומות נקט הכי לפי שיישוב עולם כולו מקצה מזרח עד קצה מערב אבל בקצה דרום ובקצה צפון אין שם ישוב מפני הקור והחום כמ"ש התוכניים: ואמר

אני נמלך במפיבושת רבי וא"ל כו'. יש עיון בזה אם זה מפיבושת הוא בן שאול המלך שהיה לו בן נקרא מפיבושת מפילגשו רצפה בת איה הרי הוא הוקע במעשה דגבעונים וא"א הוא שיהיה הוא איש בושת שמלך ב' שנים אחרי אביו שאול ונהרג ע"י ב' עבדיו

בביתו כמפורש הכל בספר שמואל ואם זה מפיבושת הוא בן יהונתן כמו שנאמר במעשה דציבא מאי קאמר דאיש בושת שמו הרי לא נמצא בשום מקום שהיה בן ליהונתן שהיה נקרא איש בושת אבל בספר ד"ה נמצא שהיה ליהונתן בן אחד נקרא מריב בעל וכתבו המפרשים שם כיון דבספר שמואל קרא לבנו מפיבושת ובד"ה קראו מריב בעל דשמו מריב בעל ולמה נקרא מפיבושת כו' וכעין זה דרשו בסמוך גבי כלאב ודניאל ואולי יש להגיה כן בשמעתין לא מפיבושת שמו אלא מריב בעל שמו ולמה נקרא שמו מפיבושת כו' ותו לא מידי:

נגד מלכים כו' כמ"ש מאן מלכי רבנן אי נמי שהיה מפיבושת מבני מלכים ולכן נמי גבי כלאב שהיה מכלים כו' פירש"י אב שהיה מפיבושת אב בהוראות עכ"ל לולי פירושו נראה אב ממש קאמר פירוש שהיה זוכה להכלימו על שכבר הכלים את דוד אביו ואהא מייתי הני קראי בני אם חכם וגו' כאלו דוד אמר על בנו כלאב אם חכם לבך להכלים את מפיבושת ישמח לבי גם אני שזכיתי לכך על שכבר הכלים אותי ואומר חכם בני וגו' ואשיבה חורפי דבר דלפי ענינו ה"ל למכתב כי תשיב חורפי דבר אבל אמר על ידך זכיתי גם אני להשיב דבר את שהיה כבר חורפי וק"ל:

נקוד על לולא כו' פי' רש"י לדרוש את הנקודה כו' עכ"ל נראה מפירושו דמשמעות הכתוב בלא נקודה לולא הוא דבר ברור וא"כ הוא קשה כיון דהכא הנקודה רבה ואתה דורש אותיות הנקודות של לולא מהיכא משמע ליה שאינו דבר ברור שהרי משמעות של לולא הוא דבר ברור ואם נאמר דמשמעות לולא אינו דבר ברור א"כ אי אתה צריך לנקודת של לולא לומר שאינו דבר ברור בזולת הנקודות נמי משמעו כן הוא ואינו דומה להא דפרק הפועלים דאמרינן דנקוד על איו וכן הך דפ' נגמר הדין דנקוד על לנו ולבנינו דהנקודה משנה משמעו שבזולת הנקודה ואפשר לפרש שלא על כל תיבת לולא נקוד רק על אותיות ל"א שבלולא והשתא דורש הנקודות של ל"א כאלו נכתב לא האמנתי כו' שלא דבר ברור הוא כמשמעות של לולא ודו"ק:

שמא יגרום החטא כו'. ויש לדקדק דאימא היה ירא יעקב בשביל שנתמעטו זכיותיו כדאמרי' פ' ב"מ (ל"ב.) לעולם אל יעמוד כו' ואם עושין לו נס מנכין לו מזכיותיו מאי קרא קטנתי מכל החסדים וגו' וי"ל דבשביל שנתמעטו זכיותיו לחוד ודאי דלא היה מתייירא שיתבטל ההבטחה והמדה טובה שיצא מפי הקב"ה כיון שלא תלה התנאי ברבוי זכיותיו אבל בשמא יגרום החטא ודאי מסתמא תולה תנאי ההבטחה ומשום שמא יגרום החטא לחודיה נמי ודאי דלא היה מתייירא דריבוי הזכיות מגינים עליו לקיים ההבטחה אף במקום חטא ודוד שאמר כי חסיד אני שהיו לו רבוי זכיות ואעפ"כ היה ירא שמא יגרום

החטא וכן (רבא שאמר) [אביי שאמר לרבה] הא תורה והא גמ"ח והיה ירא שמא יגרום החטא (סנהדרין צח:) היינו נמי שע"י חסדים שנעשה עמהם ינכו להם מזכיותיהם ושוב יגרום החטא וכן פירש"י פ' וישלח אבל הרא"ם כתב דממיעוט זכיות אין לו לירא כל זמן שלא חטא דאין יסורין בלא חטא ולא מיתה בלא עון כו'(נ"ה) ע"ש ואינו כן המסקנא בפ' במה בהמה דקאמר ש"מ דיש מיתה בלא חטא ויש יסורין בלא עון ש"מ והא דאמרי' נמי בפ' במה בהמה מעולם לא יצאת מדה טובה וחזר לרעה חוץ מדבר זה שנאמר והתוית וגו' (שם) כבר הרגיש הרמב"ם בזה בפתיחת המשנה ע"ש ובדברי הרא"ם פרשת וישלח ובעל העקיד' בשער צ"ו כתב בשם הרלב"ג והרב בן חסדאי לדחות דברי הרמב"ם והאריך שם בזה אבל לשיטתינו שכתבנו דאין חטא גורם לבטל הבטחה מפי הקב"ה אלא עד אחר שיתמעטו הזכיות ע"י החסדים למדנו גם בזה ליישב כל זה דבכ"מ דאמרי' שמא יגרום החטא היינו אחר שנתמעטו זכיותיו והנהו קראי דרגע אדבר על גוי ועל ממלכה לבנות וגו' ועשה רע וגו' ונחמתי על כל הטובה וגו' מוכחי דבהני קאיירי דעל ידי הטובה שעשה להם הקב"ה נתמעטו זכיותיהם ואם יעשו רע יגרום חטאם שהש"י ינחם מלהיטיב להם עוד אבל מה שאמרו מעולם לא חזרה מדה טובה שיצאת מפי כו' והיינו שלא נמצא מדה טובה שחזרה ע"י החטא לחוד אע"פ שלא נתמעטו הזכיות ע"י החסדים חוץ מדבר זה שהיה להם זכיות הרבה שקראם צדיקים גמורים ולא היה בהם אלא זה החטא שהיה בידם למחות כו' ובין גזירה ראשונה לשניה א"א שנתמעטו זכיותיהם ע"י החסדים אפ"ה נשתנה גזירתם מטובה לרעה זהו הנראה מתוך הסוגיא ודו"ק:

עד יעבור וגו'. זו ביאה ראשונה כו' וראוים היו ישראל כו' מפורש בפ' חלק ובפ' א"נ ע"ש:

דף ד:

ע"ב בתחלה אומר ה' שפתי תפתח וגו'. פתיחת השפתים הם תחלת הדבור ואומר שביקש דוד עזר אלוה בתחלת הדבור שהוא פתיחת שפתים ואח"כ פי שהוא כולל כלי הדבור יגיד תהלתך וזה שמסיים לבסוף יהיו לרצון אמרי פי וגו' וק"ל:

תהלה לדוד בכל יום ג"פ וכו'. פי' רש"י כנגד ג' תפלות עכ"ל ואנו אומרים אותו ב' פעמים בשחרית ופעם אחת במנחה ולא בערבית ויש לתת טעם בזה ואפשר שסמכו אותו לסדר קדושה שאמרו בפ"ב דסוטה אמאי מקיים עלמא אסידרא דקדושה ואאמן יהא שמיה רבא דאגדתא ופרש"י שם סידרא דקדושה שלא תקנוה אלא שיהיו כל ישראל עוסקים בתורה כו' עיין שם באורך והיינו דבשחרית איכא ב' פעמים סידרא דקדושה

ובמנחה פעם אחת בכל יום משא"כ בערבית דלית ביה סדר קדושה כלל דעיקר לימוד תורה ביממא כדאמרי' יזיף ביממא ופרע בליליא דלילה אינו רק פרעון בעלמא ושאמרו לא איברא לילה אלא לגירסא כוונו נמי לזה כמפורש שם פרק הדר וז"ש הכא אילימא משום דאתיא באל"ף בי"ת שהוא רמז ללימוד תורה שניתנה בכ"ב אותיות של תורה ופריך ונימא אשרי תמימי דרך וגו' שזה הרמז בו ביותר שנאמר בשמונה א"ב ע"ש ח' א"ב אותיות התורה בשינוי מוצאיות כמפורש בחידושינו מנחות פרק הקומץ ואמר אלא משום דכתיב ביה פותח את ידך וגו' לפי שהפרנסה של כל בריה הוא דבר ההוה חמיד בכל יום מחסד אלהי כדאמרי' פ"ק דע"ג שלישית הקב"ה יושב וזן את כל העולם כולו מקרני ראמים עד ביצי כנים וע"כ אחר כל השבחות שאמר בזה המזמור זכר החסד שעושה שפותח את ידך וגו' ובקרא דלעיל מיניה עיני כל אליך ישברו ואתה וגו' נמי איכא בכה"ג שזן כל העולם ואפשר דבהאי קרא יותר מפורש החסד שנותן לכל חי רצון ופריך ונימא הלל הגדול כו' שאחר כל דברי חסדיו שסיפר שעשה עמנו הוסיף בחסד זה ההוה תמיד לכל בריה ואמר נותן לחם לכל בשר כל"ח ומשני דאית ביה תרתי השייכים להדדי דהתורה היא מזון הנפש והלחם הוא מזון הגוף וכדאמרי' אם אין קמח אין תורה ואם אין תורה אין קמח ודו"ק:

לא נאמרה נו"ן באשרי כו'. ר"ל מה שחסרה הנו"ן הוא רמז כאלו הנפילה חסירה ואינה גמורה אלא שתחזור לקום כדמתרצו לה במערבא כו' ורב נחמן ב"י הוסיף לומר דבמקומו הכא הוא מוכרע שלא תהיה חס ושלום נפילה גמורה שאמר אחר כך סומך לכל הנופלים גם כי אמר נפלה ולא תוסיף קום וגו' היינו מצד זכותם אבל מחסד אלהי ברוב חסדיו סומך ה' לכל הנופלים גם שאינם ראוים לכך וק"ל:

מיכאל כו'. ענינו שמיכאל מים מימין ממונה על הרחמים וגבריאל אש משמאל ממונה על הדין כמפורש בכמה דוכתי ולפי שרחמי שמים מרובים ניתן כח למיכאל לעשות שליחותו בפריחה אחת ולגבריאל לא ניתן כח למהר שליחותו עד שתי פריחות שירגיע בינתים אולי ישוב ונחם ה' כמ"ש בנינוה ואמר אליהו בארבע פריחות שהוא מורכב מב' יסודות אש ומים שזכר ועוד מיסוד אויר ועפר יסודות הכבדים וע"כ אין כחו לעשות שליחותו עד ד' פריחות שירגיע ביניהם ג' פעמים וכן מצינו בילד של הצרפית דכתיב ויתמודד על הילד ג' פעמים ויקרא וגו' ואמר ומלאך המות הממונה על מיתת האדם לא ניתן לו כח לקיים שליחותו עד ח' פריחות דהיינו שירגיע ביניהם ז' פעמים אולי ישוב האדם ביני וביני והוא טעם ז' מעמדות שעושין למת ונגד ז' הבלים כמ"ש פרק המוכר פירות וע"ש בפירשב"ם:

רגזו ואל תחטאו אמרו וגו'. פי' רש"י על משכבכם שנאמר ובשכבך עכ"ל מיהו מהאי קרא דובשכבך לא מייתי תלמודא דאיכא לפרושי כדלק' בזמן שכיבה אבל על משכבכם משמע ממש על מטתו ועוד פי' רש"י ודומו סלה בשינה אח"כ והוא מל' שתיקה ועי"ל מלשון דמדומי חמה דס"פ ת"ה והוא מלשון ערב כפי הערוך וק"ל:

דף ה.

אף ת"ח מבעי ליה למימר כו'. דתורתו ודאי מגינה כמו פרשת ק"ש דלהגן שרי כדאמרי' (פ"ק) [פ"ב טו:] דשבועות מ"מ בעי נמי למימר חד פסוקא דרחמי במקום תפלת ערבית היינו פסוק בידך אפקיד רוחי וגו' וע"פ המדרש ב"ו מפקיד חפץ ביד חבירו ומחזירו בלוי ומקולקל אבל אדם מפקיד בכל ערב נשמתו ביד הקב"ה עיפה ומחזירה לו רגועה כו' כמ"ש הטור א"ח סי' מ"ו והיינו פדית אותי ה' אל אמת ולא כב"ו ששולח יד בפקדון שבידו ומקלקלו ודו"ק:

לעולם ירגיז אדם יצ"ט כו'. דלפי משמעו רוגז מלשון כעס הוא היפך הדבר כי הרוגז וכעס ממדות הרעות הוא ומביא לידי חטא כמ"ש בכ"מ וע"כ אמר כי במקום הזה מדת הרוגז טוב דהיינו להרגיז יצ"ט על יצה"ר להלחם בו וינצחו שלא יחטא ואם לא יוכל לו יעסוק בתורה כמו שאמרו אם פגע בך מנוול זה משכהו לביהמ"ד שיסכים עם היצ"ט לומר שם אמן ומייתי ליה הכא מאמרו בלבבכם כדאמרי' בכל לבבך בשני ביתי"ן ע"ש ב' יצריך:

ואם לאו יקרא ק"ש כו'. דבלילה על משכבו יבא לאדם הרהורי עבירה ביותר ובק"ש מבטל אותן הרהורי עבירה להגין עליו מחטא וממזיקין כדאמרינן בשמעתין (ובפ"ק) [ובפ"ב] דשבועות:

ואם לאו יזכור לו יום המיתה וכו'. דהיינו שיזכיר לו שכל עצת יצה"ר לרעה לו להמיתו כמ"ש צופה רשע לצדיק ומבקש להמיתו ומייתי מדכתיב ודומו סלה עש"ה לא המתים יהללויה ולא כל יורדי דומה וק"ל:

תורה זו מקרא כו'. דהיינו גוף התורה והיא נקראת מקרא בכ"מ בל' התורה ובזו המסכת שהיא תחלת ש"ס בא לפרש דע"כ נקראת התורה מקרא בלישנא דתלמודא בכ"מ ע"ש שמצוה לקרות בה עכ"ל והיינו דבעי לקרותה בכתב בנקודותיה ובפיסוק טעמיה משא"כ במשנה ובתלמוד ואמר והמצוה זו המשנה דלא דברו בה רק בגוף המצוה ואח"כ בא התלמוד לפרשה מהיכא נפקא המצוה מגוף התורה וכפרש"י: ואמר

אשר כתבתי זו נביאים וכתובים. דגם אלו נתנו ליכתב אבל אין בהן מצות קריאה כמו בתורה וק"ל:

מאי משמע כו'. משום דבתר הכי כתיב לעשות נקמה וגו' דמשמע דעלה קאי וחרב פיפיות בידם ממש וקאמר דמשמע טפי דארישא דענינא קאי דכתיב ירננו על משכבותם וכתיב בתריה רוממות וגו' וענינו בזה חרב פיפיות היינו שמכה מב' צדדין מימין ומשמאל וכן הוא בק"ש שמבטל המזיקין מב' צדדיו כמ"ש יפול מצדך אלף ורבבה מימינך וגו' כמפורש לקמן אלף משמאליה ורבבתא מימיניה:

ואין עוף אלא תורה כו'. דכל הענין נדרש לגבי תורה כי תשב ללחום וגו' ושמת סכין בלועך וגו' כמפורש פ"ק דחולין ואמר אל תיגע להעשיר וגו' כפרש"י שם ואמר מבינתך חדל כמ"ש ואל בינתך אל תשען מלחזור על גירסתך כי התעיף עיניך בו וגו' כפרש"י דהיינו שימהר הדבר להשתכח ממך מיהו קשה בדרש הזה לומר משום דכתיב התעיף לגבי תורה קאמר דאין עוף אלא תורה דהא התעיף לא קאי על התורה אלא אעיניך דקרא ונראה דאסיפא דהאי קרא סמיך דכתיב כנשר יעוף בשמים דקאי על התורה וקאמר קרא דבני רשף שהם מזיקין העוף שהיא התורה שנמשלה לעוף שמעופף בשמים מגביהם ומסלקם מן האדם וק"ל:

הא אפילו תינוקות כו'. ר"ל הא דאם נגזרו לבא על האדם בשביל עון מה דהתורה מגינה עליהם מלבא כמ"ש בדילין ממנו אחר שנגזרו לבא ומייתי לה מקרא דאורייתא דכתיב והיה אם שמוע וגו' שדרשו מיניה פ' חלק אם תשמע לא אשים ואם אשים אעפ"כ כי אני ה' רופאך אלא שזה דבר שנתחדש על התורה ברוח הקודש ולא הוזכר בתורה דהיינו שביטול תורה מביא יסורין קשין דכתיב החשיתי מטוב וכאבי נעכר וק"ל:

מדת בשר ודם אדם מוכר כו'. התחיל במכירה וסיים בנתינה ע"פ מ"ש במס' ב"ב (ס"ה.) מוכר בעין רעה מוכר ונותן בעין יפה נותן וז"ש כי לקח טוב גו' לקיחה טובה שהוא בבשר ודם בעין רעה היא שהמוכר עצב בה ולוקח לחוד שמח אבל במדת הקב"ה אינו כן רק נתתי שנותן בעין יפה ודרך שמחה גם לנותן וז"ש תורתי אל תעזובו דבמוכר ודאי רצונו שיעזוב ממנה הלוקח כדי ששוב בקל מחזירה אליו אבל מדתו של הקב"ה שברצונו הטוב נתן להם שאל יעזבו ממנה וק"ל:

יפשפש במעשיו. שכל הענין לעיל מיניה מדבר ביסורין מתחלת הפרשה אני הגבר ראה עני בשבט וגו' ואמר פשפש ולא מצא כו' דודאי אין אדם צדיק בארץ וגו' אלא הכי קאמר שלא מצא עבירה גדולה בידו שראוין יסורין הללו לבא וכפירש"י ואמר יתלה בביטול תורה שנאמר אשרי הגבר וגו' מקרא זה שמעינן תרווייהו דיסורין באין על ידי תורה

בביטול תורה וגם שע"י התורה בדילין ממנו כדאמר לעיל וז"ש אשרי הגבר אשר תיסרנו שיפשפש בהם שע"י ביטול תורה באו ואז ומתורתך תלמדנו כי ישוב לעסוק בה כדי שיהיו בדילין ממנו: ואמר

לא מצא בידוע שיסורין של אהבה כו'. שנאמר כי את אשר יאהב וגו' דלעיל מיניה כתיב מוסר ה' בני אל תמאס וגו' כשלא מצאת לתלות לא במעשיך ולא בתורתך אל תמאס ותהרהר ח"ו אחריו כעובדא דאיוב אבל תחשוב כי הן יסורין של אהבה שנאמר כי את אשר וגו' וק"ל:

שנאמר וה' חפץ וגו'. דאין מלת חפץ קאי על החולי שחפץ להביא עליו החולי דמפי עליון לא תצא הרעות כמ"ש כי לא אחפוץ במות המת וגו' אלא דמלת חפץ קאי על האדם שה' חפץ בו הוא מדכאו ביסורין של אהבה כדי להרבות שכרו בעולם הבא כפירש"י לעיל אבל מתוך המקראות נראה לפרש הכי כדי לזכות הרבים שחטאו שיתכפרו ביסורי הצדיק כמו שכתב שם כל הענין מחולל מפשעינו וגו' ובחבורתו נרפא לנו וגו' ע"ש: ואמר

יכול כו' מה אשם לדעת כו'. כמו אשם נזיר אשם מצורע מה שאין כן חטאת שלא באה בשום מקום רק על השוגג בלא דעת: ואמר

ולא עוד אלא שתלמודו כו'. שנאמר וחפץ ה' וגו'. שהיא חפץ ה' כמ"ש וכל חפציך לא ישוו בה וק"ל:

שנאמר אשר לא הסיר וגו'. דלפי פשוטו שנתקבלה תפלתי ולא הסירה ודחה אותה הקב"ה לא יתכן כינוי מאתי דמשמע דקאי נמי על תפלתי אלא מאתו בוי"ו וע"כ דרשו מאתי ממש שלא הסיר מאתי תפלתי ע"י חולי ויסורין שלא הייתי יכול להתפלל:

אלו ואלו יסורין של אהבה כו'. דבזה הפ' מפורש דבתרוייהו קמשתעי קרא דכתיב לעיל מיניה בטח על ה' בכל לבך וגו' דהיינו תפלה כמ"ש איזו עבודה שהיא בלב הוי אומר זו תפלה ואל בינתך וגו' רפאות תהי לשרך וגו' הוא לימוד התורה ואח"כ אמר מוסר ה' וגו' כי את אשר יאהב וגו' כמפורש לעיל: ואמר

אלא מה ת"ל ומתורתך תלמדנו. דמשמע שתלה הדבר בעון ביטול תורה דוקא וקאמר א"ת תלמדנו ולא איירי קרא כלל ביסורין של אהבה אלא ביסורין שממרקין עונותיו של אדם ותקרי תלמדינו דבר זה מק"ו משן ועין כו' ענינו דעבד כנעני מצד עונות אבותיו נשתעבד כמ"ש ויהי כנען עבד למו וע"י יסורין בשן ועין יוצא בהם לחירות למרק בו עון אבותיו ק"ו ביסורין של כל גופו שממרקין עונותיו של אדם ומסיק ומדמה לה לברית מלח שממתקת את הבשר דהיינו שנכנס בבשר ומוציא הדם ממנו וממתקת את הבשר

כך היסורין נכנסין בבשר דאדם ומוציא ממנו רתיחת הדם המביאו לידי חטא עונותיו מתמרקין ממנו וק"ל:

ג' מתנות טובות כו'. בתורה כתיב כי לקח טוב נתתי לכם בא"י כתיב על הארץ הטובה אשר נתן לך בעוה"ב כתיב ראה נתתי לפניך היום את החיים וגו' והוא מבואר תורה ניתנה ע"י יסורין כי תענוגי עוה"ז הם ביטול התורה כמ"ש כך היא דרכה של תורה פת כו' א"י נתנה ע"י יסורין הוא הוראה שלא נתנה הארץ לאכול פירותיה ולהתענג מרוב טובה כי יבא בזה לידי מרד בה' ח"ו כדמפורש בפרק זה בסוף הענין פן תאכל וגו' ורם לבבך ושכחת וגו'. עוה"ב ניתן ע"י יסורין בעוה"ז לצדיק למרק עונותיו כדי שיקבל שכרו משלם לעוה"ב והיינו דרך חיים לעוה"ב ע"י תוכחת מוסר שבעוה"ז וע"ז כוונו לומר בבהמ"ז ברית ותורה וארץ וחיים ומלכות בית דוד כו' כמ"ש בפרק שלשה שאכלו שהוא הוראה שלא ירבה אדם בתענוגי מאכל אך שיאכל כדי שביעה ויזכור ברית דהוא רמז ליסורין כדלעיל נאמר ברית ביסורין כו' ותורה וכן ארץ וכן חיים שבעוה"ב כל אלו ג' מתנות טובות לא נתנו אלא בברית ויסורין ועד"ז יש לפרש בפ' עקב זכר ג"פ עינוי ויסורין האחד כל המצוה וגו' והוא לימוד התורה ששקולה כנגד כל המצות וכתיב אח"כ למען ענותך לנסותך וגו' הב' א"י דכתיב כי כאשר ייסר איש את בנו וגו' וכתיב בתריה כי ה' אלהיך מביאך אל ארץ וגו' הג' העוה"ב דכתיב בסוף הענין למען ענותך וגו' להיטבך באחריתך:

דף ה:

ע"ב חסד זו ג"ח שנאמר רודף צדקה וחסד וגו' מפורש ביבמות פי"ג:

אמת זו תורה שנאמר אמת קנה וגו' מפורש בבכורות פ"ד:

וכתיב התם ומשלם עון אבות אל חיק וגו'. הא דכתיב באורה פוקד עון אבות על בנים נמי משמע שהבנים נענשים ומתים בשביל עון אבותם אבל לא נשמע מיניה דנתכפר האב במיתת הבן אבל מהאי קרא ומשלם עון אבות וגו' משמע שפיר דנתכפר דמשלם את חובו ועונו בכך וק"ל:

מזבח כפרה הוו וכו'. היינו דאין הקרבן מכפר רק על השוגג:

יסורין של אהבה שמייסרו הקב"ה בעוה"ז בלי שום עון להרבות כו' כפירש"י לעיל לא הוה:

ואב"א הא לן הא להו וכו'. עפרש"י והתוס' דחו פירושו דשלוח מחנות אינו נוהג בזמן הזה וק"ק לדבריהם נמי דמשמע בכל התלמוד דלא היו נזהרין בזמה"ז אלא מטומאת קרי ונדה ולא מן טומאת מת ונגעים ועוד קשה לפי' שניהם שפירשו הא לן לבני א"י דרבי

יוחנן שהיה מבני א"י קאמר דאין נגעים יסורין של אהבה ובכמה מקומות בתלמוד בפ"ק דקידושין ובב"ק מוכח דהא לן לבני בבל והא להו לבני א"י וכ"נ דתלמוד דידן בבלי הוא ונראה לפרש הכא הא לן והא להו בע"א דה"פ הכא הא לן ר"ל לכל העולם מקרי יסורין של אהבה שיתכפרו ביסורין על עון וחטא עצמן והא להו דהיינו צדיקים עצמן שסובלין היסורים בשביל אחרים לא הוו להו יסורין של אהבה כההוא עובדא דרבי פ' הפועלים דלגביה לא קרי ליה יסורים של אהבה כדאמרינן התם וק"ל:

דין גרמא דעשיראה כו'. פירשו התוס' מדהוה רגיל לנחם אחרים בכך ש"מ כו' עכ"ל והוא פי' שני בערוך בערך גרם ולפירוש ראשון שכתב שם פי' י' בנים היו לו ומתו ומצטער ומרוב החביבות היה נושאו כו' ע"ש ולפי זה י"ל דה"פ כיון דכל כך היה חביב לו להצטער אלמא דיסורין של אהבה הוו וק"ל:

חביבין עליך יסורין כו'. אשכחן בכמה דוכתין שהצדיקים היו מקבלים עליהם היסורין באהבה כהך עובדא דראב"ש בפרק הפועלים והיינו היכא דליכא ביטול תורה דהיו יסורין של אהבה כדאמר לעיל אבל כל הנהו עובדי דהכא משמע דהוו חלישי כ"כ שהיה ביסורים שלהם ביטול תורה כדאמר דהיו צריכים להקים אותן ולכך קאמרי דלא הן ולא שכרן וק"ל:

לוקים רבי יוחנן לנפשיה כו'. ולעיל גבי רבי חייא ב"א לא מקשי ליה דלוקים רבי חייא לנפשיה דאפשר דהוה סבור בחליו שא"א כלל לחולה לקום אבל רבי יוחנן דלפי דעתו שאפשר לחולה לקום כדמוכח בעובדא דר' חייא ב"א לעיל דיהיב ליה ידיה גם שראה בו שקם א"כ כשהוא היה חלש לוקים לנפשיה ומשני דאינו דומה דודאי ידע דא"א לוקים מנפשיה אלא ע"י אחר משום דאין חבוש כו' וק"ל:

אי משום תורה כו'. הוא מבואר ע"פ מ"ש בשלהי מ"ק חיי בני ומזוני לאו בזכותא תליא מילתא אלא במזלא וכתבו התוס' שם ובתוספות ס"פ כ"ד דשבת (קנ"ו.) הא דאמרי' אין מזל לישראל י"ל ע"י זכות גדול משתנה המזל ולפעמים אין משתנה כדאמרי' בתענית בר"א פן פדת דא"ל כו' באולי דאיברי בעידנא דמזוני עכ"ל ואפשר דהיינו ההוא חולה דהכא שאמרו בר"א דסתם ר"א בגמרא הוא ר"א בן פדת וז"ש אי משום תורה שהיא חיי האדם כמ"ש כי הוא חייך ואורך ימיך אין זה תלוי בזכות כי לא כל אדם זוכה להרבות בתורה כמ"ש בזה דהכל במזל תלוי אפילו ס"ת שבהיכל וא' המרבה כו' ואי משום מזוני לא כל אדם זוכה כו' דמזוני דעוה"ז במזלא תלוי וכמ"ש לו הקב"ה באולי דאיברי בשעתא דמזוני כדאמרי' במס' תענית ואי משום בני דין גרמא כו' ולא בזכותא תלוי אלא במזלא וק"ל:

להאי שופרא דבלי כו'. גם שהפליגו בפרק הפועלים בשופריה דר"י אינו דומה שבכו בשביל שופריה לחודיה ואפשר דנצטערו על זכרון חורבן ירושלים כדאמרינן שם דאר"י אנא אשתיירי משפירי ירושלים נמצא כשימות בלה השופרא מכל בני ירושלים בעפרא מיהו בההוא דנדרים (נ.) דר"ע רק ושחק ובכה על שופריה באשת טורנוסרופוס א"א לפרש כן ודו"ק:

תקיפו ליה כו'. דגם רב הונא שהיה עשיר גדול כדאמרי' במס' תענית יין הרבה כ"כ בת' דני שכולם תקיפו ודאי דין שמים בהשגחה הוא וע"כ א"ל ליעיין מר במיליה לפשפש במעשיו ע"כ:

בתר גנבא גנוב וטעמא טעים. נראה לפרש המשל הזה ע"פ הדין ששנינו בר"פ מרובה אין הגונב אחר הגנב משלם כפל וד' וה' ז"ש דהגנב עצמו גם שמים גנובים ימתקו אינו טועם לו שהוא ירא לשלם כפל ד' וה' תחתיו בטובח ומוכר אבל הגונב מן הגנב גם שהוא חייב לשלם הקרן טועם לו וגנובים ימתקו לו כיון שלא ירא לשלם כפל וד' וה' גם שאין המשל הזה דומה ממש לעובדא דרב הונא שהוא נוטל את שלו לפי דעתו מ"מ לפי מאי דשמיע להו ולא היה חשוד להם הוה קצת בדומה וק"ל:

אלא אימא סמוך למטתי כו'. פירש"י בשחרית מיד בקומו התפלל וקרא ק"ש וק"ק למה תלה הדבר בסמוך למטתו דהא אם השכים לעמוד קודם ע"ה לא היה מתפלל וקרא ק"ש סמוך למטתו וע"ק דמימרא זו לא שייכא הכא בפ' זה דע"כ לא איירי אלא בתפלת ק"ש של ערבית גם אינו דומה שהגיה דבריו שלא אמר כלל לפני מטתו ולולא פירושו נראה דנסמכו הדברים שאמר אח"כ ושתהא מטתי נתונה כו' ובפי' תר"י ע"ד הרוצה להחכים ידרים ולהעשיר יצפין כו' ע"ש באורך שיש לאדם להתפלל ולצדד לצפון או לדרום דהיינו שיתן לו הש"י בנים חכמים בתורה ועשירים וז"ש אלא אימא לפני מטתי היינו סמוך לשכיבה בלילה התפלל מקודם על שיתן לו הקב"ה בנים ושתהא מטתו נתונה בין צפון כו' על שני דברים התפללתי שיהיו בני אלה הנולדים לי חכמים ועשירים ושאמר דהוויין לו בנים זכרים כו' הלשון משמע דהיינו ממילא כשתתקבל תפלתו שיהיו חכמים בתורה ועשירים ממילא יהיו זכרים דבאשה לא שייכא חכמה כדאמרי' דאסור ללמדה תורה ולא שייכא בה עשירות דמזלה אזיל לפי מזל האיש כמ"ש בנדה (ל"א:) נקבה נקייה באה כמפורש שם וברפ"ק דסוטה (דף ב) בחידושינו ע"ש ומייתי לה מהאי קרא ממתים ידך ה' וגו' פירש"י וצפונך לשון צפון וסיפא דקרא ישבעו בנים עכ"ל והוא דחוק שלא הזכיר רק צפון גם בנים משמע נמי נקבות כדאמרי' במס' יבמות (סב:) ונראה לפי דרכנו דהאי מזמור בתפלת לילה דסמוך לשכיבה מדבר כמ"ש תפלה לדוד וגו'

בחנת לבי פקדת לילה וגו' ומסיים בו ממתים ידך ה' וגו' שהוא מל' אנשים שיתן לו זרע אנשים שיהיו חלקם בחיים דהיינו בתורה כמ"ש כי הוא חייך גם בעשירות דהיינו וצפונך תמלא בטנם וישבעו בנים וגם יניחו יתרם לעולליהם מתוך עשירות ואמר דוד ברוח הקודש ע"י תפלה זו שבלילה קודם שכיבה אני בצדק אחזה פניך ואשבעה בהקיץ משינתי זה ממה שחזיתי תמונתך ברוח הקודש בלילה ושוב ראיתי בערוך בערך תפלה שפירש בזה ג' פירושים ואתפלת ערבית ע"ש וק"ל:

טורפין כו'. כענין שאמרו שיש מלאכי רחמים המביאים תפלת אדם לפניו יתברך ואם אין אדם זוכה לכך יש מלאכים אכזרים ומקטרגין שטורפין את תפלתו ומונעים אותה מלהגיע לפניו יתברך וז"ש טורף נפשו זו תפלה כפירש"י באפו דהוא מלאך האכזרי הנקרא אף כמ"ש בנדרים (ל"ב.) והיא מדה כנגד מדה שהוא גורם לחברו שהוא חרד בתפלתו ונטרפת ואמר הלמענך תעזב וגו' כפירש"י וענינו שאתה חושב שלמענך שיצאת לא יהיה עוד משגיח על היחיד שבב"ה והיינו תעזב הארץ כמ"ש ברשעים שאומרים עזב אלהים את הארץ ואמר ולא עוד כו' שנא' ויעתק צור ממקומו ואין מקומו אלא בישראל כמ"ש בכל צרתם לו צר שהשכינה עמהם בכ"מ שהם (סוכה מ"ה ע"א ע"ש) וק"ל:

דף ו.

לו הקשבת למצותי כו'. עיין פירש"י שהוא דחוק ובע"י בשם ר"י למצותי מלשון צוות וחבורה ויהיה פי' לו הקשבת שהיית ממתין ומקשיב לענות אמן על כל ברכה שתשמע מחברך צוות לך בב"ה יהיה שכרך כנהר שלום וגו' ועי"ל דסמך בהך דרשה אקרא דלעיל מיניה דכתיב ה' אלהיך מלמדך להועיל מדריכך וגו' דהיינו שתועיל לחברך להציל מסכנה מדריכך בדרך תלך דהיינו שהולך בבהכ"נ בדרך שהלכת ע"ז לו הקשבת למצותי זאת ויהי כנהר וגו' וק"ל:

כל חד מינן אלפא משמאליה כו'. עש"ה יפול מצדך אלף ורבבה מימינך וגו' וק"ל:

ובצפרא כו'. דבלילה כשאדם שוכב על מטתו שכיחי מזיקים טפי כמ"ש לא תירא מפחד לילה וגו' מדבר באופל וגו' כי הרוחות מתדבקין באדם ביותר בלילה בעת השינה כדאמרי' פ' הרואה (נ"ה ע"ב) דיש חלומות בלילה בשינה ע"י שדים ומזיקין וק"ל:

במקום רנה כו'. ובפ' אין עומדין (לקמן ל"א) דרשינן מהאי קרא שיקדים שיר ושבח ואח"כ ישאל אדם צרכיו ועניניו חדא הוא דכיון דלא ישאל אדם צרכיו אלא לבתר רנה ושיר ועיקרו בב"ה כפרש"י ע"כ לא ישאל גם צרכיו אלא שם בב"ה והיינו בסתם בני אדם להתפלל בביתו אבל מי שיש לו מקום קבוע ללמוד תורה יש לו להתפלל שם כדאמרי'

בר' אמי ור' אסי (לקמן ח') דהוו מצלי ביני עמודי דהיינו ביהמ"ד שלהם וקדושתו טפי מקדושת ביהכ"נ וק"ל:

ומנין לי' כו' ומנין לג' כו'. כל הני מילי די' וג' וב' וא' משנה שלימה היא בפ"ג דאבות ומייתי לה מהני קראי אלא דמייתי לה כולהו לענין עוסק בתורה ואפשר דאלו לא נאמר קאמר התם אבל הכא בשמעתין מצריך צריכי לכל הני קראי כדקאמר וכי מאחר דאפילו חד תרי מבעיא כו' הוצרך כל חד וחד למלתיה מיהו הא דמוסיף התם ומנין אפילו ה' שנאמר ואגודתו על ארץ וגו' לא מצריך ליה הכא והביאור גבי עשרה המתפללין אמר אלהים נצב כביכול שהוא עומד שם עם המתפללים דאסור לישב תוך ד"א של המתפלל וגבי ג' בדין שהדיינין מצותן בישיבה קאמר נמי בקרב אלהים וגו' כמו שהם יושבין כדמסיק ג' עד דיתבי:

מאי ולחושבי שמו א"ר אשי חשב לעשות מצוה ונאנס כו'. ובספ"ק דקידושין גרסי' אפילו חשב לעשות מצוה כו' ושם מפורש:

שאפילו א' שיושב ועוסק בתורה כו' שנאמר בכל מקום אשר אזכיר וגו'. והכי מפרש לה לענין עוסק בתורה בכ"מ שאתן לך רשות להזכיר שמי דהיינו בדרך לימוד אבל בע"א אסור להזכיר ש"ש דהוה לבטלה וק"ל:

תרי מכתבן מלייהו וכו' לפי ששנים מתוך משא ומתן שלהן בד"ת יבואו ברוב על האמת שניתן ליכתב מלייהו בספר זכרונות לפניו ית' אבל הא' אפשר שיבא לטעות בלימודו ולא ניתן ליכתב:

מנין שהקב"ה מניח תפילין כו'. כבר כתבו בזה סוד נסתר אבל אני רואה בו קרוב לפשוטו כי מצות ענין תפילין הוא שיש לנו להיות דבקים בו ית' והנחתן עלינו היא משרה שכינה עלינו בשמו וד' פרשיותיה שכתוב בו מוכיחין עד"ז מצות תפילין שיהיה לישראל דביקות וקדושה בה' בכל נפשם ובכל לבבם ובכל מאודם ולעומת זה יש להקב"ה דביקות וחטיבה בישראל כמ"ש אני לדודי ודודי לי וכדמייתי שהקב"ה משתבח ומתפאר בישראל וישראל מתפארים ומשתבחים בה' דכתיב את ה' האמרת היום וה' האמירך היום וע"כ נקראים התפילין פאר והוא שהקב"ה מניח תפילין להתדבק ולהתפאר בנחלתו ישראל וכמ"ש שימני כחותם על לבך כחותם על זרועך וגו' שהוא מורה על דבקות שלו עמנו כתפילין הללו שהם על הזרוע נגד הלב ומייתי מדכתיב נשבע ה' בימינו זו תורה כו' דהיינו שנשבע בב' מדות שהם החסד והגבורה שנשבע ה' בימינו זו תורה מימין היא מדת החסד שנאמר בתורה ותורת חסד על לשונה ובזרוע עזו זו התפילין שביד שמאל הוא מדת הגבורה והעוז כי מתוך הנחתן משרה האדם השכינה על עצמו

נגד עמי הארץ ליראה מגבורתו ית' ב"ה כדכתיב וראו כל עמי וגו' כי שם ה' וגו' הרי שריית השכינה ואמר מה כתיב בהו בתפילין דמרי עלמא דהיינו פסוקים המורים על כוונה זו שיש לו יתברך דבקות וחטיבה בישראל דוגמת תפילין שאנו מניחים שמורים על שיש לנו דבקות וחטיבה בו ית' ב"ה ואמר לו מי כעמך ישראל גוי אחד כו' ופירוש האמרת מל' חטיבה עי' בפרש"י במס' חגיגה (ג.) שהוא שבח מיוחד בשניהם דהיינו ה' אחד וישראל גוי אחד וקאמר בשאר בתי מאי דמשמע ליה ודאי דכעין שלנו ד' פרשיות בד' בתי כך הם תפילין של הקב"ה ומסיק כי מי גוי גדול ומי גוי גדול וגו' דדמיין להדדי כו' דכי מי גוי גדול וגו' בכל קראנו אליו מורה על הדבקות לנו בו בתפלה ומי גוי גדול אשר לו חקים וגו' מורה על הדבקות לנו בו בתורה ואשריך ישראל ומי כעמך ישראל בחד ביתא דדמיין להדדי דהיינו שדבקים בו לענין ישועה כמו שכתוב אשריך ישראל מי כמוך עם נושע וגו' ומי כעמך וגו' אשר הלכו אלהים לפדות לו לעם וגו' או הנסה אלהים וגו' בחד ביתא המורה על הדבקות בו בעשות להם נפלאות ונוראות ולתתך עליון בחד ביתא הוא המורה על הדבקות בו במעלה עליונה כדכתיב לתהלה לשם ולתפארת וגו' ומסיק דכולן כתיבי באדרעיה ופרש"י דר"ל דכולן כתיבי בזרוע בבית אחד ואין זה כמשמעו דהל"ל הכי כולן כתיבי באדרעיה בבית אחד ועוד דמאי אשמעינן בכך דודאי כן הוא ואפשר לומר משום דהא דמייתי מנין שתפילין קרוין עוז מדכתיב וראו כל עמי הארץ כי וגו' דמיירי בתפילין של ראש ועלה קאמר תינח בחד ביתא בשאר בתי כו' דכולה מלתא בשל ראש איירי קאמר ומסיק דכולן כתיבי גם באדרעיה כדקאמר מעיקרא נשבע ה' בימינו ובזרוע עוזו ודו"ק:

דף ו:

ע"ב שנאמר מי בכם ירא ה' וגו'. פירושו לפי הדרש מי בכם ירא ה' לבא לביהכ"נ לשמוע בקול עבדו של הקב"ה דהיינו הש"ץ שהוא עובד בתפלתו עבודת כ"ג כמו שכתוב (תענית ב'.) ולעבוד את ה' אלהיך בכל לבבך איזו עבודה שהיא בלב הוי אומר זו תפלה אשר עתה הלך בדרך חושך ואפילה דהיינו נמנע מהלוך בה בשביל דבר שאין נוגה לו דהיינו לדבר הרשות לאפוקי אם נמנע מב"ה משום שהלך בדבר מצוה שאז נוגה לו ע"ש כי נר מצוה וגו' שאז הוא עוסק במצוה ופטור מן התפלה ומשום שיש אדם שיחשוב לו כי גם זה לו דבר מצוה כשהולך בסחורתו להרויח בה ולפרנס בני ביתו וע"כ אמר שיבטח בה' דה"ל לבטוח בה' שיתן לו פרנסתו ולא היה לו לימנע מב"ה כדאמרי' לקמן פרק אין עומדין (ל"ב ב) בחסידים הראשונים וק"ל:

ולא מצא בה י' מיד כו'. כדאמרי' לעיל שהקב"ה מצוי בב"ה וי' המתפללים שם שכינה שרויה ביניהם ומסיק שם דעשרה שכינה קדמא ואתיא וע"ז אמר בשעה שהקב"ה מקדים עצמו לב"ה למצוא שם עשרה דרגילים שם ולא מצא י' כ"א ט' כועס הקב"ה ואומר מדוע באתי להשרות שכינתי שם ואין איש אחד פרטי שהוא משלים עשרה ואין עונה דבר שבקדושה וזה חסרון לא יוכל להמנות כדאמרי' בחגיגה (ט:):

כל הקובע מקום כו'. מבואר דכל המשנה מקום תפלתו הוא מקבל שפע וכח אלהי כפי אותו המקום והרוח כמו שאמרו (ב"ב כ"ה) כל הרוצה להחכים ידרים להעשיר יצפין אבל הקובע לו מקום אחד לתפלתו בלי שינוי הוא מייחד כחות אלקים לשם האחד האמיתי וזה אומרו אלהי אברהם בעזרו שנאמר וישכם וגו' והוא מבואר כמ"ש בפסחים (קי"ז:) שאמר לו הקב"ה והיה ברכה בך חותמין בשם ההויה שם המיוחד שעל ידי אברהם נתייחד שמו יתברך ב"ה בעולם וראוי לומר עליו אי חסיד כו' שזו ממדת חסידות הוא שמבקש צרכיו ממדת הרחמים ואין פונה פניו לבקש גדולות בדרך אחר וק"ל:

לא אמרן אלא למיפק כו'. רב הונא נמי לא אמר אלא היוצא דהיינו למיפק אלא דהכי קאמר לא אמרן אלא היוצא מב"ה ע"מ למיפק דהיינו לעשות צרכיו בחוץ אבל היוצא מב"ה כדי למיעל לבית המדרש לקיים מ"ש ילכו מחיל אל חיל ודאי מצוה למירהט גם מבית הכנסת שנאמר נרדפה לדעת את ה' דהיינו ללמוד תורה בב"ה וק"ל:

ואפילו בשבת וכו'. ר"ל השומע שאגת אריה ומתייירא ודאי דהולך במרוצה ושרי אפילו בשבת משום סכנה כן אחרי ה' לדבר הלכה וגו':

אגרא דפירקא ריהטא כו'. כפירש"י דרובם אינם מבינים כו' ועי"ל דאחכמים דאינן צריכין לפרקא דכבר יודעין דברי הלכה קאמר דמ"מ אגרא שלהם ריהטא ועד"ז יש לפרש מ"ש בפרק משקין (מו"ק ה.) בההוא תלמידא דבשבתא דרגלא לא הוה מקשי ליה קרי עלה ושם דרך אראנו וגו' דאותו תלמיד לא היה צריך להלך לשם כיון דלא הוה מקשי ליה אלא ששם ומחשב לו שכר ואגרא דרך בדרך לילך לשם וכן יש לפרש אגרא דכלה דוחקא גם אם השומע הבא הוא ת"ח ואין צריך לכך יש לו אגרא דדוחקא:

אגרא דבי טמיא שתיקותא. ובערוך בערך טם אגרא דבי טמיא פירוש אבל ויצא באטב"ח ובאלב"ם עכ"ל. וכדאמרי' בסוף פ"ב דמ"ק (כ"ח:) אין המנחמין רשאין לומר דבר עד שיפתח האבל:

ואגרא דתעניתא צדקתא כו'. עיין פירש"י ועוד יש טעם אחר כדי שלא יהא נהנה מתעניתו בממונו שיעור מה שלא אכל ושתה היום לכך יתן שיעור הממון זה שנהנה לצדקה וק"ל:

ואגרא דהספדא דלויי כו'. אמרי' בספ"ג דמ"ק (דף כח:) דידל ידלוניה כו' כפירש"י שם:
ואגרא דבי הלולי מילי כו'. כפירש"י לשמח החתן בדברים עכ"ל וכההיא דבר קפרא בהלולי דר"ש בר רבי במס' נדרים (נ"א.):
כל המתפלל אחורי ב"ה וכו'. לפירוש התוס' שחששא זו כיון שמתפלל לרוח אחרת שמתפללין כל העם וכ"ה בהגהת אשרי ע"ש וק"ק מאי קאמרי מי שהוא אחורי העם כו' גם אם הוא בב"ה והוא מתפלל לרוח אחר יש לחוש על כך וי"ל דתרתי בעי מבחוץ ולרוח אחר ועיין בתר"י ולולי דבריהם היה נראה לשיטתם דאה"נ בתוך ב"ה נמי יש לחוש על כך וה"פ כל המתפלל אחורי וכו' היינו שעומד בב"ה ועומד בפניו אחורי כלפי ב"ה דהיינו לרוח אחרת שהכל מתפללים וסביב רשעים יתהלכון דמייתי לאו היינו סביב מבחוץ לבהכ"נ אלא שמסבב פניו לרוח אחרת שמתפללין כל העם והא לא תקשי שאמרו (ב"ב כ"ה) הרוצה להחכים ידרים ולהעשיר יצפין די"ל היינו במתפלל ביחיד בביתו ועוד דהתם לא קאמר אלא לצדד קצת אבל המתפלל היפך שמתפללין העם הוא אסור כדקאמר הכא לפי' התוס' שלפנינו אבל בתר"י הביא דברי ר"י בדרך אחר ואין להאריך ודו"ק:
חלף אליהו וחזייה אידמי ליה כטייעא כו'. ברי"ף ל"ג חלף אליהו כו' אלא חלף ההוא טייעא חזייה כו' וכן נראה מפרש"י וכן נראה קצת דמשום שעשה כך אינו דומה שיהיה חייב מיתה שיהרגהו אליהו ויש ליישב גירסתנו דאידמי ליה כטייעא לא קאי אאליהו אלא אאותו איש דלא הוה מהדר אפיה כו' קאי דהוה אידמי ליה לאליהו שאינו ישראל אלא ערבי ולכך הרגו אליהו וק"ל:
מאי כרום כו' דברים כו'. מבואר דקאי אריש דקרא המתפלל סביב לב"ה דהיינו מחוץ לב"ה נקרא רשע ע"ש שהוא מזלזל בתפלה דהוא דברים כו' ולמאן דדריש כיון שנצרך אדם לבריות כו' קאי נמי אריש דקרא ע"פ מ"ש (ב"מ ע"ה ע"ב) דאסור לאדם לעבור נגד ב"ח שלו כדי שלא לבייש אם אין לו לשלם וז"ש סביב וגו' דמדת רשעים אינו כן אלא דסביב ב"ח הולכין ומזלזלין בו עד שנשתנה כו' ואהא מייתי כאלו נידון באש ובמים כו' דהיינו שמביישו נשתנה פניו להתהפך בגוונים דאזיל סומקא דהוא תולדות אש ואתי חיורא דהוא תולדות מים וק"ל:
בתפלת המנחה כו'. נראה לפרש דהא לא אצטריך למימר שלא יבטל אדם אחד מהתפלות שכבר מפורש (לקמן כ"ו) שאבות תקנום וכנגד תמידין תקנום אלא דה"ק לעולם יהא אדם זהיר וזריז בתפלת המנחה שלא ישהה אותה אלא מיד ותיכף שיגיע

זמנה יתפלל אותה כמ"ש פ"ק דשבת (דף ט:) שלא יעשה דבר דלא אתו לאמשוכי ומייתי.

שהרי אליהו לא נענה אלא בתחלת תפלת המנחה שנאמר ויהי בעלות המנחה ויגש וגו'. דמשמע ליה בתחלת עלייתו של שעת המנחה:

ור"י אמר אף בתפלת ערבית שנא' תכון תפלתי קטורת וגו'. ע"פ מה שאמרו (ביומא) [בפסחים נ"ט.] אין לך דבר שמתעכב אחר תמיד של בין הערבים אלא קטורת וז"ש תכון תפלתי של ערבית סמוך לעבודת הקטורת של בין הערבים שהיא עבודה המאוחרת במנחה כדאמרי' לעיל סייג עשו חכמים כו' ועד"ז קאמר נמי.

בתפלת שחרית שנא' ה' בוקר תשמע קולי כו'. כפל בו מלת בוקר ע"פ מה שאמרו (פסחים שם) דאין לך דבר קודם לתמיד של שחר אלא קטורת דכתיב ביה בבקר בבקר וגו' דהיינו שיהא זריז להשכים אותה בבקר בבקר כמו בקטורת של שחרית כדאמרינן לעיל שתהא תפלתי סמוך למטתי כפירש"י ותוספות שם:

ענני ה' ענני כו' ענני שלא יאמרו מעשה כשפים כו'. כמו שמסיים ענני וידעו העם הזה כי אתה הוא ה' אלהים וגו':

עובר בה' קולות כו'. מבואר אלו חמשה קולות הן חמשה קולות של הדבור שהקול מתחלק לפי מוצאם אותיות בומ"ף מהפה דטלנ"ת מהלשון זסשר"ץ מהשינים גיכ"ק מהחיך אחה"ע מהגרון והן הן אותיות שהתורה נתנה בהן ולא בקול פשוט שאינו מורה על דבור מה וזה שאמר שראוי לשמח חתן וכלה בקול הדבור הכולל ה' מיני קולות שאמרנו כמ"ש בי הלולי מילי ור"ל לשמחו בשמחה בדבור של מצוה להזכיר חסדי המקום בבריאה לקיום עולם והוא שסיים באומרו קול אומרים הודו את ה' שקולות השמחה יהיו בשבח המקום וע"כ תקנו חז"ל אלו ה' קולות בז' ברכות חתנים כמפורש בחידושינו פ"ק דכתובות ע"ש ואמר שאם משמחו זוכה לה' קולות של תורה כי נתינתה היא היתה יום שמחת לבו וחתונתו עם ישראל והה' קולות שהן ה' מוצאי הדבור באותיות של תורה הם קיומו של עולם שנתנו בסיני כמו שכתוב אם לא בריתי יומם וגו' אם ישראל מקבלין כו' ומה שסיים ואמר הא דכתיב וכל העם רואים את הקולות הן קולות דקודם מתן תורה דהאי קרא פירושו של ה' קולות שנאמרו קודם מתן תורה שלא תאמר שהם קולות פשוטים שוים אלא שכל העם רואים את הקולות שהם מתחלקים לפי צורת האותיות כפי מוצאם של הקולות ובדמיון רואה את כל חלק וחלק מהקול כפי מה שהוא לפי צורתו באותיות ואמר כאלו הקריב תודה כו' שהיא באה ג"כ בשמחה על הקיום

רצון לפניו כמפורש (פ"ק) [פ"ב] דשבועות גבי מוסיפין על העזרה ואמר עד"ז כאלו בנה אחת מחורבות ירושלים שהוא קיומו וישובו של ארץ ישראל וק"ל:

סוף דבר הכל נשמע וגו'. דלפי פשוטו ה"ל למכתב הכל תשמע בלשון צווי לנוכח כמו שסיים את האלהים ירא וגו' ואמר על זה מאי כי זה כל האדם כו' דלפי פשטיה דהכתוב מדבר בלשון צווי את האלהים ירא וגו' יהיה פירושו נתינת טעם כי לדבר זה שהוא היראה נברא האדם כפירש"י בספר קהלת אבל השתא דהכל נשמע את האלהים ירא וגו' מדבר בשבח ומעלה של ירא אלהים יש לנו לפרש ג"כ סיפא דקרא כי זה כל האדם בשבחו של ירא אלהים למר כדאית ליה ולמר כדאית ליה ולא פליגי אלא כל חד וחד חדא מג' עולמות נקט במלתיה ז"ש כל העולם כולו לא נברא אלא בשביל האדם דהיינו גם עולם המלאכים לא נברא אלא בשביל האדם שהוא בעל בחירה כדי לזכותו אם יהיה ירא אלהים וישמור מצותיו כדאיתא במדרשות ושאמר שקול הוא כנגד כל העולם דהיינו עולם האמצעי כמ"ש (ב"ב ע"ה.) פני משה כפני חמה ופני יהושע כפני לבנה ובשאר צדיקים כתיב והמשכילים יזהירו כזוהר הרקיע וככוכבים וגו' ושאמר כל העולם כלו לא נברא אלא לצוות לזה דהיינו עולם התחתון לא נבראו אלא לצוותא לו בעלמא כדי שישמשו אותו ויעשו עבודתו כדאמרי' בפ' הרואה (לקמן נ"ח.) בן זומא ראה אוכלסא ע"ג מעלה בהר הבית אמר ברוך שברא כל אלו לשמשני וק"ל:

יקדים לו שלום כו'. אבל אם אין רגיל ליתן לו שלום לא יקדים לו שלום דשמא חברו לא יחזיר לו שלום ויקרא גזלן ומיהו בס"פ הניזקין (גיטין ס"ב) קאמר דרב חסדא היה מקדים שלמא אפילו לעכו"ם ואפשר ברגיל ליתן לו שלום אי נמי מפני דרכי שלום עשה כן לעכו"ם וגם אם לא יחזיר לו שלום אין לחוש עליו אם יקרא עכ"ום גזלן. ועוד שמעתי בזה דלפי שהדרך ארץ למשיב לכפול שלום וכיון דלא היו כופלים שלום לעכו"ם. כדאמרינן התם היה רב חסדא מקדים לו שלום כדי שיכפול לו עכו"ם שלום ואלו היה העכו"ם מקדים לו שלום היה רב חסדא צריך לכפול לו שלום לפי הד"א ומפני דרכי שלום וק"ל:

דף ז.

מנין שהקב"ה מתפלל כו'. ועניני בית תפלתו הוא המקדש של מעלה המכוון נגד המקדש של מטה כדאמרינן פרק אין דורשין (חגיגה י"ב ע"ב) זבול שבו ב"ה ומזבח בנוי ומיכאל השר הגדול עומד ומקריב כו' והיינו שמכוון נגד מקדש של מטה כמו שלמטה מתפללין שיגולו רחמיו עלינו כן מלמעלה הקב"ה מתפלל על כך כדמסיק דמצלי י"ר שיכבשו רחמי את כעסי ויגולו כו' והוא כוונת הכתוב ושמחתים בבית תפלתי שהוא

המקדש שלמעלה ששם עולותיהם וזבחיהם לרצון וגו' ע"י הקרבת מיכאל ששם מקריב נשמתן של צדיקים כדאמרינן במדרשות ואמר כי ביתו שלמעלה כנגד בית תפלה שלהם שלמטה אשר שם יקרא לכל העמים כנאמר בתפלת שלמה וגם אל הנכרי אשר לא מעמך וגו' ובא והתפלל וגו' וק"ל:

אכתריאל כו'. בעלי הסוד כתבו שהוא רומז לכתר עליון והאל"ף שלפניו מורה על אין סוף אשר משם הבריכה העליונה שופעת טל לברכה ואל יה ה' צבאות שמותיו הקדושים ע"ש מדותיו ושם הרחמים באמצע וז"ש שיכבשו רחמיך על מדותיך דהיינו שיכבשו מדת הרחמים על כעסך ויגולו כו' על שאר המדות ואמר ונענע לי ראשו כי זה גם תפלתו ית' ב"ה כדלעיל ואמר דקמ"ל שלא תהא ברכת הדיוט קלה כו' והברכה כלפי מעלה להוריד בשפע הברכה העליונה על המבקש וע"ש שהיה יחיד קרא לה ברכת הדיוט דאף על פי כן היה תפלתו מרוצה ומקובלת לפניו ית' ב"ה ודו"ק:

עד שיעברו פנים של זעם וגו'. וכן ת"י דלפי פשוטו כת"א וכפירש"י פני ילכו שלא אשלח עוד מלאך אני כו' מה בקש אח"כ משה ויאמר אליו אם אין פניך הולכים וגו' כיון שכבר הבטיח אותו הקב"ה על כך פני ילכו וגו' וק"ל:

דתניא אל זועם כו'. וכמה רגע כו' כל הסוגיא מפורש פ"ק דמס' ע"ג (ד.) ופרק חלק (סנהדרין ק"ה:) ע"ש:

בשעה שהחמה זורחת כו'. לכאורה אין למאמר הזה מקום כאן אבל נסמך לכאן שאמרו לעיל דאיכא רתחא קמיה ית' בכל יום וקאמר דהיינו משום דבשעה שהחמה כו' ומשתחוים לחמה והיינו דזועם בכל יום דאור החמא יממא מקרי וק"ל:

טובה מרדות כו'. מכות מרדות האמור בכ"מ פירש הערוך מל' מרידה ע"ש שבאו המכות על שמרד בדברי חכמים ויותר נראה לפרש כי הכא מלשון הכנעה כמו עניה ומרודיה ועניים מרודים תביא וגו' שבאו המכות להכניעו וז"ש כי טובה מרדות אחת בלב דהיינו הכנעה מכמה מלקיות שהרי ישראל לקו בכמה דברים כמפורש שם אח"כ והשבתי כל משושה וגו' והשמותי גפנה וגו' ולא תשוב עד שתקבל מרדות והכנעה מעצמה בלבה ואמרה אלכה וגו':

ג' דברים בקש כו' ונתן לו. פי' רש"י לסוף שאלתו כתיב גם את הדבר וגו' עכ"ל והיינו בב' בקשות האחרונות יש לפרש כן דכתיב בתר הכי גם את הדבר אשר דברת אעשה וגו' אבל על בקשת הודיעני נא את דרכך וגו' כבר השיב לו ויאמר פני ילכו והניחותי לך ומפרש ליה וחנותי את אשר אחון וגו' דהיינו הראוי לחון שהוא צדיק גמור או רשע

שאינו גמור כדמסיק ור"מ פליג וקאמר דבקשה זו לא השיב ולא נתן לו אלא אשר אחון אע"פ שאינו הגון:

כשאוחזין מעשה אבותיהם כו'. כמפורש פ"ג דסנהדרין (כז:):

צדיק ורע לו צדיק שאינו גמור כו'. ועל כן רע לו על מיעוט עונותיו כדי לזכותו בעה"ב ובהיפך ברשע שאינו גמור שטוב לו בעוה"ז כדי שיקבל שכרו על מיעוט זכיותיו ולטרדו בעולם הבא כמו שאמרנו ומשלם לשונאיו על פניו ועיין בזה במפרשים:

כשרציתי לא רצית כו'. נראה לדעת ר"י ב"ק לולא שהסתיר משה פניו היה יכול לראות פני ה' ולא תוכל לראות פני היינו מפני שלא רצית אבל סיפא דקרא כי לא יראני האדם וגו' שהוא נתינת טעם לכאורה אינו מכוון ויש ליישב דכי לא יראני האדם וגו' אינו נתינת טעם אלא שפירושו שא"ל הקב"ה כך עלתה רצוני שלא יראני האדם וגו' לפי שגם אתה שיש לך מעלה יתירה על כל הנביאים כשרציתי לא רצית וכן נראה לפרש מדברי ש"ר ע"ש וק"ל:

בשכר ג' זכה לג' כו'. המכוון בזה לפי שהרואה ומסתכל בדברים אלקיים יש לו להרחיק עצמו מפני ג' דברים הא' הוא יראה השכלית שירא לגשת אל דבר הגדול ונורא וכיוצא בזה אמרו גם בב"ו ראוני נערים ונחבאו והשניה בדבר שצריך השגה ועיון מונע עצמו מפני קוצר המשיג שלא יבא לטעות ע"פ עיונו בשכלו והג' מפני עומק המושג שא"א להשיגו על אמתתו ומשה לכל ג' אלו נתכוין שהסתיר פניו דהיינו ששפט בשכלו קוצר השגת עיונו בזה שהוא כינוי לפני משה כדלקמן ועל הב' אמר כי היה ירא שהיא היראה השכלית לירא מדבר המופלא וגדול ועל הג' מהביט אל האלהים הוא ממש עומק המושג ולזה זכה מדה כנגד מדה כנגד ויסתר פניו שחשב קוצר פני השגתו אמר שזכה לקלסתר פנים שהוא מעלת עיון השגתו דכתיב כי קרן עור פניו ובשכר כי ירא זכה לוייראו מגשת אליו שהיו ישראל יראים ממנו מגודל מעלתו ובשכר מהביט וגו' זכה לתמונת ה' יביט שהוא עומק המושג והוא מראה אחורים כמו ששנויה בספרי כפירש"י בחומש דמראה הפנים לא היה יכול לראות כדכתיב כי לא יראני האדם וגו' והיינו דמייתי עלה הכא וראית את אחורי וגו' מלמד שהראה הקב"ה למשה קשר של תפילין ושלא זכה משה לראות תפילין של ראש שהקב"ה מניח כדאמרינן לעיל דהיינו מפניו אלא הקשר של ד' מהשם שהוא לאחורים היה יכול לראות והוא רמז למדה הרביעית עלתה השגתו ועיין בספרי המקובלים בזה:

שנאמר הרף ממני וגו'. מייתי קרא דמשנה תורה בפרשת עקב ולא מייתי קרא דפרשת כי תשא שנאמר בשעת מעשה דכתיב ואכלם ואעשה אותך לגוי גדול משום דשם אינו

מפורש בתנאי שיהיה יותר מישראל דהיינו יותר מס' רבוא אבל בההוא קרא דפרשת עקב מפורש בתנאי שיהיו במספר יותר מישראל שנאמר הרף ממני ואשמידם וגו' ואעשה אותך לגוי עצום ורב ממנו ומייתי דאע"ג דהדבור לרעה ואשמידם בטל דבעא משה רחמי עלה מ"מ התנאי ממנו על בניו לטובה נתקיים כדכתיב רבו למעלה:

דף ז:

ע"ב עד שבא אברהם כו'. דהיינו בשם אדנות בא' ד' כמ"ש התוס' כי לא קראו אותו מקודם אלא בשם הוי"ה המורה על מציאותו אבל אברהם הוסיף וקראו גם בשם אדון שהוא מורה על אדנותו ויכלתו לשנות הגזירות ומערכת השמים כמפורש באותה פרשה בענין אברהם וז"ש שאף דניאל לא נענה אלא למען אברהם שהיה ראש אמונה לפרסם בעיני הבריות אדנותו ויכלתו שבעולם וק"ל:

עד שבאת לאה כו'. כפירש"י כן מפורש בב"ר באורך ע"ש ולפי שלא נתנה טעם על הודאתה בבן הד' דרשו כן וצ"ל דלאו כמתנבאה אמרה כן דהא לא חשיב לאה בכלל הנביאות בפ"ק דמגיל' (י"ד ע"א) אלא שלא מדעת שם הש"י בפיה לדבר עתידות וכצ"ל במה שאמרה רבקה למה אשכל וגו' שגם היא לאו בכלל נביאות היתה וכן יש לפרש בסמוך גבי ראובן וק"ל:

ראו מה בין בני כו'. דלפי טעם המפורש בכתוב כי ראה ה' בעניי וגו' מלת בן לא יתכן וע"כ דרשו דשלא מדעת שם הש"י בפיה עתידות זה ראו מה בין בני כו' אע"ג דבע"כ שקליה יוסף כו' דנתנה בכורתו ליוסף משמע בעל כרחו נתנה יעקב ליוסף כמפורש פרק י"נ (ב"ב קכ"ג.) וק"ל:

מאי רות אר"י כו' יצא ממנה דוד שריוהו כו' מפורש בפ"ק דב"ב (יד:) ע"ש:

מנלן דשמא גרים כי הכא דשמא רות גרם שיצא כו' וקמייתי לה מדכתיב לכו חזו מפעלות וגו' שאין ליחס פעולה הרעה שהיא השממה להקב"ה וע"כ דרשו שמות מל' שמות שפעולות ה' נמשכים אחרי השם של אדם שהוא גרם וק"ל:

קשה תרבות כו'. כפירש"י בספר מלכים גבי אדוניהו ואותו ילדה אחרי אבשלום כלומר גדלתו אחר תרבות שגדלה אמו שאבשלום עכ"ל וכה"ג קאמר בפרק יש נוחלין (בבא בתרא ק"ט:) ע"ש ולשון הכתוב מה רבו צרי רבים קמים וגו' הוא כפול ויש לפרש עד"ז מלת רבו מלשון תרבות וגידול שהיה מצטער ואמר ראו מה גדולים שגדלתי והוא צרי שעי"ז רבים קמים עלי שהן אחיתופל ושמעי וסיעתם וק"ל:

לאדם שיצא עליו ש"ח כו'. לכאורה דסגי עד הכא לפי המשל ומה שאמר שוב כיון שא"ל כו' היה עצב ואמר שמא עבד כו' אינו שייך למשל ומילתא אחריתא הוא והל"ל ד"א כיון שא"ל כו' ויש ליישב דודאי בש"ח שיש ללוה מעות כדי לשלם אינו עצב גם קודם שפרעו כיון דאפשר לו לשלם אלא דאיירי בש"ח גדול שהוא עצב כ"ז שלא פרעו כיון שאין לו לשלם כ"כ. ואז אחר שהשיגה ידו ופרעו הוא שמח כן בדוד שהיה חושב שא"א לו לסבול הפרעון דשמא עבד כו' כיון דחזא דאבשלום כו' גם שלא מצינו בקרא שהיה חס על אביו בדבר מה מ"מ דוד היה חושב כן ואמר מזמור וק"ל:

מותר להתגרות כו'. ר"ל ואינו אסור משום סכנה שמא ירדפנו הרשע ולמאי דמוקי ליה במילי דשמיא להוכיחו לא קאמר דמצוה להתגרות בו היינו משום דאיכא דלבו נוקפו וירא ממנו בשביל עבירות שבידו כדבסמוך ולמאי דמסיק דצדיק שאינו גמור לא יתגרה בו ניחא טפי דאין לאדם לסמוך על עצמו שהוא צדיק גמור ודו"ק:

להיות כמרעים כו'. למאי דמחלק בין רשע שהשעה משחקת לו ובין רשע שאין כו' ה"מ לאוקמא האי קרא בפשיטות דאסור להתגרות ברשע שהשעה משחקת לו כדר"י ויש לומר דניחא ליה לאוקמא בכה"ג דסיפא דקרא אל תקנא בעושי עולה הכי משמע מלשון קנאה ממש להיות כעושי עולה כדמייתי קרא אל יקנא לבך בחטאים וגו':

שהשעה משחקת לו כו'. דודאי אינו רק לפי שעה כמפורש בענינו כי כחציר מהרה ימלו גו' ועוד מעט ואין רשע וגו' והיינו דמזל שעה גורם לו ודמייתי נמי יחילו דרכיו בכל עת היינו נמי בכל אותה העת שמצליח במזלו ומזה דקדק לומר מהאי קרא שאל תתגרה בו דלא משמע מיניה אלא מדכתיב בכל עת דהיינו שיש לאדם ליזהר ממנו מן הדין ומן הגירוי כל עת וזמן שמצליח בדרכיו ע"י מזל שעה כדמסיק:

כבלע רשע צדיק וגו'. וגם ע"ז היה תמיה בעיני חבקוק ואפילו למ"ד לעיל שכבר הודיע הקב"ה דרכיו למשה צדיק ורע לו היינו צדיק שאינו גמור מ"מ למה יבלענו זה הרשע כיון שמיהת זה הצדיק שאינו גמור צדיק ממנו וק"ל:

כל הקובע כו'. פירש"י סיפיה דקרא ולא יוסיפו בני עולה וגו' עכ"ל. אבל מלשון שאמר ואויביו נופלים תחתיו ומייתי בהאי לישנא ושכן תחתיו נראה דמהאי קרא גופיה דמייתי יליף ליה דהיינו השכן שכיני בישי דישראל שהיו דרכן לענותם כמו עמון ומואב ופלשתים יפלו תחתיו וענין כל הקובע כו' מפורש לעיל:

ולבסוף לכלותו כו' היינו לבסוף גם כשיחרב הבית תוך ע' שנים לא אעשה אותם כלה כמ"ש במס' מגילה פ"ק (י"א ע"א) לא מאסתים וגו' לכלותם בימי המן וק"ל:

גדולה שמושה כו'. הוא מבואר דיש כמה הלכות שאדם לומד מרבו שאינן למעשה כדאמרינן בכמה דוכתין ומש"ה קאמר דגדולה שמושה שרואה ברבו הלכה למעשה.
מ"ט לא אתי מר לבי כנישתא כו'. ולפי לשון הטור סימן צ' וז"ל אבל מי שיש לו מדרש קבוע תוך ביתו שלומד בו מצוה להתפלל בו אפילו אין לו י' דר' אמי ור' אסי אע"ג דה"ל תליסר בי כנישתא כו' ע"ש צ"ל הכא דר' יצחק ידע ברב נחמן דלא הוה ליה מדרש קבוע בביתו ודו"ק:
מ"ד ואני תפלתי וגו'. נראה הא דתפלת צבור יותר מקובלת ומרוצה אין צריך ראיה דמן התורה איכא למגמר כן דאמרי' ס"פ החולץ (יבמות מ"ט ב') משה אמר בכל קראנו אליו ואת אמרת דרשו ה' בהמצאו ומסיק הא בצבור הא ביחיד ויחיד אימת בי' ימים שבין ר"ה ליה"כ אלא דבעי לאתויי הכא דגם תפלת יחיד בביתו היא מרוצה ומקובלת יותר בזמן שהצבור מתפללין ומייתי שפיר מדכתיב ואני תפלתי ביחידי לך ה' בעת רצון של צבור וכן בעת רצון של צבור עניתיך ביחידות וכן יש לפרש כי ברבים היו עמדי דהיינו בעת שרבים מתפללים עמדי שאני מתפלל אז ביחידות אבל ממ"ש תניא נמי הכי כו' שאין הקדוש ברוך הוא מואס בתפלתן של רבים שנאמר הן אל כביר לא ימאס וגו' אינו משמע אלא שתפלת רבים מרוצה ולא נשמע מיניה שתהא גם תפלת יחיד מרוצה בעת שרבים מתפללים ואחר העיון קרא דמייתי בנוסחת גמרות שלפנינו וכ"ה בפירש"י הן אל כביר לא ימאס תם אינו פסוק בשום מקום אבל איכא תרי פסוקים בספר איוב חד בסי' ח' כתיב הן אל לא ימאס תם ואידך סימן ל"ו כתיב הן אל כביר ולא ימאס כביר וגו' והשתא אהנך תרי קראי קסמיך דהן אל לא ימאס תם דהיינו תפלת תם יחידי בשעה דהן אל כביר ולא ימאס כביר ויתפרש ל' כביר הראשון מל' חזק ואמיץ והשני מל' רבים ור"ל הן אל הוא האמיץ ולא ימאס תפלת הרבים וק"ל:

דף ח.

כל העוסק בתורה ובג"ח ומתפלל כו'. הן הן ג' עמודי עולם ששנינו על ג' דברים העולם עומד על התורה ועל העבודה וג"ח והיינו בזמן שב"ה קיים ועכשיו שאין ב"ה קיים התפלה של צבור היא במקום עבודת צבור שהן התמידין שנקרבין בכל יום ואמר אמר הקב"ה פדאני ולבני כו' כי השכינה היא בגלות כמ"ש עמו אנכי בצרה וגם שכל ל' המזמור דוד אמרו זה הפסוק ע"ש שהשכינה אמרה פדה בשלום נפשי עם מקרב לי מלשון קרובים דהיינו בני ודו"ק:

הנוגעים בנחלה כו'. יש לפרש ע"פ מה שאמרו בפ' בני העיר (מגילה כ"ט א') עתידין בתי כנסיות ובתי מדרשות שבבבל שיקבעו בא"י כו' וקאמר עד"ז שכני הרעים הנוגעי' בנחלה וגו' דהיינו שנוגע דבר זה בנחלה אשר הנחלתי לבני ישראל שהוא א"י דאותן בתי כנסיות שבבבל גם הם יהיו מכלל א"י שיקבעו שם לעתיד ומייתי עלה איכא סבי בבבל תמה למען וגו' על האדמה וגו' ומסיק דאהנו להו דקדימו וחשיכו כו' דהיינו טעמא דבי כנשתא דבבבל ה"ל כאלו הם על האדמה שהרי יקבע לעתיד שם בא"י ומייתי עלה מאי קרא כו' על דלתותי יום יום מל' כפול דמקדימו היום בשחרית ולשמור מזוזות פתחי היינו דמחשכים בבי כנישתא כאלו הוא שומר הפתח של ב"ה בלילה וכתיב בתריה כי מוצאי כינוי דמדבר בעדו דמוצאי קאי אקב"ה דהיינו בב"ה שהקב"ה מצוי בה שנאמר אלהים נצב בעדת וגו' כדאמרינן לעיל מצא חיים גם בבבל כאלו הוא בא"י וק"ל:

לעת מצוא זו אשה כו'. מפורש ביבמות פ' הבע"י:

זו תורה כו'. וכינוי דמוצאי כמדבר בעדו קאי על התורה שכל הענין שם מדבר בתורה וק"ל:

זו מיתה כו'. תניא נמי הכי תתק"ג מיני מיתה כו' ר"ל תניא נמי הכי שראוי להתפלל על מיתה יפה ונוחה לפי שיש הרבה מיני מיתות כמנין תוצאות ובודאי יש בהן מיתות משונות הרבה ודריש תוצאות גימטריא דה"ל למכתב מוצאות במ' וק"ל:

זו קבורה כו'. אע"ג דקבורה חברו חייב לקברו כדאמרי' בפ' נגמר הדין (סנהדרין מ"ו ע"ב) קבורה מן התורה מנין שנא' כי קבור תקברנו מ"מ לא הכל זוכין לכך כמו שמצינו בבית אחאב וכדכתיב אם יוליד איש מאה וגו' וגם קבורה לא היתה לו וגו':

עדיפא מכולהו כו'. לא נתן טעם למה עדיפא מכולהו ואפשר דסמך אסיפא דקרא רק לשטף מים רבים אליו לא יגיעו דלא מתפרש יפה אלא לענין בהכ"ס דלכך יתפלל כל חסיד שיהיה בהכ"ס סמוך לו כדי שלא יצטרך להשהות נקביו ושטף מים רבים של שתן אליו לא יגיעו להיות שותתין על ברכיו דא"א לו לאדם למוקמי נפשיה אם יעצור השתן הרבה על ידי שבית הכסא רחוק ממנו:

המצויינין בהלכה וכו'. דבבהכ"נ רבים מצוים וקטן וגדול שם הוא וכן בבתי מדרשות שלהם יש שהיו לומדים שם מקרא ויש לומדין שם משנה ולא עלו בידן הלכה שיוצאת מן התלמוד כדאמרי' ס"פ אלו מציאות (ב"מ ל"ג א') העוסקין במקרא מדה ואינה מדה במשנה מדה כו' בתלמוד אין לך מדה גדולה מזו וע"ש פירש"י והיינו שערים מצויינים בהלכה במקום שכל ת"ח קובע מקום לגירסתו בתלמוד המביאה לו הלכה פסוקה וקאמר עלה מיום שחרב ב"ה כו' דבזמן שב"ה קיים היה שם לשכת הגזית שמשם

יוצאת הלכה פסוקה ע"פ סנהדרין ועמהם ודאי השכינה שרויה ועכשיו שחרב בית המקדש אותן ד' אמות של הלכה שכל ת"ח קובע לו לגירסתו בתלמוד היא תחתיה להיות השכינה עמו ויצא להם זה הדרש משום דשערי ציון ממש לא יתכן בהם אהבת ה' טפי ממשכנות יעקב לזה פירשו דשערי דהכא כמו אל שעריך כתרגומו לתרע בית דינך דהיינו מקום קבוע שממנו יוצאת הוראה לאנשי העיר ה"נ הכא שערי מקום מצוין וקבוע להלכה פסוקה דיפול בו שפיר אהבת ה' והשתא ציון נמי עיר ציון ממש לא יתכן דלהך מילתא ודאי אין לחלק בין ציון לשאר עיירות ודריש משכנות בתי כנסיות ובתי מדרשות שהם במקום משכן שהשכינה שרויה בהם בגלות כדלעיל ודוק:

גדול הנהנה כו'. נראה לפרש ע"פ מ"ש בתענית (כה.) בר"ח בן דוסא דדחיקא ליה מלתא ובעי רחמי ויהבי ליה משמיא חד כרעא דפתורא דדהבא וחזא בחלמא דהוה מחסר ליה האי כרעא בעוה"ב וז"ש גדול הנהנה בעוה"ז מיגיע כפו שאינו מחסר בזה חלקו בעוה"ב כדכתיב ביה וטוב לך יותר מירא שמים דבעי להנות משכר מעשיו בעה"ז כר"ח בן דוסא דבזה מחסר מחלקו בעה"ב וע"כ לא כתיב ביה וטוב לך ועוד יש לכוין בזה לענין הרואה טריפה לעצמו ועי' בפ' אלו טרפות (חולין מד:):

כל זמן ששמעי כו' כפירש"י גם יש דרש בזה מדכתיב והנה עמך שמעי בן גרא וגו' דמשמע שהיה מצוי עם שלמה והיינו משום שהיה רבו וק"ל:

מ"ד עוזבי ה' וגו' זה המניח ס"ת כו'. דגבי תורה כתיב האי לישנא על עזבם את תורתי וגו' וק"ל:

הזהרו בזקן כו'. לוחות כו' מפורש פ' שתי הלחם (מנחות צ"ט.):

דף ח:

ע"ב א"ד לא תגנו בלא ק"ש כו'. עיין פירש"י ויש לדקדק אמאי נקט דגני בלא ק"ש בהאי לישנא ובכל המצות אמאי לא קאמר דלא תהא דומה כארמי ונראה לפרש דודאי ק"ש של ב"ה שרי בכל לשון וכן תפלה בצבור כמו ששנינו במס' סוטה (ל"ב ע"א) אבל יחיד המתפלל לא ישאל צרכיו בל' ארמי שאין מה"ש נזקקין לו שאין מכירין בל' ארמי ה"נ איכא למימר בק"ש שעל מטתו שהיא ודאי ביחיד ובעי רחמים מפני שימור מהמזיקין כדאמרינן לעיל ולכך אומרים בק"ש שעל מטתו שיר של פגעים שיהיו מה"ש נזקקין לו לשומרו כמ"ש כי מלאכיו יצוה לך לשמרך וגו' ולזה קאמר אל תשב על מטת ארמית ומפרש לה דגני בלא ק"ש דבל' ארמית שקרא לא יצא כיון דאין מה"ש מכירין אותו וכאלו לא קרא ק"ש ודו"ק:

אלא על גב שלחן כו'. ולאפוקי על גב היד כדאמרינן לעיל אבל במדרש ילקוט איתא שאין נושכין ואוכלין אלא חותכין ואוכלין וק"ל:

אלא ע"ג היד כו'. עיין פירש"י אבל הכתוב משבח נשיקות פה אל פה כמ"ש ישקני מנשיקות פיהו כפירש"י שם ונראה לפרש דהכא משום צניעות נגעו בה דומיא דהנהו ג' דברים כו' דבסמוך דנשיקות פה הוא קירוב בשר הוא ראוי בין איש לאשה במקום צניעות אבל באחרים הוא דרך פריצות כדאמרינן פ"ק דשבת (י"ג א') גבי עולא דמנשק לאחוותיה אבי חדיא ולא בפה וק"ל:

וישלח יעקב וגו'. אע"ג דאפשר דקראן אליו מפני שלא היה לו פנאי לילך אליהן מפני נטירותא יתרתא דעבד בצאן לבן כדאמרינן ס"פ הפועלים (ב"מ צ"ג א') מ"מ לא ה"ל להזכיר בכתוב שקראן השדה אם לאו לאשמועי' שיועצין בשדה וק"ל:

המקודשין כו'. כתב האי לישנא למקודשי תחת מזומני ע"פ מ"ש ברפ"ק דע"ז בדין לעתיד דפרס עיילי בתר רומיים דאמרי אינהו סתרי ב"ה ואנן בנינן וזה רמז בהאי לישנא למקודשי לאותן שיבנו מקדש שלי בבית שני ומדכתיב למקודשי כו' דריש ליה דלא אהני להו טענתא זאת כדמסיק שם וק"ל:

דף ט.

בבקשה מכם שאלו כו'. וכתב בע"י ראוי לספק על תחנה זאת כיון שהצווי היה לתועלת ישראל כו' מה צורך לדבר להם בתחנה עד"ז כו' ע"ש באורך ואין צורך דאין מקום לקושייתו כשנעיין בזה שהשיבו ישראל הלוואי שנצא בעצמנו וע"כ שהוציאו זה מן המקרא דאל"כ מה צורך לתחנה זו כיון שהיה לתועלתם אלא ע"כ כי לולא תחנה ובקשה למשה לא היו חשים לצווי זה שהיו חושבין שזה הדבר אינו אלא לתועלתינו ואינו צווי כשאר מצות ויאמרו והלוואי שנצא בעצמנו ומש"ה הוצרך לבקשה וכדי שלא יאמר אותו צדיק כו'. גם מה שהקשה שהיה ראוי שיצוה הקב"ה למצריים שיתנו להם כלי כו' ואם לאו יהרגם כו' ע"ש והאריך שם לתרץ זה בשם הר"ן וכה"ג כתב החזקוני בפרשת בא קושיא זו אין לה עיקר דהא כיון דהש"י הוציא את ישראל באופן שהמצרים יחשבו כי אחרי ג' ימים יחזרו למצרים שע"כ שלחו עמהם אוקטורין ע"כ הוצרכו לשאלה שיחשבו כי בבואם לכאן יחזרו לנו את כל הרכוש כדרך השואל מחברו אבל אם היו שאלו במתנה יאמרו שזהו ודאי יבקשו בשכר עבודתם כדאמרי' פרק חלק (צא) ויבינו הדבר המצריים שאין בדעתם לחזור כי איך לא יראו לנפשם כשיהיו לנו עוד לעבדים נחזור ונטול מהם

הכל כי מה שקנה עבד קנה רבו ועוד איך נשלם להם שכר שהרי יהיו לנו עוד עבדים כשיחזרו ודו"ק:

דף ט:

ע"ב שהשאילום בע"כ כו'. במכילתא ל"ל וישאילום אלא מה שלא שאלו היו משאילין אותם הוא אומר תן לי חפץ והוא אומר טול לך ואחר כיוצא בו ועיין ברא"ם ודברי המכילתא כמ"ד בע"כ של ישראל ומשום משוי. ומ"מ קצת דחוק לדרשו בע"כ מיתורא ונראה דמלת וישאילום במ"ם משמע ליה בע"כ דהאחד הכריח את חבירו לשאול לו את ממונו למר כדאית ליה ולמר כדאית ליה גם דברי המכילתא יש לפרש כן:

בע"כ דמצרים. גם שהיה בשאלה כיון דבע"כ שאלו מקרי שלל וכמפורש במכילתא שר"ה שרתה והיו אומרים השאילני כליך המונח במקום זה והלה מוציא בע"כ ונותן לו:

וינצלו וגו' שעשאוה כמצודה כו' כמצולה כו'. מפורש פרק ע"פ:

אהיה אשר אהיה אמר הקב"ה כו'. משום דכתיבי בהאי קרא ב' אמירות ויאמר אלהים אהיה וגו' ויאמר כה תאמר וגו' ובראשונה כתיב ב' פעמים אהיה ובשניה לא כתיב רק פ"א אהיה וע"כ אמרו כי חסר מן הכתוב בין ב' האמירות תשובת משה דיה לצרה בשעתה ובשמות רבה א"ל כה תאמר לבני ישראל אהיה וגו' לך אני מודיע להם איני מודיע ע"כ ר"ל שא"ל הקב"ה אתה לא הבנת דברי כי גם אני כונתי לכך לך אני מודיע אהיה עמהם בצרה אחרת ולהם איני מודיע אלא כה תאמר לבני ישראל אהיה וגו' ואל תזכור להם צרה אחרת והוא מבואר שהבטיח לנו הקב"ה בשם הוי"ה שאנו דבקים בו וישאר לנו הוי"ה בכל השעבודים ולא יבא לנו הפסד וכליון ח"ו באורך הגלות וק"ל:

שלא יאמרו כו'. דכן חשב פרעה באותות הראשונים שעשה משה כי כישוף היה כמ"ש במנחות (פה.) תבן אתם מכניסים לעפריים ומייתי קרא שנאמר ואתה הסיבות את לבם וגו' ר"ל ואם לא תסיח עתה דעתם הנני אומר שגם עד עתה היה בידך להטות לבבם אליך ולא עשית כן אלא הסיבות לבם מאחריך כמו שעשית לפרעה להקשות לבו ודו"ק:

ייראוך עם שמש כו'. ותחלת ברכותיה מורה ע"ז יוצר אור כו' דהיינו בכל יום בהנץ החמה יוצר אור חדש ולהוציא מלבן של עובדי חמה כמ"ש לעיל בשעה שהחמה זורחת כל מלכי מזרח כו' משתחוים לחמה וכן יש לפרש ולפני ירח שייראוך בק"ש של ערבית לפני ירח דהיינו בתחלת הלילה שהלבנה זורחת ומתחיל בברכת ק"ש גולל אור מפני חושך כו' להוציא מלבן של עובדי לבנה ורש"י פי' לפני ירח תפלת המנחה כו' [ע"ל כ"ט ב' וע' רש"י שם] ולא מצינו בשום דוכתא שמצותה עם דמדומי חמה ודו"ק:

כל הסומך גאולה כו'. דמקרא דנפקא למסמך גאולה לתפלה דכתיב ה' צורי וגואלי וסמיך ליה יענך ה' ביום צרה וגו' נשמע מיניה דאינו ניזוק באותו יום:

מכדי האי יהיו לרצון וגו' משמע כו' לימרו מעיקרא כו'. דטפי לימרו מעיקרא דכיון דמיניה יליף למסמך גאולה לתפלה ה"ל יהיו לרצון וגו' קודם יענך ה' וגו' ודו"ק:

הני תמני סרי תשסרי הויין כו'. יש לדקדק במאי טעה לומר דתשסרי הויין כיון דאשרי האיש ולמה רגשו חדא פרשה היא כדקאמר ליה בפשיטות גם בכל ספרי תהלים שלנו תשסרי הויין ואשרי האיש ולמה רגשו תרתי פרשיות הן. וי"ל למאי דאמרינן בפ' ת"ה (כח:) דהוסיפו על י"ח ברכות ברכת המינין וה"ל י"ט ברכות דאז נוכל לומר גם בס' תהלים שיהיה יהיו לרצון וגו' אחר תשסרי פרשיות ואשרי האיש ולמה רגשו גוים שתי פרשיות הן דה"ל פרשת למה רגשו גוים וגו' שהוסיפו נגד ברכת המינין והמקשה דהכא סלקא דעתיה דמעיקרא נמי ב' פרשיות הוו ומשני דאינו כן אלא דמעיקרא קודם שהוסיפו ברכת המינין הוה חדא פרשה ודו"ק:

במפלתן של רשעים כו'. מכאן קשה למה שכתבו האחרונים בשם המדרש שאין אומרים הלל ביום אחרון של פסח משום שאמר הקב"ה מעשה ידי טובעים בים ואתם אומרים שירה (סנהדרין לט: מגילה י:) והרי הכא אמרו בהיפך דלא אמר דוד הלל עד שראה במפלתן של רשעים גם בפ"ב דערכין (י: ע"ש) אמרינן טעם אחר דלכך אין אומרים הלל ביום אחרון דפסח משום דאין חלוקים בקרבנותיהן ודו"ק:

דף י.

פתח באשרי כו'. דמה"ט אית לן למימר דהני שתי פרשיות חדא הן ולא על שאר פרשיות דמסברא נימא כיון דהני ב' פרשיות דסמיכי להדדי חדא פותחת באשרי וחדא מסיים באשרי ודאי דחדא הואי מעיקרא ומשום שהיתה חביבה כו' דכן מצינו בתהלה ובהללויה כמ"ש התוס' אלא דנתחלקה זו אחר שהוסיפו ברכת המינין כמ"ש לעיל ודו"ק:

חטאים כתיב. [דחוטאים ה"ל שם התואר אבל חטאים משמע גם שם התואר כמו ובדרך חטאים לא עמד וגו' ע"כ יורה חטאים בדרך וגו'] ומשמע נמי שם דבר של חטאים רבים ואמרה ליה ברוריה מי כתיב חוטאים דלא משמע אלא שם התואר [דאז שפיר עבדת דלא בקשת רחמים אלא שימותו ולא יחטאו עוד כמ"ש בסנהדרין דמיתת רשעים הנאה להם והנאה לעולם אבל כיון דכתיב חטאים] דמשמע נמי שם דבר של חטא טפי ה"ל לבקש רחמים עליהם שיחיו וחטאים שלהם יתמו ויש לעיין בזה דודאי באדם המבקש

רחמים על עצמו להחזירו בתשובה ניחא דאע"ג דהכל בידי שמים חוץ מיראת שמים הרי אמרו (מכות י) בדרך שאדם רוצה לילך מוליכין אותו והרוצה לטהר מסייעין לו (יומא לט:) וזה המבקש רחמים על עצמו להחזירו בתשובה ה"ז בכלל הרוצה לטהר כו' אבל לבקש רחמים על חברו להחזירו בתשובה קשה מה יועיל בקשתו הא אמרי' (לקמן לג) הכל בידי שמים כו' ושאנו מתפללים והחזירנו בתשובה שלימה כו' ל"ק כ"כ כיון שהוא כולל את עצמו ויש לישב וק"ל:

משום דלא ילדה רני כו'. הא דלא קאמר רני עקרה משום דעקרה רני דלישנא דעקרה עבר משמע וניחא ליה משום דהיתה עקרה מעיקרא בגלות והשתא אינה עקרה בגאולה רני וכן לא ילדה ודאי עבר משמע אלא דמיתורא דכפל עקרה ולא ילדה משמע ליה עקרה דכבר ולא ילדה גם השתא דכה"ג דריש (יבמות סד:) שרי עקרה אין לה ולד מיתורא דאין לה בית ולד וק"ל:

סמוכים מן התורה מנין. דלעיל מיניה כתיב נאמנים כל פקודיו ואמר אל תהרהר אחריהם מכח סמיכות הפרשיות כמין הזה כי אם תדקדק היטב אחריהם לעולם הם עשויים ומסודרים באמת וביושר:

למה נסמכה פרשת אבשלום לפרשת גוג כו'. וא"ת היא גופה תקשה דה"ל להקדים מעשה שאול ברישא לפ' גוג ומגוג דמעשה שאול הוה ברישא בעוה"ז ומעשה דגוג יהיה לעתיד וי"ל דודאי מעשה דגוג שהוא נוגע לכלל ישראל ולגאולתן ראוי להקדים לכל התפלות דס' תהלים ולכך הקדים בפ' ראשונה דאשרי האיש ולמה רגשו חדא פרשה היא וק"ל:

פיה פתחה בחכמה כו'. שכל אותה הפרשה מאשת חיל מי ימצא וגו' אייריי בתורה אבל האי קרא דמסיים ביה ותורת חסד על לשונה ע"כ כינוי לשונה אינו מתפרש על התורה רק אמלתא אחריתא ולזה אמר מאי דכתיב פיה פתחה וגו' במאי אייריי וקאמר דאמרו שלמה כנגד דוד שאמר שירה ברוה"ק ששרתה עליו. על ר"ה אומר פיה פתחה וגו' וכפירש"י או דקאי פיה פתחה וגו' על הנפש שאמרה השירה והיינו ותורת חסד על לשונה של ר"ה או הנפש שאמרה השירה שדר בה' עולמות בחסדו ית' ב"ה והם ה' זמנים משתנים שגם נפשו של אדם משתנה בקצת לפי הזמנים והיינו ותורת חסד וגו' שמספר חסדי ה' משתנים בה' זמנים שזכר האחד דר במעי אמו וכו' וכל קרבי וגו' ע' פירש"י ועוד י"ל קרבי של דוד ממש כדאמרי' פרק המפלת (נדה ל.) דבמעי אמו פיו סתום וטבורו פתוח כו' ואם כן שירה שאומר מקרבים מתוך טבורו שהוא פתוח במקום פיו. הב' יצא לאויר וכו' ואמר שירה וכו' באותה שעה גופה שיצא לאויר העולם אי

אפשר לומר שנסתכל וכו' ואמר שירה דאין לקטן כל כך דעת אבל דוד אמרו בגדולתו על אותה שעה שיצא לאויר עולם על שנסתכל אז שנכנס תחת כוכבים ומזלות דמזל יום ושעה גורם כמו שהאריך התלמוד סוף פרק כ"ד דשבת (קנו) מאן דאתייליד בחד בשבת כו' ע"ש מ"מ גם הם מברכים ה' כמ"ש ברכו ה' כל צבאיו וגו' שהם צבא השמים וממשלתו יתברך עליהם לשנות מזלותיהם ועל זאת ברכי נפשי את ה'. השלישי ינק משדי אמו וכו' שנאמר ואל תשכחי כל גמוליו כו' האי קרא מקמיה דהאי קרא דמייתי ברכו ה' כל צבאיו וגו' כתיב אלא דתלמודא מסדר אותן כפי סדר הזמנים דיוצא לאויר הוא קודם היניקה וכן לקמן ברכי נפשי את ה' ה' אלהי גדלת וגו' הוא מקמי דהאי קרא דמייתי לעיל מיניה יתמו חטאים מן וגו' אלא דלפי סדר הזמן ראה במפלתן של רשעים הוא קודם יום המיתה ודריש מכל גמוליו שבכל ימי גמוליו ויניקתו החסד אלוה שעשה בבן אדם דדים במקום בינה דהיינו כנגד הלב שבו הבינה ואפשר דנקט האי לישנא בינה ברמז ע"פ מ"ש במס' נדה (מה:) ויבן ה' אלהים את הצלע שנתן הקב"ה בינה באשה יותר מבאיש. הד' ראה במפלתן של רשעים ואמר כו' גם הוא מחסד אלוה כדאמרי' (סנהד' עא) מיתה לרשעים הנאה להם והנאה לעולם. הה' נסתכל ביום המיתה ואמר שירה כו' לכאורה דתקשי הכא כדפריך לעיל ואמר שירה קינה מבעי ליה על המיתה וי"ל דסמך אסיפא דקרא תשלח רוחך יבראון דהיינו בתחה"מ ועל זה אמר שירה על יום המיתה שבחסד אלוה שיהיה לצדיקים תקוה במותם שישובו ויחיו לקבל שכר מצות שעשו בעוה"ז ודו"ק:

להטיל בו רוח ונשמה כו'. גם שאמרו פרק ד' מיתות (סה) רבא ברא גברא ור"ח ור"א מיברו להו עגלא תלתא ואכלי ליה והיינו בשמותיו של הקב"ה כפירש"י שם מ"מ נשמה לא היו יכולין להטיל ביה כדאמרינן התם שלא היה לגברא זה כח הדבור שהוא כח הנשמה שבאדם כדכתיב לנפש חיה ומתרגם לרוח ממללא וז"ש ברכי נפשי שהיא הנשמה שבה מובדל מנפש בהמה וגם כל קרבי ברכו שם קדשו שבראם מה שאין ב"ו הצר צורה יכול ליוצרם וק"ל:

ואין צייר כו'. בכמה מקראות בתורה נאמר לשון צור אהקב"ה כגון הצור תמים וגו' צור ילדך תשי וגו' שפירושו מלשון חוזק ותוקף אבל בהאי קרא ואין צור כאלהינו דמשמע שיש צור אחר אלא שאין כאלהינו אין נראה לפרש מלשון חוזק ותוקף אלא דצור הוא מלשון צורה דודאי יש ב"ו שיכול לצייר על הכותל אבל אין זה כאלהינו שהוא צר צורה בתוך צורה וקאמר נמי מאי אין בלתך דלפי משמעו אין קדוש כה' כי אין בלתך בקדושה הוא יתורא דקרא דאין קדוש כה' נמי הכי משמע ולכך דרשו אין בלתך כו' והוא טעם

לאין קדוש כה' המורה ג"כ על הקיום לעולם כמ"ש פ' חלק (צב) קדוש יאמר לו מה קדוש לעולם אף כו' ע"ש וק"ל:

הני ה' ברכי נפשי וכו'. כבר ידוע בספרי המחקר כי האדם נקרא עולם קטן בכל עניניו והיינו גופו של אדם וקאמר הכא דהנשמה שבגוף והיא רוחנית כנגד הקב"ה בדמיון הא' דמה הקב"ה מלא כל העולם כמ"ש מכה"כ אף הנשמה מלאה כל הגוף שהוא כנגד עולם וז"ש ברכו ה' מלאכיו וגו' ברכו ה' כל צבאיו וגו' ברכו ה' כל מעשיו וגו' שהם כלל ג' עולמות ומסיים בכל מקומות ממשלתו דהיינו בכלל כל שלשה עולמות ברכי נפשי את ה' דהיינו שהיא מלאה ומשלה נמי בכל הגוף שהוא עולם קטן. השני מה הקב"ה רואה כו' וז"ש ברכי נפשי את ה' וכל קרבי וגו' דהיינו שהנשמה היא בקרב אדם רואה ואינה נראית דהקרביים הם בסתר כדלעיל שהם צורה בתוך צורה כו'. הג' מה הקב"ה זן כו' ז"ש ברכי נפשי את ה' ואל תשכחי וגו' ומסיים ביה המשביע בטוב עדיך וגו'. הד' מה הקב"ה טהור אף נשמה טהורה דהיינו בתחלת נתינתה באדם כמ"ש אלהי נשמה שנתת בי טהורה היא כו' וז"ש יתמו חטאים מן הארץ ורשעים עוד אינם בנשמתן הטהורה שנתנה בהם כי טמאוה אבל נפשי שאני מחזירה לו טהורה תברך את ה'. הה' מה הקב"ה יושב בחדרי חדרים כו' ז"ש הוד והדר לבשת וגו' עוטה אור כשלמה נוטה שמים וגו' שהן חדרי חדריו ברכי נפשי שהיא הנשמה שהיא יושבת כן באדם בחדרי חדרים ודו"ק:

ומי יודע פשר וגו'. יש קצת רמז לזה בהאי קרא דמסיים בזה חכמת אדם תאיר פניו היינו ישעיה שהיה חכם ונביא ועוז פניו ישנא הוא חזקיהו המלך דעוז היינו מלכות דכתיב ויתן עוז למלכו ופניו ישנא בחליו שעי"ז בא ישעיה אליו וקאמר דחזקיהו אמר ליתי ישעיהו גבאי כו' וישעיהו אמר כו' יש לזה רמז בקרא בספר מלכים דקודם שחלה חזקיהו במעשה דסנחריב כתיב וישלח את אליקים וגו' אל ישעיה וגו' ויאמר להם ישעיה כה תאמרון אל אדוניכם. וכתיב וישלח ישעיה בן אמוץ אל חזקיהו וגו' דמשמע מזה שלא הלכו זה אצל זה אלא שכל אחד מהם הודיע לחבירו ע"י שלוחים ושוב אח"כ שחלה חזקיהו למות כתיב ויבא אליו ישעיה וגו' דהיינו לבקר דאי להודיעו שימות כמ"ש לו כה אמר ה' צו לביתך כי מת וגו' היה יכול להודיעו כן ע"י שליח כמו שעשה בתחלה:

א"ל משום דלא עסקת בפ"ו כו'. הכי מוכחי קראי דלא נשא אשה עד אחר שחלה למות דהא מנשה בנו הגדול שמלך תחתיו לא היה לו רק י"ב שנים כשמלך וא"כ נולד בתוך ט"ו שנים שהוסיף לו הקב"ה אחר שחלה ויש לדקדק מאי השיב לו דאכתי תקשי מאי כולי האי וכי משום דלא עסק במצות פ"ו לא תחיה לעוה"ב וי"ל ע"פ מ"ש פרק י"נ (קטז)

דוד נאמר בו שכיבה לפי שהניח בן כמותו יואב שלא הניח בן כמותו נאמר בו מיתה וז"ש לו ולא תחיה לעוה"ב כיון שלא תניח בן כלל שיהיה כמותך וע"ז השיב לו שפיר משום דנפקי מנאי בנין דלא מעלי וגם אם אנסיב אתתא כיון דלא הוה לי בנין כמותי לא אצא מכלל ולא תחיה לעוה"ב דנאמר בו מיתה:

כבר נגזרה כו'. פירש"י שתמות עכ"ל פי' לפירושו שתמות מחולי זה וא"א לך לישא אשה לזכות לבנים אבל אין לפרש דכבר נגזרה עליך גזירה שיהיו לך בנין דלא מעלי ואין אני רוצה לתת לך בתי דהא קאמר דגרמה זכותא דידי ודידך כו' גם ממאי דמייתי עלה הא דאפילו חרב חדה מונחת כו' משמע דאגזרת מיתה קאי כפירש"י ודו"ק:

אל ימנע כו' וק"ק דהיאך יליף ליה מהאי קרא הא לוא בו' א' כתיב ואמרי' פרק כשם (סוטה כז) דמשמע הכי ומשמע הכי והתם לגבי דאיוב עובד מאהבה הוה יליף ליה מקרא אחרינא דכתיב עד אגוע לא אסיר תומתי ממני אבל הכא לא שייך לאתויי מהאי קרא ודו"ק:

דף י:

ע"ב אפילו בעל החלומות כו'. ע"פ מ"ש פרק הרואה (נה) רבא רמי כתיב בחלום אדבר בו וכתיב החלומות שוא ידברו ל"ק כאן ע"י מלאך וכאן ע"י שד וז"ש הכא בהאי קרא גם כי ברוב חלומות ע"י שד והמה הבלים הרבה כי שוא ידברו והרי אם יאמר לך למחר אתה מת אין ראוי להאמין לו מ"מ את האלהים ירא לחוש למיעוט שמא חלום אמיתי הוא שע"י אל ימנע עצמו מן הרחמים וק"ל:

מאי קיר ארשב"ל כו'. כבר מפורש לעיל כפשטיה דילפינן מיניה שלא יהיה דבר חוצץ בינו לבין הקיר ואפשר לומר דיצא להם זה הדרש דכיון דדין כל התפלות כן הוא לא ה"ל לאשמעינן כן בחזקיהו דהוה בעי רחמי טפי משום גזירת מיתה אי לאו להך דרשה מקירות לבו דהיינו בכל לבו דהוה בעי לאפושי ברחמי על גזירת מיתה ולמ"ד נמי על עסקי קיר כדי להזכיר ג"כ זכות אבות שחפה ההיכל כו' לבטל הגזירה וק"ל:

והטוב בעיניך עשיתי כו'. יש לפרש בזה שהוא דבר הנלמד מענינו דלעיל מיניה כתיב גאולתו של חזקיהו דכתיב ויהי בלילה ההוא ויצא מלאך וגו' ובתר הכי כתיב בימים ההם חלה חזקיהו וגו' ויתפלל אל ה' וגו' דהיינו שסמך גאולתו לתפלתו כמו שאנו סומכין גאולת מצרים לתפלה ומיהו ק"ק במאמר ומאי רבותא דאמר והטוב בעיניך וגו' לסמוך גאולה לתפלה והלא כל העולם עושין כן כמ"ש התוספות לעיל גבי רב ברונא. וי"ל דה"נ הכא י"ל כמ"ש התוס' לעיל שהיה עושה כותיקין שהיו קורין ק"ש קודם הנץ

החמה ותפלה מיד לאחר הנץ החמה ויש רמז בהאי קרא והטוב בעיניך וגו' דהיינו נץ החמה והאור שהוא טוב בעיניך כמ"ש וירא אלהים את האור כי טוב אז עשיתי תפלתי סמוך לקנ"ש ולגאולה ולמ"ד שגנז ספר הרפואות נמי אע"ג דבעיני אדם אינו טוב לגנוז שמבקשים ברפואות הרופא גם שניתן רשות לרופא לרפאות מ"מ בעיניך הוא טוב שאל יסמוך אדם על הרפואות ויהא לבו נכנע לבקש רחמים וק"ל:

וכתת נחש הנחושת והודו כו'. מפורש בספר מלכים ויש לדקדק מה שייך בזה והודו לו דמאיזה טעם היה לקיימה שלא יודו לו ואפשר שהיו מקיימין אותה לדורות ע"ש הנס שאין הנחש ממית אלא החטא ממית כמו צנצנת המן וכמטה אהרן וק"ל:

גירר עצמות אביו כו' עיין בחידושנו בזה ספ"ב דמכות:

סתם מי גיחון. כך מפורש לעיל מיניה בד"ה דכתיב בפ' ל"ב ויועץ עם שריו וגבוריו לסתום וגו' ויסתמו את כל מי מעינות ואת הנחל וגו' למה יבואו מלכי אשור וימצאו מים רבים וגו' אבל לא הוזכר שם מי גיחון אלא לבתר הכי והוא חזקיהו סתם את מוצא מימי גיחון ואפשר דבשאר מעינות היו שריו עמו בעצה מה שאין כן במי גיחון שתלה בחזקיהו לחוד:

עיבר ניסן בניסן ולא הודו לו כו'. מפורש פ"ק דסנהדרין:

שנאמר לולא משה בחירו עמד וגו'. גם שאפשר לומר דנקט משה שהוא עמד בפרץ בתפלתו בזכות האבות מ"מ מדלא הוזכר בקרא זכות אבות משמע דתלה לו הקב"ה בזכות עצמו וק"ל:

וגנותי על העיר הזאת למעני ולמען וגו'. כצ"ל דהיינו ההוא קרא דכתיב בספר מלכים בתר קרא דזכר נא את אשר התהלכתי וגו' אבל ההוא קרא דמייתי בכל הספרים וגנותי אל העיר הזאת להושיעה למעני וגו' מקמיה הוא דכתיב במעשה דסנחריב וק"ל:

מ"ד הנה לשלום מר לי מר וגו'. מכפל לשון מר דריש דה"ק כי הנה כשנתבשרתי על השלום ממלחמת סנחריב הייתי מר בחליי ועוד לי מר שניה על שתלית רפואתי בזכות אחרים וק"ל:

עליית קיר וכו'. יש לדקדק ונימא כולה כפשטיה דעלייה גדולה היתה וחלקוה לשנים דהשתא לא תיקשי למר מאי קיר ולמר מאי עלייה וי"ל דדרך עלייה לעלות לשם במקום אחד בסולם ולא שייך ביה חלוקה לשניים דלא יהי' לאחד משני החלוקים מקום לעלות לשם משא"כ באכסדרה על הארץ שפתוחה מכל צד דיש ביה חלוקה ופתח לכל חלק מהם ודו"ק:

מאי קיר שקירוה וכו'. ק"ק מה תיקן ומה הוסיף בזה דלעיל נמי קאמר הכי פרועה היתה וקירוה וגירסת הילקוט מאי קיר שקירוה בתקרה ומעזיבה וניחא טפי וק"ל:

הרוצה ליהנות כו'. פירש"י משל אחרים יהנה ואין אסור בדבר כו' עכ"ל וקשה לכאורה דבכמה מקומות הרחיקו חז"ל הנאה מאחרים וסמכו אקרא דשונא מתנות יחיה ונראה לפרש דודאי אין ליהנות משל אחרים אלא דהכא בגדולה מצות הכנסת אורחים שהיא הגדולה בגמילות חסדים מיירי דבעי גם לעשירים שכל אדם עני הוא בדרך מכלי תשמישים הצריכים לו ולכך נקט הני מטה ושלחן וכסא ומנורה שהם לצורך אדם גם בדרך כמ"ש בנדרים (מ:) עשי לך כלי גולה זו נר ושטיח ובפרק במה מדליקין (כה) אמרו נשיתי טובה זה מטה ועל זה אמר הרוצה ליהנות משל אחרים יהנה כאלישע היינו שלא היה נהנה אלא בדרך בכלי תשמישים של אחרים כדרך אורח אבל בשאר דברים ודאי לא היה נהנה משל אחרים שהרי מצינו שלא רצה ליהנות מנעמן וקלל לגיחזי על זה וכה"ג אמר בהיפך למאן דאפשר לו שלא יהנה גם בדרך בדברים אלו שיש עמו כל הצורך כשמואל שהיה לו ביתו עמו שהיה עשיר גדול כדאמרי' במס' נדרים (לח) פרק אין בין המודר ושם מפורש בחידושינו מאין יצא להם זה הדרש ע"ש:

מכאן שהאשה מכרת באורחין כו'. לפי שהאשה מצויה בבית יותר מן האיש כדאמרי' בעלמא (תענית כג) לגבי צדקה לעניים:

שלא ראתה זבוב כו'. כי שלחנו היה קדוש במקום מזבח שאמרו ולא נראה זבוב בבית המטבחיים שהוא שרץ טמא שאינו נמצא במקום קדוש וכן למ"ד שלא ראה קרי כמ"ש כ"מ שיש גדר ערוה נאמר בו קדושה:

כאלו הקריב תמידין כו'. דמלת תמיד ודאי דנופל גם בדבר שקבוע לו זמן כמו שפירש"י בפרשת אמור להעלות נר תמיד מלילה ללילה כמו עולת תמיד שאינה אלא מיום ליום וכן תמיד דלחם הפנים משבת לשבת אבל הכא באלישע שעבר שם בדרך אורח לא שייך בו זמן קבוע ולכך דרשו מלת תמיד כאלו מקריב תמידין כמו שהתמידין מזון גבוה הוא כן המארח ת"ח דאותו שלחן שלחן גבוה הוא במקום מזבח כמ"ש לפני האלהים כאלו נהנה מזבחי שמים וק"ל:

שאחזה בהוד כו'. דלפי פשוטו מלשון דחיפה ליכא טעם מפורש למה הדפה ממנו ועוד שא"ל אלישע הרפה לה דמשמע שאחז בה וע"כ דרשו בו מלת נוטריקון שאחזה בהוד יפיה ויש לפרש הוד יפיה בדדיה כמ"ש עשה לה דדים במקום בינה וק"ל:

ואע"פ שאין ראיה לדבר זכר לדבר שנאמר ממעמקים קראתיך וגו' כך היא גרסת הרי"ף והרא"ש ועיין הפי' בתר"י:

צריך שיכוין רגליו. יש לתת טעם שיעמוד כן כאלו הוא כפות ברגלים וכן אמרו בידיו שיניח ידו אחת על חברתה בשעת תפלה כעבד כפות לפני רבו וק"ל:

לא תאכלו על הדם כו'. דעל הדם לא משמע דבא לאסור אכילת דם ובפרק ארבע מיתות דריש מהאי קרא הרבה דרשות ובספר שמואל כתיב כה"ג ויאכל העם על הדם וגו' וליכא לפרושי שם אלא שהיו אוכלין בשר שלמים קודם זריקת דם כדאמרי' במס' זבחים (יא.):

אל תקרי גוך כו'. כה"ג דרשו בפ"ק דעבודה זרה שני גוים בבטנך אל תקרי גוים אלא גאים ופירש"י שם משום דכתיב גיים בב' יודין ועיין ברא"ם אבל הכא א"א לפרש כן דהא גוך בוא"ו כתיב ונראה דגוך נמי נדרש הכי אחר שאכלת ושתית בעסק גופך וגוך השלכתני ולאו דוקא קאמר אל תקרי אלא משום גאוה נגעו בה כדכתיב פן תאכל ושבעת וגו' ורם לבבך וגו' ולגבי ירבעם נמי דכתיב ביה האי קרא לענין גאוה נדרש ואותי השלכת אחרי גוך ע"פ מ"ש פרק חלק (קב) מ"ד אחר הדבר הזה לא שב ירבעם וגו' אחר שתפשו הקב"ה לירבעם וא"ל חזור בך כו' א"ל מי בראש א"ל בן ישי א"ל א"ה לא בעינא וק"ל:

דף יא:

להזכיר מדת יום בלילה ומדת לילה כו'. בתר"י בשם הר"א צרפתי משום דאמרינן בגמרא ההוא מינאה דא"ל לרבי מי שברא אור לא ברא חושך וכו' ע"ש ולא מצאתי כן בגמרא בהאי קרא דיוצר אור וגו' אלא בפ' כסוי הדם (פז) איתא הכי אקרא דיוצר הרים ובורא רוח ע"ש ובס"פ אד"מ בחידושינו:

אשר קדשנו כו' והערב נא כו' אשר בחר בנו כו'. עיין בתר"י טעם לג' ברכות ואענה גם אני חלקי לפי שכל עסקי עולם בכלל נחלקים לג' דהיינו טוב ערב ומועיל ולזה בתחלה מברך שאין עסק טוב כעסק התורה שע"י קדשנו להיות קדושים כמלאכים שהוא טוב האמיתי שע"כ נקראת התורה טוב ואח"כ והערב נא ה' כו' שאין לך ערב בכל עסקי אדם כמו עסק התורה כמ"ש תורת ה' וגו' ומתוקים מדבש וגו' ואח"כ אשר בחר בנו מכל העמים כו' להועיל לנו נגד כל העמים על ידי התורה ולהבדילנו מהם אשר אחרי לא יועילו הלכו ואמר שהיא מעולה בברכות ע"ש המועיל והלכך נמרינהו לכולהו שבה נכללו הג' חלקים טוב ערב ומועיל שהיה בשלימות ע"י התורה וק"ל:

וקראו עשרת הדברות. כו' מפי' הרמב"ם לפי שהם עיקר הדת וראשיתו כו' עכ"ל. ובשם רב סעדיה גאון כתבו שכל תרי"ג מצות נכללו בי' הדברות ובגבולין אין קורין אותם משום תרעומות המינין שהם לא יאמינו בזה:

דף יב.

הוא ישכין ביניכם אהבה וכו'. אפשר דזו הברכה נתקנה קודם שנתקן הפייס במקדש דאנשי משמר שהיו באין לידי קטטה ומריבה ולידי סכנה כדתנן בר"פ בראשונה (כב) מעשה שהיו שנים רצין כו' ודחף אחד מהן את חברו ונפל ונשברה רגלו ובברייתא שם (כג) שאחד מהם הרג את חבירו ולכך היו צריכים לברכה זו אהבה ואחוה ושלום כו' וק"ל:

דף יב:

ע"ב ויגבה ה' צבאות במשפט אלו ימים כו'. מפורש ס"פ החולץ:

אילימא משום דכתיב אין חולה מכם וגו'. דלפי דעתו של שאול שהיה ת"ח ודוד שונאו היה וצריך הוא לרחמים להצילו מדוד כמו שסיים בהאי קרא כי הקים בני את עבדי עלי לאורב וק"ל:

מהכא ואני בחלותם לבושי שק וגו'. בהאי קרא אינו מפורש שיחלה האדם על חבירו אלא שיענה אדם את עצמו בחליו של חבירו וי"ל דאסיפא דקרא סמיך דכתיב ותפלתי על חיקי תשוב דהיינו שאני מתפלל על חליתו והוא החולי על חיקי תשוב והיינו שאחלה את עצמי עליהם ודו"ק:

ואילו אורים ותומים לא קאמר כו'. ואע"פ ששאל בהם כמ"ש למעלה שהיה בוש ממנו על שהרג נוב כו' מפירש"י בספר שמואל:

ומניין דאחילו ליה וכו'. ויש לדקדק דמהיכא משמע ליה דמשום ההוא בושת שנתבייש על מעשה נוב נתכפר לו וי"ל כיון דלא היו לשאול רק שני חטאים דהיינו חטא אגג וחטא נוב וההוא חטא דאגג כבר שקליה למטרפסי בהאי עלמא כדכתיב ביה כי נחמתי כי המלכתי את שאול כמפורש בפרק בראשונה (כב) ולא היה לו כשמת חטא רק ההוא דנוב מסתמא אית לן למימר דנתכפר לו ע"י שנתבייש בזה החטא כמפורש בקרא וק"ל:

לימא פ' רבית כו' דכתיב בה יציאת כו'. ובפ' א"נ מפורש מפני מה נאמר בהו יציאת מצרים וע"ש בחידושינו:

משום דכתיב ביה האי קרא כרע שכב. היינו ק"ש של ערבית דכתי' ביה ובשכבך וכפירש"י וכלביא מי יקימנו היינו ק"ש של שחרית דכתיב ביה ובקומך דהיינו וכלביא מי יקימנו דודאי אין מי שמקימו אלא הוא קם מאליו בזריזות כך יש לאדם לעמוד מאליו בזריזות בזמן קריאת שמע של שחרית שלא יעבור זמנו ושוב מצאתי בתנחומא דמייתי

קרא דלעיל מיניה הן עם כלביא יקום וגו' לא ישכב עד יאכל טרף וגו' והוא נכון טפי בדרש זה לענין ק"ש של שחרית וערבית וק"ל:

מפני שיש בה ה' דברים כו'. קאמר ה' דברים וחשיב ששה ובגירסת ילקוט לא חשיב מינות ול"ג דתניא אחרי לבבכם זה מינות וכה"א אמר נבל וגו' ע"ש והיינו מינות היינו הרהור ע"ג ונראה ליישב גירסת כל הספרים דמינות היינו כופר במציאות כדמייתי אמר נבל בלבו אין אלהים והרהור ע"ג היינו דמשתף שם שמים ודבר אחר וצריך לומר לפי זה דהרהור עבירה והרהור ע"ג חשיב כחדא ודו"ק:

ימי חייך הימים כו'. יש לדקדק לא נכתוב לא ה' ולא וי"ו לא נכתוב ימי ולא נכתוב כל ונראה ליישב למאי דקאמרינן לעיל דהכל מודים שנגאלו ישראל מבערב וכשיצאו יצאו ביום שנאמר ממחרת הפסח יצאו בני ישראל ביד רמה ודכתיב הוציאך ה' אלהיך ממצרים לילה מלמד שהתחילה להם גאולה מבערב ולזה אי לא היה כתיב ימי ולא כל היה אפשר להסתפק בו אם לזכור יציאת מצרים גם בלילה כיון דעיקר גאולה ויציאה היתה ביום ולהכי כתיב ימי וכתיב כל להורות לנו גם כי עיקר גאולה ביום היה יש לזכור גם בלילה כיון דאיכא מיהת התחלת גאולה בלילה ורבנן פליגי עליה דודאי ימי בא למעט משום דעיקר גאולה ויציאה ביום וכל לרבות לימות המשיח ודו"ק:

וכי מזכירין כו'. ר"ל ימים באים דגאולה עתידה דומה ליום ואומר במצרים אשר העלה ובלעתיד הוסיף ואשר הביא ע"ש המתים שיחיו לעתיד בגלגול מחילות ולזה שינה לעתיד את זרע בית ישראל ע"ש ויציצו מעיר כעשב הארץ א"נ ע"פ מ"ש פרק האשה (פסחים פז:) לא הגלה הקב"ה את ישראל לבין העכו"ם אלא כדי שיתוספו עליהן גרים שנא' וזרעתיה לי בארץ כלום אדם זורע כור אלא כדי להכניס כמה כורין וק"ל:

שיעבוד מלכות עיקר כו'. שעבוד גליות דנקט הכא הוא שיעבוד הרביעית ומלחמת גוג ומגוג שהרעו לנו הרבה אבל בשיעבוד מלכות האחרי' כגון בבל ומדי ויון קאמר לקמן אל תזכרו ראשונות זו שיעבוד מלכיות ולא נאמר בהן בכתוב זכר כמו גבי יציאת מצרי' וגבי לעתיד וק"ל:

דף יג.

ובה"א אל תזכרו וגו'. מלמטה למעלה קחשיב והיינו משום דודאי בשעבוד מלכיות הראשונים לא נמצא בהן בכתוב זכר כלל כמ"ש לעיל אבל ביציאת מצרים כבר כתיב ביה זכר גם לעתיד לא יבטל הזכר לגמרי אלא לא תתבוננו בו דהיינו שיהיה טפל לגבי שיעבוד מלכות הרביעית ומלחמת גוג ומגוג ומייתי ליה הנני עושה חדשה עתה וגו'

דאינו דומה גאולת מצרים לגאולה העתידה דגם שיציאת מצרים מורה על חידוש העולם. לא נתחדש העולם כמ"ש לאיתנו לתנאי שהתנה הקב"ה עם מעשה בראשית שתבקע הים אבל לעתיד הנני עושה חדשה ממש כמ"ש כי הנני בורא שמים חדשים וארץ חדשה ולא תזכרנה הראשונות וגו' ומסיים עתה תצמח כמ"ש היום אם בקולו תשמעו ואמר למה"ד כו' ופגע בו זאב כו' ופגע בו ארי כו' פגע בו נחש כו' מדמה מצרים לזאב ובבל לארי כמ"ש בבבל עלה אריה מסבכו ומלכות הרביעית מדמה וכו' ואמר שכח מעשה שניהם ולעיל גבי פגע בו ארי לא קאמ' שכח מעשה זאב משום דלא היה זמן רב כ"כ בין זה לזה משא"כ בהאחרון קאמר נשכח מעשה שניהם והיינו דבצרות וגלות אחרון נשתכחו צרות משעבוד מלכיות הראשונות עד לעתיד לימות המשיח במהרה בימינו:

אברם הוא אברהם כו'. הוא מבואר ע"פ הסוגיא דמסכת נדרים (פ"ב) [פ"ג לב] שבשינוי השם לאברהם נשתנה מזלו וכדי שיוליד בן הראוי ליורשו וכ"ה בב"ר דבויוצא אותו החוצה לא נשתנה מזלו רק להוליד בן דהיינו ישמעאל וז"ש בתחלה נעשה אב לארם דהיינו כמו שבתחלה היה אב לארם לאומה אחת כן גם אחר שזכה להוליד בן לא נעשה אב רק לאומה א' דהיינו לבני ישמעאל ולבסוף שנשתנה שמו להוליד בן הראוי ליורשו דהיינו יצחק נעשה אב המון גוים לאומה הישראלי שכל שבט ושבט נקרא גוי כמ"ש גוי וקהל גוים וגו' וכה"ג יש לפרש גבי שרה כי הוראת שמה שרי בתחלה לא היתה שרית רק לאומתה ולמכירה בחייה אבל במותה היה נשכח זכרה אם לא היו לה בנים לפי מערכתה ומזלה ולבסוף שנשתנה שמה שרה נשתנה מזלה להיות לה בנים נעשית שרה לכל העולם כדכתיב גוי וקהל גוים וגו' כמ"ש תשיתמו לשרים בכל הארץ וע"ש זה נקרא ישראל כי שרית וגו' וק"ל:

עובר בעשה כו' עובר בלאו כו'. מר אמר חדא ומר אמר חדא ולא פליגי כדמוכח בירושלמי ובב"ר ויש לדקדק באלו שינוי השמות דמ"ש באברהם שנעקר הראשון לגמרי ועובר בלאו ע"ש אברם ומ"ש ביעקב דהראשון טפל והב' עיקר כדאמרינן לעיל ומ"ש בשרה דלא נעקר שם הראשון רק לגבי אברהם כדאמרינן הקב"ה אמר לאברהם כו' והנראה ע"פ מה שבארנו ששינוי השם דאברהם הוראה להיות לגוי גדול אב המון גוים כמ"ש בתחלה נקרא אברם אב לארם אינו מוליד בן ליורשו ולזה נעקר זה השם לגמרי שלא למעט שפע כח אלהי שניתן לאברהם להיות אב להמון גוים אבל שינוי שם של יעקב אינו רק על שם השררה והחשיבות כמ"ש כי אם ישראל יהיה וגו' כי שרית וגו' וע"כ אין לחוש לקרותו בשם הראשון אלא שיהיה שם השררה עיקר ושם השפלות מלשון עקב יהיה טפל לו ושינוי שם דשרה נמי אינו אלא ע"ש השררה כמש"ל ואין לחוש

לקרותה בשם שרי אלא אברהם שחשב כי הבטחה שנאמרה לו מפי הקב"ה יתקיים בבנו ישמעאל כמה שכתוב לו ישמעאל יחיה לפניך ע"כ בא לו לבד הצווי שיעקר דבר זה מפיו ושלא יקרא הוא אותה שרי אלא שרה כי ממנה יבא לך השררה והחשיבות לכל העולם כשתלד לך את יצחק וע' בע"י וביפה מראה בזה ואין להאריך ודע כי הקורא לאברהם אברם לא זכרוהו הפוסקים דאית ביה לאו ועשה ואפי' לא היה רק אסמכתא בעלמא הוה להו להזכיר דאית ביה מיהא איסורא וצ"ע ודו"ק:

פרק היה קורא

למה קדמה פרשת שמע לוהיה כו'. לפי סדר פרשיות שבתורה נמי שמע קדמה ונראה לפרש דהכא לגבי ק"ש דהוי בברכותיה כעין תפלה קאמר דה"ל להקדים פרשת והיה אם שמוע שנאמרה בלשון רבים לפרשת שמע שלא נאמרה רק בלשון יחיד דבקשת רחמים בלשון רבים עדיפא וקאמר דאפילו הכי עול מלכות שמים ודאי קדמה לעול מצות וקאמר.

למה קדמה והיה אם שמוע לויאמר. כיון דתרוייהו עול מצות הן הרי לפי סדר פרשיות של תורה תקדים ויאמר לפרשת והיה אם שמוע וקאמר דזה נוהג בין כו' ועד"ז יש לפרש בגמ' בדין הוא שיקדים כו' ע"ש הסוגיא וקרוב לזה כתבו התוספות לקמן והוא מבואר שג' פרשיות של ק"ש מורים על שלשה עיקרים שהסכימו בהם רוב המפרשים דהיינו מציאת השם ותורה מן השמים ושכר ועונש פרשת שמע היא עול מלכות שמים דהיינו שמפורש בה מציאת הש"י ואחדותו פרשת והיה אם שמוע תשמעו אל מצותי וגו' היא עול מצות לקבל עלינו שהם מן השמים ואחר כך פרשה ויאמר דמפורש בה שכר לישראל ועונש למצרים כדאמרינן לעיל בס"פ:

דף יג:

כיון דאמליכתיה למעלה ולמטה כו'. מפירוש תר"י שצריך להאריך מעט בחי"ת עד שימליכהו בשמים ובארץ ובד' יאריך ג"כ כשיעור שימליכהו בד' רוחות וכו' ע"ש וכן הוא בטור א"ח אבל מפירש"י נראה שכל זה יהיה כונתו בהארכתו בד' וכן נראה מתוך שמעתין דאל"כ מאי איכא הארכה בד' טפי מבח' דקאמר כל המאריך כו' ובד' ואיך שיהיה הא דקאמר דרבי ירמיה הוה מאריך טובא היינו ע"כ יותר מזה השיעור דלמעלה ולמטה ולד' רוחות ונראה דודאי לחכמי אמת ויודעי סוד יש כמה כוונות וסודות בהאי קרא אשר בהם האריך רבי ירמיה טובא וא"ל כיון דאמליכתיה כו' דכוונה זה כוללת להמון עם שיוכלו לכוין גם בזה ולכך א"ל לא צריכת טפי כדי שלא תשהה בכוונתך יותר

ולא תהא תפלתך עם הצבור גם בזאת הכוונה של רמז האותיות שהוא אחד בז' רקיעים ובארץ שהם ח' ובד' רוחות שהוא הד' הרי תמליכהו על כל בריאת העולם שנכללו בששה קצוות אלו ותו לא צריכת וק"ל:

דף יד.

כאלו עשאו במה כו'. הענין בזה כמ"ש שהתפלה היא במקום עבודת הקרבן והרי זה שמקבל פני חבירו בשאלת שלום קודם שמקבל פני שכינה בתפלה הוא דמיון ההולך להקריב בבמה ומניח להקריב קרבנו ית' שע"ג מזבח שבמקדש:

אסור לאדם לעשות חפציו כו'. כ"ה גירסת רש"י אבל הרי"ף והרא"ש גרסי אסור לאדם לצאת לדרך כו' ויהיה לדרש קמא כינוי וישם על האדם דאחר שהתפלל ישים האדם לדרך פעמיו ולדרש שני שהקב"ה עושה לו חפציו כו' יהיה כינוי על הקב"ה שישים הקב"ה לדרך פעמיו להצליח בה ודרשו צדק מלשון תפלה כמו שמעה ה' צדק הקשיבה וגו' ודרשו לפניו מלשון קודם בזמן כמו לפני בא יום ה' וגו' וק"ל:

כל הלן שבעת ימים בלא חלום כו'. מפורש לקמן בפרק הרואה ע"ש:

כל המשביע עצמו מד"ת כו'. דרישא דהאי קרא מיירי בד"ת יראת ה' לחיים ושבע וגו' והיינו שמשביע עצמו מיראת ה' ולן ולא סגי ליה בק"ש לחוד אין מבשרין אותו בשורות רעות דהיינו שלא יבהלוהו חלומות רעים וק"ל:

דף יד:

ע"ב מאי טעמא דר"י דכתיב וה' אלהים אמת כו'. והוא רמז על מדתו של יעקב שהוא קו האמצעי וקאי אמת אדלעיל אה' אלהיכם אבל בכל הפירושים איכא דאמת ויציב כו' ט"ו לשונות הן מוסבים אדלמטה אהדבר הזה וצ"ל דקאי מלת אמת אדלמעלה ואדלמטה דכה"ג כתבו הפרשנים בכמה מקומות דיש מלות מושכות עצמם ואחרת עמם ובזה יתיישב בההוא דאמר אמת אמת תרי זימני וקאמר דבה כל אמת אמת תפסיה להאי דמשום הכי תפסי' אמת אמת תרי זימני דחד קאי אדלמעלה וחד קאי אדלמטה והיינו דקאמר כל אמת כו' אדלמעלה ואדלמטה והא דפליגי נמי בחוזר ואומר אמת אי לא כו' פירשו תר"י דמיירי בהפסיק בין הפרק מפני היראה או מפני הכבוד כו' ע"ש ולא משמע כן אלא דאיירי כפשטיה כיון דקאי אמת אדלמעלה ואדלמטה אית ליה לרבי אבהו דאומר תרי זימני אמת והיינו דחוזר ואומר אמת אף בלא הפסיק ורבה אמר דאינו

חוזר ואומר אמת דבחדא מהן סגי דקאי אדלמעלה ואדלמטה ולשיטתו דאינו חוזר קאמר להההוא דעביד כר"י וקאמר תרי זימני אמת דכל אמת ואמת תפסי' להאי ודו"ק:

כל הקורא ק"ש כו' כאילו מעיד כו'. פירש"י כאלו כו' בעצמו לישנא מעליא עכ"ל ר"ל דלא בעי למימר כאלו מעיד עדות שקר בהקב"ה שצוה לו להניח תפילין והוא אינו מניח ונקט בעצמו אבל בתר"י פי' בעצמו ממש ע"ש וכתבו המפרשים בזה לפי שג' מצות נתן לנו הקב"ה שהן אות ועדות לנו שאנחנו עמו והן שבת ומילה ותפילין בשבת כתיב ביני ובין בני ישראל אות היא וגו' במילה כתיב והיה לאות ברית ביני וביניכם בתפילין כתיב והיה לאות על ידך וגו' ועל פי שנים עדים יקום דבר וע"כ בשבת לא בעי תפילין דאיכא שני עדים שבת ומילה אבל בחול בעי שני עדים דהיינו מילה ותפילין והרי אם אינו מניחם בחול ה"ל עד השני שהם התפילין עדות שקר בעצמו:

כאלו הקריב עולה בלא מנחה כו'. וה"ה דהוה מצי למנקט עולה בלא נסכים כו' אלא לישנא דקרא נקט עולה ומנחה וגו' עד כאן לשון רש"י ותוספות והוא הדין בזבח נמי הוה מצי למנקט מנחה הקריבה עמה כמפורש בפרשת שלח לך אלא לישנא דההוא קרא דפרשת אמור נקט זבח ונסכים מיהו קצת קשה אגופא דקרא אמאי נקט בכהאי גוונא גבי עולה מנחה וגבי זבח נסכים דהא תרווייהו בתרווייהו איתנהו ונראה משום דעולה המקריבה ודאי לבו לשמים דכולה כליל וע"כ נקט לגבה מנחה שגם היא בדוגמת העולה כדאמרינן דכתיב גבי מנחה ונפש כי תקריב וגו' מעלה אני עליו כאלו הקריב נפשו מה שאין כן בזבח שאינה כולה כליל ולא מצינו גם בנסכים שיאמר בהם נפש ולכך נקט להו בהדדי זבח ונסכים וא"ש השתא דנקט האי קרא בדמיון לענין קריאת שמע בשתי דברים משום דבקריאת שמע איכא ב' פרשיות דאית בהו מצות תפילין בפרשת שמע דמקבל עליו עול מלכות שמים וקורא בה מצות תפילין ואינו מניחן הרי זה כמקריב עולה דכל לבו לשמים אבל המנחה שהיא גמר המצוה דמקריב בה נפשו חסרה ובפרשת והיה אם שמוע דמקבל עליו עול מצות וכתיב בה גם כן מצות תפילין אם אינו מניחן הרי זה בדמיון כמקריב זבח וגמר מצותה שהיא הנסכים חסרה ודו"ק:

דף טו.

דכתיב ארחץ וגו' ואסובבה וגו'. יש לעיין בזה מאי משמע ליה מהאי קרא לענין ק"ש ותפלה דהא לא איירי אלא במזבח ונראה דסמך דאיכא ב' במסרה ארחץ בנקיון כפי ואסובבה וגו' דמייתי הכא ואידך אך ריק זכיתי לבבי וארחץ בנקיון כפי דההוא ודאי לענין תפלה איירי שאמר אך ריק אני דהיינו שאריק גופי להיות נפנה וזכיתי לבבי

לתפלה כדאמרי' (תענית ב.) איזו עבודה שהיא בלב זו תפלה וארחץ בנקיון כפי מקודם וקאמר דהמסרה מרמז דהאי וארחץ בנקיון כפי דתפלה הוא כאלו ארחץ בנקיון כפי להקריב ע"ג מזבח ודו"ק:

דף טו:

ע"ב מה ענין שאול אצל רחם אלא כו'. מפורש בפ' חלק:
בפרש שדי מלכים כו'. כי זה השם היוצא מפרשת ק"ש להגין על האדם משידין ורוחין כדאמרי' פרק ב' דשבועות (טו:) בשיר של פגעים יושב בסתר עליון בצל שדי וגו' וע"כ כותבין זה השם על המזוזות מבחוץ נגד פ' שמע שבפנים ואמר אם מדקדק באותיותיה שגם בעוה"ב יגין עליו מפני מלאכי חבלה הממונים על הגיהנם שמצננין לו גיהנם בשלג כמ"ש שיש שם ג"כ גיהנם של שלג ובו מצננין הגיהנם של אש:
למה נסמכו אהלים לנחלים. כתבו התוס' פ"ה דכתיב כנחלים נטיו כאהלים נטע ול"נ דהאי קרא לאו לשון אהל אלא לשון בשמים כו' ע"ש ובחומש פירש"י בלשון אחר שהוא לשון אהל כשמים המתוחין כאהל עכ"ל וכן ת"י אבל מ"מ לא שייך לדרשה דהכא דאף אהלים מעלים כו' דהא ברקיע משתעי קרא אבל מה טובו אהליך מיירי שפיר בבתי כנסיות ומדרשות כמפורש פרק חלק:

דף טז:

ונהנה מיגיעו א"ל א"כ מה הנחת לכשרים כו'. כמ"ש בפ"ק (ח.) גדול הנהנה מיגיעו יותר מירא שמים אלא דבעבדים לא שייך נהנה מיגיעו שהרי יכול לומר לו עשה עמי ואיני זנך ואם הרב זן אותו מצד החסד הוא וק"ל:
כן אברכך בחיי זו ק"ש כו'. דעיקר ק"ש על לימוד התורה שחייב אדם בכל יום כדאמרינן במנחות (דף צט:) וברכותיה אהבה רבה כו' ואמת ויציב כו' מוכיחין כן ולפי שהתורה היא חיינו כמ"ש כי הוא חייך וגו' אמר כן אברכך בדבר שהוא חיי דהיינו התורה ובשמך אשא כפי זו תפלה כמו נשא לבבנו אל כפים אל אל וגו' דהיינו ובשמך שתמלא בקשתנו בשביל שמך הגדול ולא למעננו ואמר עליו הכתוב אומר כמו חלב ודשן וגו' כמו שהייתי מקריב חלב אמורין לגבי מזבח ודשן מלשון דשן בסגול כמו שהייתי מקיים תרומת הדשן במזבח בכל יום שהתפלה במקום עבודת הקרבן:
ולא עוד אלא שנוחל ב' כו'. דהיינו בשביל ק"ש שהיא לימוד תורה דכתיב בה כי הוא חייך ואורך ימיך וגו' חייך בעוה"ז ואורך ימיך בעה"ב וק"ל:

שתשכן בפורנו כו'. פירש"י בגורלנו ועי"ל בפורנו במטתנו שתהא מטתנו שלמה באהבה וכו' וכן תקנו לומר בז' ברכות של נשואין:

ונמצא ייחול לבבינו פירש"י מיחל לך מלשון תוחלת ויותר נראה לפרש יחיל בי' מלשון חיל ופחד ועש"ה לבי יחיל בקרבי וגו' ואמר ותבא לפניך קורת נפשנו עש"ה מים קרים על נפש וגו' וק"ל:

שתציץ בבשתנו וכו'. ר"ל תציץ בבשתנו שאנו מתביישים מן העבירות שבנו כדאמרינן בפ"ק כל העושה עבירה ומתבייש בה מוחלין כו' או שתציץ בבשתנו מן העכו"ם שמביישים אותנו בגלות וכן תביט ברעתנו הבאה עלינו מן העכו"ם וע"ז אמר תתלבש במדת רחמיך עלינו ותתכסה במדת עוזך נגד העכו"ם ותתעטף כו' ותתאזר כו' כל אלו לשונות נופלים על מלבושים והן מדותיו יתברך ברוך הוא כמו מדו בד שהוא לשון לבוש ומסיים ותבא לפניך מדת טובך כמה שכתוב אני אעביר כל טובי וגו' שהם בכלל מלבושיו ומדותיו הטובות הנזכרים בי"ג מדות רחום וחנון וגו' ורב חסד וגו' וק"ל:

ואל ידוה לבנו ואל כו'. עש"ה על זה היה דוה לבנו על אלה חשכו עינינו:

חיים של חלוץ עצמות כו'. עש"ה ועצמותיך יחליץ ואמרי' ביבמות (דף קב:) זו מעולה שבברכות ומפרש לה דהיינו זרוזי גרמי וק"ל:

מעזי פנים. שלא יתגרו בי אנשים שהם עזי פנים ומעזות פנים שלא יעשו אותי עזות פנים דהיינו שלא יוציאו עלי לעז שאני ממזר כדאמרי' בפ' עשרה יוחסין (קידושין ע:) דכל עז פנים אינו מיוחס וכ"נ לפרש מפירש"י בשמעתין והוא על פי גמרא דפרק ב"מ (ל:) בעובדא דההוא דאתא לקמיה דרבי ע"ש:

דף יז.

וכל העוסקין שלא לשמה כו'. נ"ל לפי מ"ש התוספות לקמן ובכמה דוכתין דאיכא תרתי שלא לשמה האחד הלומד על מנת לקבל פרס ע"ז אמרו לעולם יעסוק אדם בתורה אפילו שלא לשמה שמתוך שלא לשמה בא לשמה והב' הלומד ע"מ לקנטר ע"ז אמרו הלומד שלא לשמה טוב לו שלא נברא וז"ש שתשים שלום כו' בין עוסקין לשמה בין עוסקין שלא לשמה דהיינו לקבל פרס אבל בעוסקין שלא לשמה דהיינו לקנטר לא שייך לומר שתשים שלום ביניהם דהא כל עצמות למודם אינו אלא לקנטר ולכך בקש עליהם יהי רצון שיהיו עוסקין לשמה וק"ל:

בקרן אורה וכו'. פירש"י בזוית אורה ונראה לפרש לפי שישראל בגלות עומדים במקום צר ודחוק כמו בקרן זוית שאין שם ריוח כמו בשאר מקומות שבבית גם שאין אור החלון

שולט בקרנות כמו באמצע הבית ע"כ התפלל על זה גם כי אנחנו בגלות בקרן זוית שצר ודחוק לנו העמידנו בקרן אורה להצילנו שם מכל צרה כמו ליהודים היתה אורה וגו' וק"ל:

ומי מעכב שאור כו'. הכונה בזה כמ"ש הרמב"ם בשמנה פרקים שיש לאדם לילך במדותיו ובמעשיו בדרך המיצוע והנה היצה"ר מסית שילך האדם בקצה האחד במותר לו כגון להתגאות ולהתנהג במותר התאוה וע"כ מדמה ליה לשאור שבעיסה שמגביה את העיסה ועושה אותה יותר מכמות שהיתה וההיפך השעבוד מלכיות עכו"ם מכריחים לקצה ב' שאין מניחין לישראל להתגאות אבל משפילים אותם בתכלית השפלות וכן מחסרין מהם כל טוב אף דברים הצריכין להם לעבודת ה' וז"ש שרצוננו לעשות רצונך לילך דרך המיצוע אבל מי מעכב כו' ששנים אלו מעכבים שזה חפץ בקצה זה וזה חפץ בקצה זה י"ר שתכניעם מלפנינו ומאחרינו דהיינו ב' קצוות ונשוב כו' לילך במיצוע:

אלהי עד שלא נוצרתי כו'. ע"פ מ"ש בההיא דמסכת עירובין (י"ג:) דנמנו וגמרו טוב לו לאדם שלא נברא משנברא דהיינו מצד שהלאוין מרובין מהעשין שהיו מתקיימין בודאי אם לא נברא ולזה אמר עד שלא נוצרתי איני כדאי להיות נוצר שהרי טוב לי שלא נוצרתי מצד הלאוין ועכשיו שנוצרתי כדי לקיים העשין כאלו לא נוצרתי שהרי איני מקיימם ולפי שהאדם נברא מחומר וצורה אמר בוידוי שלא הלכתי אחר צורתי אבל עפר אני בחיי שהחומר גובר וק"ו במיתתי שאז הצורה נפרדה מהחומר שא"א לי לקיים מצותיך כמ"ש במתים חפשי מן המצות והרי אני לפניך ככלי מלא כו' לפי שהגוף הוא ככלי לנשמה ולצורתו אמר שהנשמה שבכלי שהוא הגוף היא בושה על מעשיה הרעים י"ר כו' מרק ברחמיך הרבים אבל לא ע"י יסורין כו' כדאמרי' בפ"ק (ה.) דיסורין ממרקין עונותיו של אדם וקאמר דהיינו וידוי כו' דכל עיקרו לשון וידוי:

נפשי תדום כו'. שנפשי תדום מלהשיב להם או שפי' תדום שאותן מקללי תדום שידומו כאבן מלקלל אותי עוד ואמר נפשי כעפר לכל כו' עיין בתוס' ועי"ל דקאי אדלעיל שלא יחושו עלי כלל אלא שאהיה נחשב בעיניהם כעפר ולא יקללו אותי:

בזמן שבית המקדש קיים אדם חוטא כו'. לפי דעת המפרשים בטעם הקרבנות שיחשוב האדם כאלו הוא חייב מיתה ומחסד אלוה שנפש בהמה באה תחת נפשו לזה אמר בזמן שבהמ"ק קיים אדם חוטא ומקריב נפש בהמה שהוא הדם והחלב תחת נפשו ועכשיו שאין בהמ"ק קיים הנני בתעניתי שנתמעט מנפשי חלבי ודמי הרי אינני צריך לנפש בהמה תחת נפשי וי"ר שיהא כו' וק"ל:

ספרא דאיוב כו'. פרש"י ע"ש שאיוב נפטר בשם טוב עכ"ל ועי"ל שענינו של ס' איוב מדבר במיתת אדם ויסוריו בחייו ואמר סוף אדם למיתה דהיינו שימות בזקנתו בזמנו וכל ימי חייו יהיה גדל ועמל בתורה וכן הבהמה סופה לשחיטה בזמנה אבל תחלת בריאתה לרדיא ולמלאכה כמ"ש בפרק הפועלים (בבא מציעא פה.) בההוא עגלא דנענש רבי על שאמר לה לכך נוצרת אבל אמר דמ"מ הכל למיתה עומדים גם קודם זמנם וסופם האדם לפי חטאו והבהמה לפי המקרה וע"כ אשרי אדם שגדל כו' ועושה נחת רוח ליוצרו דעולם ומלואו שלו ולא יצר את האדם אלא כדי שהוא יעשה נחת רוח ליוצרו במעשיו הטובים כמ"ש בפסוק אשה ריח ניחוח לה' ומסיים שגדל בשם טוב ונפטר כו' דהיינו שמנעוריו ועד זקנתו שנפטר בזמנו היה כל ימיו בשם טוב שעליו נאמר טוב שם וגו' ויום המות וגו' שיהיה לו השם טוב מיום הולדו עד זמנו ביום המות וק"ל:

גמור בכל לבבך כו'. הכוונה בזה כמ"ש הפלוסופים האלהיים דחייב כל אדם להשכיל בידיעת מציאותו ואחדותו ויכלתו וידיעת דרכיו כו' ית' ב"ה כפי יד שכלו של אדם אך ע"פ אמונתנו והתורה וכל מה שנראה לו בשכלו שהוא נגד תורתנו הקדושה לא יאמין בו ויתלה הדבר בקט שכלו וז"ש ר"מ גמור בכל לבבך כו' לדעת דרכי ה' אשר ממנו תמצא מופת למציאותו ואחדותו ויכלתו שהוא ודאי דבר גדול כי גם זה האיש משה רבינו בקש על זה הודיעני נא את דרכך אך אמר שתשקוד על דלתי תורתי שלא תזוז ממנה ודבר שיעלה על לבך והוא נגד תורת משה הוא דרך אפיקורסות ולא תשגיח בו כלל וזה הלשון שנינו הוי שקוד ללמוד תורה ודע מה שתשיב לאפיקורוס דהיינו על דבר שהוא נגד התורה ולפי שכל עסקי האדם הם במחשבה ובמעשה ובדבור אמר נצור תורתי בלבך שהיא במחשבה ונגד עיניך תהא יראתי במעשה שמור פיך כו' הוא בדבור ומסיים וטהר וקדש כו' הוא דבר נוסף כמ"ש שיקדש אדם עצמו גם במותר לו ואז ואני וכו' וק"ל:

ושמא תאמר אני מרבה כו'. פירש"י ושמא כו' מפירושו נראה דאיירי דאפילו ממעיט אינו בתורה וכמ"ש דאיירי בעם הארץ אבל קשה למה קרא ליה חברי (א) ועו"ק מאי רבותייהו דהני רבנן דיבנה דמרגלא הכי בפומייהו דין הוא נוסח ההודאה כל ת"ח בבית המדרש כדאמרי' בפ' ת"ה (כח:) לגבי יושבי קרנות שאני משכים והם משכימים כו' ונראה לפרש דהכא לא איירי בע"ה אלא בעוסק מעט בתורה כפי פתוח לבו שאינו יכול להרבות וז"ש אני בריה והוא בריה שדבר זה מי שראוי להיות חכם או לא הוא נגזר מצד הבריאה כדאמרי' פ' כל היד (נדה טז:) דמלאך המעמיד הטפה אומר חכם או טפש ולזה לא קאמר הכא הוא משכים לדברים בטלים כדאמרינן פ' תפלת השחר גבי יושבי קרנות

דהכא אייריי בלומד בכל יום מעט כפי יכלתו ואח"כ הולך למלאכתו בשדה ולזה אמר שמא תאמר אני מרבה והוא ממעיט ולא יהיה לו שכר כמותי הא שנינו אחד המרבה ואחד הממעיט ובלבד שיתכוין כו' וזה נמי היה מתכוין באותו מועט וק"ל:

כדי שיהא אהוב למעלה כו'. כמ"ש כל שרוח הבריות נוחה הימנו רוח המקום נוחה הימנו אי נמי דקאי אדלעיל אערום ביראה שהוא נחמד למעלה:

שלא הקדימו אדם שלום ואפילו נכרי כו' מפורש ס"פ הניזקין ע"ש:

קורא ושונה ובועט באביו כו'. לכאורה קשה אמאי נקט הני וי"ל דגם בעושה מעשים רעים אחרים קרי ליה בועט באביו ורבו כמ"ש בפ' יום הכפורי' (פו.) אבל מי שקורא ושונה וכו' ואין משאו ומתנו באמונה ואין דבורו בנחת עם הבריות מה אומרים עליו אוי לו לאביו ולרבו שלמדוהו תורה ראו כמה מקולקלים מעשיו כו' ע"ש ומייתי שנאמר ראשית חכמה יראת ה' וגו' ר"ל בראשית ותחלת למוד החכמה יהיה כונתו לתכלית יראת ה' שיודע ע"י החכמה איך יהיה ירא ה' כמ"ש אין בור ירא חטא ודריש לכל עושיהם ללומדיהם לא כו' דהוה משמע ללומד החכמה גם אין מקיימה אלא לעושיהם דהיינו שמקיימים מה שלמדו בחכמה ומה שאמר לעושים לשמה כו' לכאורה לא מפיק ליה מקרא אלא הכא מילתא באנפיה נפשיה קאמר דהא דקאמר נמי לעושיהם היינו לעושים לשמה כו' ועי"ל דודאי משמע ליה דעושיהם קאי על לימוד גופיה וקרי הלימוד עשיה דהיינו כשהוא לומד לשמה דמקיים מצות בוראו ית' ב"ה אבל בלימוד שלא לשמה לא הוה קרי ליה עשיה דאין זה קיום מצות בוראו שצוה ללומדה לשמה ודו"ק:

ונהנין מזיו השכינה. מיתורא ושינויא דקרא קדריש מדכתיב כבר ויראו את אלהי וגו' וחזר וכתב ויחזו את האלהים וגו' לשון חזה נופל על הרוב על ראייה שכלית ונבואה דקאמר דחזו ונהנו מזיו השכינה כאלו אכלו ושתו כי היו בנתינת התורה בדוגמת עוה"ב שהיו עטרותיהן בראשיהן כדאמרי' פ' ר"ע (פח) שהיה לכל אחד מישראל ב' כתרים והיו מרוחקין מגשמיות כמ"ש במשה שלא אכל מ' יום וגו' כענין עוה"ב שאין בו לא אכילה כו' אלא צדיקים יושבים ועטרותיהן בראשיהן כו' ומצאתי מי שכתב בזה ע"פ המדרש (מגילה ט"ו: וסוף סנהדרין) שעתיד הקב"ה להיות עטרה בראש כל צדיק שנאמר ביום ההוא יהיה ה' לעטרת צבי וגו' ודו"ק:

לנשים יותר כו'. ליכא לפרושי דבגלות קאמר דהא כתיב בתר הכי חרדו שאננות רגזה בוטחות וגו' אלא דקאי אשעה שהיה א"י בישובה קודם החורבן ובגירסת הילקוט בהך דבסמוך גרסינן במאי זכיין לעלמא דאתי כו' ומשמע דקאי אהא דקאמר דהבטחתן הוא

טפי מבאנשים ובהכי ניחא דשייכי הך מלתא הכא דאיירי נמי לעיל בלעתיד דאין בו אכילה כו' וק"ל:

עולמך תראה כו'. ר"ל עולמך תראה עולם הזה:

ואחריתך לחיי כו' ותקותך לדור כו'. דהיינו לימות המשיח ולתה"מ ואמר:

לבך יהגה כו'. נקטו כל הכלים והאברים השייכים ללימוד תורה הלב והכליות בעיון ובמחשבה הפה והלשון והשפתים כלי הדיבור והעין לראות והאוזן לשמוע והרגלים לרוץ שם למקום תורה הם כלי מעשה המגיעים לתורה אבל ידים לא נקט שהם כלי המעשה ממש ולא שייכים כלל בלימוד התורה אלא לעשות מצותיה ועוד הוסיפו

פניך יאירו כו'. עש"ה חכמת אדם תאיר פניו וק"ל:

אלופינו בתורה כמ"ש אלופי ומיודעי וגו'. שאמר כן לאחיתופל רבו:

ומסובלין במצות. כמ"ש ויט שכמו לסבול ולמ"ד מסובלין ביסורין עש"ה ומכאובינו סבלם וק"ל:

דף יז:

ע"ב אין פרץ כו'. שיצא ממנו דואג כו' ואין יוצאת כו' שיצא ממנו אחיתופל כו'. זו גירסת כל הספרים והתוס' גרסי בהיפך אין פרץ זה אחיתופל שפרץ כו' יוצאת זה דואג כו' ע"ש אבל לפי הדורות ה"ל לאקדומי לדואג כדאמרי' פ' חלק (סנהדרין קו:) דואג בימי שאול ואחיתופל בימי דוד וע"כ נראה לקיים גירסת כל הספרים וה"פ אין פרץ זה דואג שפרץ פרצה בכהני נוב עיר הכהנים כדכתיב ויסב דואג ויפגע הוא בכהנים וימת ביום ההוא שמונים וחמשה וגו' ואין יוצאת זה אחיתופל שיצא מן העולם להתחייב בנפשו שחנק עצמו:

ואין צוחה כו'. עי' הפי' בתוס' ועי"ל ע"ש שאמר ליה אלישע כשהלך להחיות הילד עם המשענת וכי יברכך איש לא תענהו וגו' והוא עבר על דבריו וענה והיינו צוחה כמ"ש ענייה בקול רם. ודרשו

ברחובותינו שלא כו'. מקדיח תבשילו ברבים. דהיינו ברחובותינו שהוא מקום הרבים:

והם ניזונין בזרוע כו'. דאביר מלשון חוזק וזרוע הוא ומצינו האי לישנא בחשובים בדוד כמו אביר הרועים וגו' והרי הוא כאביר באבירים דמסכת ר"ה (כה:) מאן דדריש ליה ברשעים מפרש ליה נמי מלשון חוזק וקושי לב כמו אשתוללו אבירי לב וגו':

בת קול יוצאת כל העולם אינו ניזון כו'. מפורש במס' תענית:

גובאי טפשאי כו'. פרש"י גובאי שם אומה כו' אמרי' שהיו מן הנתינים עכ"ל והכי איתא שם גובאי גבעונאי דורניתא דראי נתינאי ולפירושו הכא צ"ל דכולהו נתינים הוו אלא

אלו נקראו גובאי ע"ש שמם הראשון שהיו גבעונים ואלו נקראו דורניתא ע"ש שמם שני שנתן יהושע לחוטבי עצים אך ק"ק דנתינים הם בכל מקום שכבר נתגיירו אלא שדוד גזר עליהן איסור מלבא בקהל והכא קאמר דלא אגייר גיורא חד מינייהו ולולי פירושו נראה דלאו כל הגבעונים נתגיירו ואלו שלא נתגיירו נקראו גובאי ע"ש גבעונים ואלו שנתגיירו נקראו דורוניתא ע"ש נתינים ולפירושו צ"ל דגובאי נתינים היו ונשתמדו לחזור להיות עכו"ם וע"כ נקראו ע"ש גבעונים ודו"ק:

בד"ה פטור מק"ש כו' ולא ימים שאתה עוסק במתים פטור מק"ש כו' ומן התפילין עכ"ל הס"ד ואח"כ מ"ה ה"ג רש"י שלאחר המטה אפילו המטה צריכה להם כו' עכ"ל כצ"ל ואין זה ברש"י שלפנינו שהרי כתיב ברש"י שלפנינו ושלאחר המטה הואיל ואין צורך כו' עכ"ל ודו"ק:

בד"ה אלו ואלו כו' ורישא דקאמר מי שמתו מוטל לפניו דפטור מן התפילין כו' עכ"ל וצריך להגיה בגמרות שלפנינו במקום ומן התפלה צ"ל ומן התפילין כו' וק"ל:

בד"ה ואינו מברך כו' ופסיק מיניה תורת אנינות מיהו באותו שתפסו מושל גם אבילות אינו חייב כו' עכ"ל ור"ל דלענין אבילות אינן שוין דבתפסו מושל פטור מאבלות וק"ל:

דף יח.

משום לועג לרש וכו'. לפי שג"ח לעשירים מצפה לתשלום גמול משא"כ ג"ח לרש וע"כ קרא ג"ח למתים כאלו עושה חסד לרשים כמ"ש חסד ואמת דג"ח שעושים עם המת הוא ג"ח של אמת והיינו לועג לרש וגו' כאלו גם עושהו לא יוכל לשלם לו ואמר שאם מלוהו אמר הכתוב מלוה ה' חונן דל גם שהמת לא יוכל לשלם לו כדל הזה קאמר בסיפיה דההוא קרא וגמולו ישלם לו הקב"ה דהיינו כאלו מלוה ה' וק"ל:

בן איש חי שאפילו במיתתו כו'. דמצינו בו שהיה ראש סנהדרין כדאמרינן בפ"ק (ד.) ובניהו על הכרתי ועל הפלתי כמ"ש התוס' שם בשם ר"ת ודריש רב פעלים מקבצאל שרבה וקבץ כו' משום דכיון דרב פעלים קאי אהכה את שני וגו' ה"ל למכתב ולהקדים מקבצאל שהוא שם מקומו קודם רב פעלים ועוד דאין זה שהכה את שני אריאל והכה את הארי וגו' רב פעולות אלא פעולה אחת וע"כ דרשו רב פעלים הרבה פעלים לתורה קבץ ורבץ ודרש שני אריאל וגו' משום דלא מצינו לשון אריאל כפי התרגום רברבי מואב אלא מצינו אריאל בלשון המקרא על ב' מקדשות הוי אריאל וכמ"ש במס' מדות והיינו שלא הניח כמותו כו' שהיה אב"ד וראש לסנהדרין ודרש והכה את הארי כו' דלפי פשטיה מאי רבותיה דביום השלג וע"כ דרשי מדהאי והכה שני לדרשה האי והכה נמי לדרשה

שהכה ותבר גזיזי כו' או שהכה תנא ספרא דבי רב ופירשו בתוספות מהארי דריש שהוא חמור שבספרים בתוך הבאר דספר ויקרא הוא באמצע ספרים ובאר היינו תורה כמ"ש בפסוק וימצאו שם באר מים חיים ועוד נראה מלשון ארי דריש תורת כהנים שכל דיניו במקדש הנקרא אריאל וק"ל:

דף יח:

ע"ב שנאמר ואתה חלל רשע נשיא וגו'. פירש"י על צדקיהו הוא אומר כו' בערכין (יז.) אמרו שהוא היה צדיק ודורו רשעים מ"מ קרי ליה רשע על שעבר על שבועתו לנגד נ"נ: **מעשה** בחסיד אחד כו'. כבר נתקשה מזה בע"י דאמרו (ב"ק קג: תמורה טו:) דכל חסיד אחד הוא ר"י בר אלעאי או רבי יהודה בן בבא ואיך יעלה על הדעת שחסידים כאלו ילכו בלילה בר"ה ביחידות לבית הקברות ללון שם במקום טומאה והאריך והנני אקצר בודאי הנכון כדברי הריטב"א שדבר זה היה בחלום והנני מוסיף בזה לפי שזה שהקניטתו אשתו היה לו סבה שהיה ר"י בר אלעאי עני כמפורש בנדרים (מ"ט:) ואותו דינר אחד שהיה לו נתן לעני אחד ולא נשאר לו כלום ולפי שהחלומות של ליל ר"ה יותר אמתיים שהוא יום הדין דלכך מתענין בו כל ימיו מי שרואה חלום בו וכההיא עובדא דבני אחתיה דריב"ז דחזו להו בחלמא בר"ה דבעו למחסר שבעה מאה דנרי כו' בפ"ק דב"ב (י.) זה הביאו גם לחסיד זה שהיה רוצה להשתמש בחלום בזו הלילה של ר"ה לידע לשמור עצמו מכל תקלה כאמור בענין ולא יהיה עני עוד כ"כ ושמעתי דגם בדורות אחרונים היו משתמשין בבעל החלומות ע"י השבעות בשמות ואמר שהלך באותו חלום ולן בבה"ק ושמע ב' רוחות כו' נקט לשון רוחות ולא נפשות או נשמות לפי שידוע שהאדם יש לו נפש רוח ונשמה הנפש הוא החומר והנשמה היא הצורה והרוח הוא באמצע המדבקן כל ימי חיי אדם וע"כ גם במותו של אדם שהגוף מתפרד מן הנשמה שהגוף הולך אל העפר והנשמה הולכת למעלה הרוח שהיה מדבקן בחיים אינו מתפרד מהם לגמרי אלא לפעמים הוא שורה במקום הגוף ולפעמים שט בעולם למקום שהנשמה שם דהיינו מאחורי הפרגוד וכן לקמן דא"ל סליק לרקיע כו' אדהכי אתא כו' היינו נמי הרוח ההולך למעלה ולמטה וזה עשה החסיד גם לשנה אחרת בר"ה שהיה משתמש גם אז בחלומות לידע לשמור עצמו מפורעניות הבא לעולם וכן יש לפרש בההיא עובדא דזעירי ודשמואל דאזלי לחצר מות היינו נמי ע"י חלום היו משתמשין להלך שם לידע מהנהו זוזי:

אלמא ידעי כו'. פירשו בתוס' מדקאמר לעגל קאתית כו' עכ"ל ע"ש ולא ניחא להו כפירש"י אלמא ידעי מי חשוב בין החיים עכ"ל דהא דקאמר דחשיבת בהאי עלמא

טובא היינו בעלמא דרקיעא דומיא דחשיבנא ברקיעא דפ' ע"פ (קיב:) ולא בעלמא בעיני הבריות דעוה"ז קאמר:

כבר קיימתיה לבניכם כו'. גם שלא נכבשה עדיין א"י מ"מ כיון שכבר נכבשה ארץ סיחון ועוג שהיא מכלל א"י וגם הראהו ה' למשה את כל הארץ וגו' כמפורש לעיל מהאי קרא הרי כאלו כולה נכבשה לפניהם:

ואי סלקא דעתך דלא ידעי כו' יש לדקדק מאי קא מוכח מהא דידעי ואימא כדמשני לעיל דאינש אחרינא שכיב ואזיל וא"ל ה"נ הכא לימא דלא ידעי אלא דמשה אזיל ואמר להו וי"ל דלא משני הכי לעיל אלא לחד מבני ר' חייא דקאמר דלא ידעי ומייתי ליה מדכתיב יכבדו בניו ולא ידע דאיכא למימר דמודה דאי אתי אינש וא"ל ידעי אבל רבי יהונתן דמייתי מדכתיב והמתים אינם יודעים מאומה משמע אפילו בדבר שמספרים להם שם אין יודעים ודו"ק:

דף יט.

כל המספר אחרי המת כו'. ולקמן גבי ת"ח אמר בלשון אחר כל המספר אחר מטתן כו' משום דלא ניחא למימר בהן אחר המת דהצדיקים גם אחר מיתתן קרוין חיים כדאמרי' לעיל והיינו דנקט על מטתן כאלו שוכבין חיין על מטתן ואייתי מדכתיב והמטים עקלקלותם וגו' כפרש"י ועי"ל והמטים מלשון מטה דהיינו שמספרים עקלקלות אחר מטתן יוליכם ה' וגו' שאפילו בשעה ששלום כו' דהיינו בעת מיתתן של צדיקים דמלאכי השרת מקדימין לפניהם לומר להם שלום כדאמרי' פ' הנושא (כתובות קד.) יוליכם ה' את אלו עם פועלי און לגיהנם שמלאכי חבלה יהיו מקדימין לפניהם לומר להם אין שלום אמר ה' לרשעים כדאמרי' התם וק"ל:

דוגמא השקוה כו'. מפורש בחדושנו במסכת עדיות:

שאין עזרה ננעלת על כו'. מפורש שם:

שאתה מתחטא כו' ועליך הכתוב כו'. יפורש בפ"ב דתענית:

תנור של עכנאי כו' מלמד שהקיפוהו כו'. בפרק הזהב:

אל יפתח כו' שנאמר כמעט כסדום כו'. מפורש בפ"ק דכתובות:

דף כ.

ואנן קא מתנינן בעוקצין כו'. דרב יודא אזיל לשיטתו דאמר בפ' המניח (בבא קמא ל.) מאן דבעי למהוי חסידא לקיים מילי דנזיקין ומסיים ואמר ואנן קא מתנינן בעוקצין י"ג

כו" דמסכת עוקצין היא סופה של ש"ס משנה ועיין מ"ש בחדושינו סוף הוריות ששאלו ר"מ ור"נ את ר"ג בעוקצין:

דהוה לבישה כרבלתא כו'. פירוש בערוך בגד אדום כגון כרבלתא דתרנגולא שאין דרך בנות ישראל להתכסות בו שהוא פריצות ומביא לדבר עבירה עכ"ל:

מתון מתון. עפירש"י ועוד י"ל דקאמר לה הכי לפי ששמוה לה בדיני ישראל דתנן בהחובל (צ.) פרע ראש האשה בשוק נותן לה ד' מאה זוז ולזה א"ל שגם שדינינו כן לאשת ישראל דיש לה בושת מתון מתון שהוא שם כותית ד' מאות זוז שוה בושתה של ראשה פרועה שהרי דרכן בכך וק"ל:

אל תקרי עלי עין אלא עולי כו'. מפורש בפ' הפועלים ופ' יש נוחלין:

דף כ:

ע"ב כתיב בתורתך כו' הלא אתה נושא פנים לישראל וכו'. בפ' התינוקת (ע:) רמו הני קראי אהדדי ומשני להו הא קודם גז"ד הא לאחר גז"ד וע"ש בתו' שאין זה סותר סוגיא דשמעתין ומה שיש לדקדק בדבריהם עי' בחדושינו:

והם מדקדקים עד כזית וכו'. בפ' שלשה שאכלו (מט:) יליף ליה למר בכזית ולמר בכביצה מקראי ותירצו התוס' שם דהנהו קראי לא הוי רק אסמכתא דושבעת משמע שביעה גמורה וק"ל:

דף כא.

מנין לברכת התורה כו'. מצאתי כתוב דהכי משמע ליה ברכת התורה כי שם ה' אקרא דהיינו כשאני קורא בתורה שהיא כולה שמות של הקב"ה שכל התורה באותיותיה היא שמותיו של הקב"ה כדאיתא במדרשות וק"ל.

דף כב.

שהיה מגמגם למעלה כו'. היינו כדלעיל שלא אמר אזכרות שבו ואמר ליה שאין ד"ת מקבלין טומאה שנאמר הלא כה דברי כאש נאם ה' וגו' שהיא כתובה לפניו באש שחורה על גבי אש לבנה וכל אותיות שלה הם שמותיו של הקב"ה ואין מקבלין טומאה כאש הזה:

דף כג.

שנאמר הכון לקראת וגו'. ובפ"ק דשבת (י.) יליף מיניה דרמי פוזמקי ורמי סודרא אריש וכולם בכלל הכון הוא:

מ"ד שמור רגלך כו'. לכאורה לפי פשטיה יש לפרש קרוב להיפך זה וע"ד שאמר שמואל לשאול החפץ לה' בעולות ובזבחים כשמוע בקול ה' וה"פ שמור רגלך מלילך בהבאת חטאות ואשמות לבית אלהים וקרוב לשמוע מלבא לידי חטא מתת הכסילים זבח שחוטאין ומביאין קרבן וכה"ג פירש"י בספר קהלת ויש ליישב דסיפא דקרא כי אינם יודעים לעשות רע אינו מתפרש יפה לפי זה דהא כיון שמביאין קרבן על חטאם ה"ז יודעין בחטאם וע"כ פירשו וקרוב לשמוע דידע להביא קרבן על חטאיו ועושה תשובה אבל הכסיל גם כשמביא קרבן אינו מבחין בין טוב לרע ואינו מביא קרבן חטאת לעשות תשובה אבל מביא זבח שאינו זה קרבן על חטאו ולכך נקט זבח לגבי כסילים שאינו יודע אם חייב להביא קרבן חטאת או אשם וק"ל:

דף כו:

אברהם תקן כו'. לקמן קמסיק דלריב"ח נמי אסמכינהו אקרבנות דאלת"ה תפלת מוסף מאן תקנה וצ"ל דאיצטריך ליה למימר דאבות תקנום דאל"ה לא הוו תקנו תפלות כלל גם מוסף נגד קרבנות ולא שתקנו הם סדר י"ח ברכות דהא ביבנה נתקנה על הסדר אלא דמאבות למדנו שצריך לאדם להתפלל ג' תפלות בכל יום לקיים מה שנאמר ערב ובוקר וצהרים אשיחה וגו' ונראה עוד דודאי אברהם נמי היה מתפלל מנחה וערבית דאמרינן ביומא (כח:) דאפילו עירוב תבשילין קיים אלא דמכ"א מהאבות למדנו לפי מה שמצינו בו שהתפלל וכ"כ בספר יוחסין וכתב עוד אולי כ"א מהם היה יותר זריז כפי מדתו כו' ע"ש:

ואין שיחה כו'. כתבו התוס' תימה דבפרק קמא דמס' ע"ג מוכיח דשיחה תפלה מויצא וגו' כו' ע"ש ובפ"ק דע"ז (ז':) תירצו בזה דתרווייהו צריכי כו' ע"ש בתוס' והרא"ם כתב בפרשת חיי שרה על דברי התוס' דאינו מחוור דא"כ צ"ל דפי' אין שיחה כו' דפ' ת"ה שאין שיחה זו מלשון דבור אדם לחברו אלא תפלה ופי' אין שיחה אלא וכו' דפ' לפני אידיהן שאין שיחה זו תפלה בעלמא אלא קבועה ועוד כו' עכ"ל ואין זה כדאי לדחות דברי התוס' דבכ"מ מתפרשת אין שיחה כו' לפי ענינו דבפ' ת"ה דה"א ויצא יצחק לשוח וגו' כיון שלא נזכר עם מי היתה השיחה היה אפשר לומר דעם חבירו היתה שיחתו הביא מדכתיב לפני ה' ישפוך שיחו ובפ"ק דמס' ע"ז דלפני ה' ישפוך שיחו ודאי דמשמע לשון

תפלה אלא דה"א שאינה קבועה הביא מדכתיב ויצא יצחק לשוח וגו' דהיינו קבועה ומ"ש שהרגישו התוס' בחולשת תירוצם ממה שהניחו הענין בתימה פ' ת"ה אין זו הראיה מכרעת דכן דרכם לכתוב תירוץ במקום אחד ולסמוך עליו במקום אחר:

ואין שיחה אלא תפלה כו'. ר"ל במקום הזה אינו אלא תפלה כמ"ש הרא"ם גבי אין נא אלא לשון בקשה כו' אבל גבי ויפגע אינו אלא תפלה כו' היינו דתרתי משמע ועיין בחידושינו פרק גיד הנשה:

דף כז:

והנותן שלום לרבו כו'. פירש"י ותוס' דהיינו דלא א"ל שלום עליך רבי והיינו דאמרי' כדי שאילת תלמיד לרב כו' עכ"ל וק"ק מההיא דפ' ר"ע (שבת פט.) דאמרי' כלום יש עבד שנותן שלום לרבו כו' ולמה לא אמר בכה"ג כדי שאילת תלמיד לרב שלום עליך אדוני ויש לחלק בין תלמיד לעבד שהוא ודאי אינו נותן שלום כלל לרבו ועי"ל דיש לחלק בין נותן שלום לשאלת שלום והיינו דשאלת שלום כדאמר התם היה לך לעזרני ודו"ק:

והאומר דבר שלא שמע מפי רבו כו'. וכה"ג אמרי' בפרק ב' שעירים (סו:) בר"א שלא אמר דבר שלא שמע מרבו אבל מצינו בכמה דוכתין דגם דבר שלא שמעו מרבם אמרו חכמים מסברא ואפשר לומר דדבר שאינו מסברא לא אמרה ר"א בשם רבו כיון שלא שמע מפיו וק"ל:

שיכנסו בעלי תריסין כו'. מפורש בשם הערוך במסכת בכורות ע"ש:

היאך יכול החי להכחיש וכו'. בפ' כל פסולי המוקדשין (בכורות לו.) פירש"י וחוזרני בי וכתבו התוס' שם דהכא א"א לפרש שהרי פסקו הלכה כמותו עכ"ל עוד כתבו שם עמוד על רגליך ויעידו בך ל"ג ליה הכא ע"ש:

נוקמיה לרבי יהושע בעל מעשה כו'. פירש"י וה"ל צערא טפי עכ"ל ועי"ל שלא יאמרו שלא חלק על ר"ג אלא משום כבודו שימנוהו במקומו:

דף כח.

א"ל מעלין בקודש ולא מורידין דלמא עניש לך. רש"י ל"ג כל זה והיה נראה דטעמו דע"כ תשובה זו מעלין בקודש [וכו'] אינה דהא הורידו את ר"ג גם פירכת דלמא עניש לך אינה דכבר אמרו והוא עשירי לעזרא דאית ליה זכות אבות כו' אבל נראה לקיים כל הספרים הישנים דמה שאמרה דילמא מעברין לך לא חשה אם יעשו ח"ו שלא כהוגן כמו שעשו לר"ג לפי דעתה אלא דלמא ר"ג יפייס אותם ויחזרו למנותו ויעברו לך ותתבייש וכדמסיק

לקמן נעבריה גמיריה מעלין בקודש כו' גם מה שא"ל דילמא עניש לך היינו דלא סמכה אהא דאית ליה זכות אבות וכדאמרי' בעלמא שמא יגרום החטא וק"ל:

כל ת"ח שאין תוכו כברו לא כו'. והיינו דמדמו ליה בחלמא לחצבי דמליין קיטמא דמבחוץ הכד הוא מלובן ושלם ובתוכו אין בו רק אפר שהוא דבר שפל ואינו ראוי ובפרק בא לו (יומא עב:) מפרש דתלמיד שאינו תוכו כברו היינו שעוסק בתורה ואין בו יראת שמים ואין לחלק בין תלמיד לת"ח דהכא וק"ל:

כבר עלה סנחריב כו'. מפורש פ"ק דסוטה (ט.) בתוס' ובחידושינו שם:

מכותלי כו' שפחמי אתה. עפירש"י ובס' יוחסין כתב פירושים אחרים ע"ש:

מאן דלביש מדא ילבש מדא כו'. מבואר כי המדא הוא בגד החשוב שלובשין המלכים כמ"ש וילבש שאול את דוד מדיו והוא מעיל כפירש"י וכמ"ש כן תלבשנה בנות המלכים מעילים ולפי שר"ג היה מבני הנשיאים ומלכים מבני יהודה ולא כן ראב"ע שהיה כהן ואין ראוי להיות מלך ונשיא אלא מזרע יהודה וכמ"ש פ"ק דסנהד' (ה.) לא יסור שבט מיהודה אלו ראשי גליות שבבבל ומחוקק מבין רגליו אלו בני בניו של הלל כו' ולזה בא ר' יהושע. לומר דמדינא תחזור הנשיאות לר"ג שהיה מבני הנשיאים ואין ראוי לראב"ע שהיה כהן ליטול הנשיאות ממנו וכמ"ש שנענשו מלכי חשמונאי שהיו כהנים על שנטלו להם מלכות השייך לזרע דוד ועוד אמר ר"י בכה"ג להפיס דעתו של ראב"ע בהיפך דמזה בן מזה יזה כו' דלמי שהוא מזרע אהרן הכהן ניתן הכהונה דהיינו לראב"ע ושאינו לא מזה כו' דהיינו שאינו מזרע כהונה אסורה לו הכהונה גם למלך כמו שמצינו בעוזיהו שנצטרע ע"כ וכמו שאין אדם נוגע במה שמוכן לך שהיא הכהונה כן אתה לא תהיה נוגע במה שמוכן לחברך ר"ג שהוא הנשיאות ומייתי דלא יאמרו לכהן מימך מי מערה ואפרך כו' נקט מילי דבע"כ נאמין לכהן בדבר הנוגע בכהונה דהיינו במה שהם מי חטאת ולא מי מערה הפסולים להזאה ונאמין גם לכהן שהזה אפר פרה ולא אפר מקלה כן אין לנו לדקדק אחר ר"ג במה שנוגע בנשיאות שלו וק"ל:

נתפייסת כלום עשינו וכו'. ר"ל כיון דאתה נתפייסת גם אנחנו נסכים בדבר להחזירו לנשיאותו דאנו לא עשינו להעבירו אלא בשביל כבודך והנני אני ואתה נשכים למחר לפתחו כדרך שמשכימין לפתחי המלכים וחשובים להראות בדעתנו להחזירו לגדולתו ואם אנו נצא מי לא יצא וק"ל:

אלא לדרוש ר"ג כו'. ולא ידענא בזה דכיון דהוי ראוי להיות כ"א דורש בחדא שבתא אלא משום קנאה לא עשו כן דאין שני מלכים משתמשין בכתר אחד בשוה אכתי תסגי ליה לר"ג תרי שבתא ולראב"ע חד שבתא דהשתא לא הוי אתי לאקנויי ודו"ק:

כדמתרגם ר"י וכו'. עיין בתוס' ועי"ל דודאי רב יוסף אמועדים ורגלים ממש קאי כדמתרגם הכי וכפירש"י שם אבל דרשוהו הכי לענין תפלת מוספין הבאין ג"כ במועד במקום קרבן מוסף המאחר אותן ממועד הקבוע להן דהיינו ז' שעות דיבוא שבר על שונאיהן [דאחרו] וכן משמע דלא מייתי מתרגומו של רב יוסף אלא דנוגי לשון שבר הוא ולקמן גבי המאחר תפלת שחרית עד אחר ד' שעות לר"י לא דריש ליה מלשון תברא אלא מלשון צער דלא גרע כ"כ ויש ליישב לפום דינא משום דגבי תפלת שחרית יש לתקן קצת דמתפלל אותה בנדבה ויש לו מיהא שכר תפלת נדבה מה שאין כן במוסף דאין מתפללין אותה נדבה ומעוות שלא יוכל לתקן הוא וק"ל:

דף כח:

א"ל בי חבירי כו'. פירש"י על כשלוני הרי ב' רעות כו' שיענשו עכ"ל. וקאי וישמחו בי חבירי על לא אכשל ויותר נראה לפרש שמתפלל כן שבאמת ישמחו חברי על שלא נכשלתי וכן אשמח בהם על שלא נכשלו שזו אחד ממ"ח דברים שבו נקנית התורה משמח את הבריות וגרסי' שלא אומר על טמא כו' ולא על מותר אסור כו' וכ"ה ברי"ף וברא"ש והוא פי' שלא אכשל בדבר הלכה וק"ל:

אני עמל והם עמלים אני כו'. ע"פ מ"ש פרק חלק (סנהדרין צט.) כי האדם לעמל יולד איני יודע אם לעמל פה נברא אם לעמל מלאכה כו' ועדיין איני יודע אם לעמל תורה אם לעמל שיחה כו' הוי אומר לעמל תורה וקאמר שם נפש עמל עמלה לו כי אכף עליו פיהו הוא עמל במקום זה ותורתו עומלת עליו במקום אחר והיינו ואני עמל ומקבל שכר דקאמר הכא שהתורה עומלת עליו הוא שכרו בעוה"ז ועוד ואני רץ לחיי עוה"ב שהוא השכר לעתיד ועיין בתר"י בע"א ודו"ק:

הזהרו בכבוד חבריכם כו'. והכי שמעינן ליה (בפ"ד) [בפ"ב] דאבות אר"א יהי כבוד חברך חביב עליך כשלך:

מהגיון כו'. כפירש"י שלא ירגילום במקרא כו'. ואהא קאמר ושמא תאמר דא"כ ילכו בטל וקאמר הושיבום בין כו' להרגילם שם וגם אם לא באו עדיין לשנים שראויים למשנה ותלמוד מ"מ יקבלו שם מדות טובות והגונות כמ"ש חנוך לנער וגו':

וכשאתה מתפלל דע לפני כו' כענין דלקמן דאלו לפני מלך ב"ו הייתי עומד שהיום כאן כו' עכשיו שאני עומד לפני מלך מ"ה הקב"ה שהוא חי כו' ולזה נסמך המאמר דלקמן לכאן שענינם אחד בזה ודו"ק:

נר ישראל עמוד כו'. נר ישראל במצות כמ"ש כי נר מצוה וגו' ועמוד הימיני שהוא היה עמוד אותו הדור שהציל כמה צדיקים בחורבן של אספסינוס כדאיתא פרק הניזקין (גיטין נ"ו.) ופטיש החזק בתורה כמ"ש וכפטיש יפוצץ סלע וק"ל:

ואיני יכול לפייסו בדברים כו'. בעוה"ז יכולין לפייסו בדברים שהיא התפלה וכן לשחדו בממון בצדקה שנאמר וצדקה תציל ממות אלא בדין לעוה"ב קאמר דאז אי אפשר לפייסו ולא לשחדו בממון וקאמר ולא עוד אלא שיש לפני שני דרכים כו' ר"ל גם אם לא יהיה מיתתי לעולם הבא מיתת עולם כרשעים גמורים מ"מ אני מתייירא שמא יוליכו אותי (לדרך) לגיהנם להיות נידון י"ב חדש כדאמרי' פ"ק דר"ה (יז.):

א"ל י"ר שתהא מורא שמים כו' גם למאי דאמרינן הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים אמר להם כן בדרך תוכחה שיעשו ומן שמים יסייעוהו כמ"ש בדרך שאדם רוצה לילך מוליכין אותו הבא לטהר מסייעין אותו וכה"ג כתבנו לעיל וק"ל:

ואיני יודע באיזה דרך מוליכין אותי כו'. מ"כ שלא היה הצדיק הזה מאמין בעצמו כענין שדרשו בדוד לולא האמנתי וגו'. או שלא רצה ליטול את השם לפני תלמידיו ללמדם בכך ענוה וע"כ א"ל פנו כלים מפני הטומאה כו' מ"מ הודיעם שחזקיהו מלך יהודה בא ללותו כדי שלא יהרהרו אחר מטתו עכ"ל:

כנגד ח"י אזכרות כו' הני ח"י י"ט הויין ברכת המינין כו' וז' דשבתא נגד ז' קולות כו'. הוא מבואר דברכות של חול הם ח"י כי הם על הרוב האמצעיים בשאלת צרכיו של אדם ע"כ רמז כל הח"י ברכות בשם הויה שהוא שם הרחמים בכל חתימת הברכות דבעי בחול בשאלת צרכיו אפושי רחמים ובעי בתחנונים בלי השמעת קול כפירוש ר"י והטור מה שאין כן בשבע ברכות דשבתא שהם כולם שבח נרמזו בקול דכתיב גבי שם הויה לומר שיש להרים קול בשבחו של מקום ומזה הני ט' דר"ה שהוא יום הדין ובעי נמי לאפושי רחמים נרמזו ג"כ בשם הויה שהוא רחמים ואסור להשמיע קולו בר"ה בתפלה וכ"כ ב"י בשם ספר הפליאה שקורא תגר על כך והתוספות נדחקו לקיים המנהג ושאמרו ברכת המינין לא נתקנה נגד שם הויה אלא נגד אל הכבוד הרעים דלא כתיב ביה שם הויה וכן לרב יוסף כנגד אחד שבק"ש נתכוונו לכוונה אחת והיינו משום דשם הויה לא ישתנה אך המינין מאל אחד משנין לומר אל אחר ואמר שהקב"ה הרעים עליהם ע"פ מ"ש פרק הרואה והאלהים עשה שייראו וגו' לא נבראו הרעמים אלא כדי לפשוט עקמומית שבלב וכ"ד דתעניתא כנגד כ"ד רננות כו' דבאותה תפלה של שלמה קחשיב כל הצרות והמאורעות אשר עליהן נתקנו התעניות וכנגד אותן כ"ד לשונות של תפלה ותחנה ורנה שיש שם תקנו כ"ד ברכות וק"ל:

דף כט.

והתועים על דעתך כו'. פירש"י בל"א והתועים במשפט על דעתך ישפטו השיבם ללמדם כו' וכן עיקר נ"ל כו' עכ"ל והיינו דלהך לישנא הוא מעין הברכה השיבנו אבינו לתורתך כו' אבל לפירוש קמא של פירש"י לא הוה כלל מעין הברכה וק"ל:

ועל הרשעים תניף ידך כו'. זהו מעין ברכת המינין ואע"ג דשמואל אמתני' קאי מאי מעין י"ח מ"מ כיון דכבר נתקנה ברכת המינין ביבנה נקט שמואל נמי מעין אותה הברכה וק"ל:

דף כט:

ע"ב כאשה עוברה כו'. לכאורה דהוה סגי ליה לפרש מתמלא עליהם עברה ולא אצטריך למימר כאשה עוברה וכ"ה בערוך וי"ל דפרשת עיבור לא משמע ליה לפרש אלא בענין זה שמלת עיבור יש לו שני משמעות דהיינו בכל פרישה ומשמעה שיש למלת עיבור דהיינו עברה ועוברה וכן נראה מפירוש רש"י ובמדרש איכא כה"ג ויתעבר ה' בי וגו' כאשה עוברה:

עשה רצונך בשמים כו'. ר"ל עשה רצונך דהיינו כפי גזירתך בשמים ממעל אך את יראיך תוציא מכלל הגזירה אם רעה היא ועשה להם נחת רוח מתחת לבטל מהן רצון וגזירת שמים ולפי שבן אדם אינו יודע מהו טוב לו כמ"ש עושה נפלאות לבדו ע"כ סיים והטוב בעיניך ליראיך עשה עמהם ורש"י פי' בע"א ע"ש:

ר"י אומר שמע שועת כו' ר"א בר צדוק אומר שמע צעקת כו'. וצ"ל דשועה גניחה יותר מצעקה או בהיפך ורש"י שפירש יותר מתפלה אפשר דגרס בראב"צ שמע תפלת כו' ובתוספתא גרסינן בראב"צ צעקת ומלתי' דר"י שמע שועת כו' ל"ג התם כלל:

צרכי עמך מרובין כו'. ר"ל דודאי היה ראוי לו להתפלל כל י"ח ששם נזכר בפרטות צרכי עמך מרובין אבל דעתם קצרה בדרך כמ"ש ותקצר נפש העם בדרך וגו' ולא יוכלו לפרט צרכיהם בי"ח ברכות אך בכלל יר"מ כו' ודו"ק:

לא תרתח ולא תחטא כו'. ענינם חטא אחד הוא כדאמרי' פ' ד' דנדרים (כב:) כל הכועס אפילו שכינה אינה חשובה כנגדו כו'. לא תרוי ולא תחטא כדאמרינן פרק בן סורר (סנהדרין ע:) אל למלכים למואל וגו' שתו יין ששותים יין ומשתכרין ואומרים מה לנו אל כו':

וכשאתה יוצא לדרך המלך בקונך כו'. לפי שכל הדרכים בחזקת סכנה הם וגם אם יצא בדרך לשלום מי יגיד לו אם יצליח שם ואין לו להמלך רק עם קונו היודע בו שיוליכהו לשלום וישלח ברכה כו':

דף ל.

היה עומד בח"ל כו'. כל הני פסוקים כתיבי בתפלת שלמה במלכים ובספר ד"ה וכ"א לפי מה שהוא בענינו גבי השבוי בארץ אויב כתיב והתפללו דרך ארצם וגבי יוצאין למלחמה בא"י כתיב והתפללו דרך עיר וגבי נכרי הבא לירושלים ועומד שם כתיב אל הבית הזה שאין יכול לבא לעזרה ובכמה דברים כתיב אל המקום וסתם איזה מקום מוקמינן ליה היה עומד בבית המקדש כו' היה עומד בבית קדשי קדשים כו' היה עומד אחורי כפורת כו' דכולהו בכלל אל המקום הזה ודו"ק:

כמגדל דויד צוארך כו'. שבהמ"ק נדמה לצואר שהוא בגובה של אדם כן המקדש הודן וגבהן של ישראל וכן דרשו פ"ק דמגילה (טז:) ויפול על צואר בנימין על ב' מקדשות כו' ודריש תלפיות תל שהכל פונים בו משמע שדורש פיות מלשון פונים אבל בילקוט גרסינן תל שכל פיות פונים בו:

דף ל:

חנה שאני דהות מרירא כו'. אע"ג דמילי טובא דתפלה ילפינן לקמן בשמעתין מתפלת חנה לגבי הך מלתא דכובד ראש אין לילף ממנה דמפורש בה והיא מרת נפש מה שאין כן סתם ב"א המתפללין וכן בדוד דמצינו ביה דהוה מצער נפשיה טובא ומדת חסידות הוא כמ"ש כי חסיד אני וגו' ואין לילף מיניה:

אלא בחרדת כו'. לפי פשוטו בהדרת קודש אמקדש קאי שהוא הודן והדרן של ישראל ולכך מההוא קרא דכתיב בתריה בהדיא חילו מפניו כל הארץ לא מוכח מידי דע"כ במקדש איירי דכתיב שם הבו לה' משפחות עמים וגו' שאו מנחה וגו' השתחוו לה' בהדרת קודש וגו' דנכרים בני קרבן נינהו אבל האי קרא דכתיב במזמור הבו לה' בני אלים וגו' דאיירי בתפלה כמ"ש התוס' לא שייך ביה כ"כ בהדרת קודש בבית הכנסת ולהכי קאמר אל תקרי בהדרת אלא בחרדת דבעי כובד ראש בבית הכנסת בשעת תפלה שזכר באותו מזמור ומקשה דבבית הכנסת נמי שייך בהדרת שיהא המתפלל מהדר עצמו בבגדיו כי הא כו' ודו"ק:

עבדו את ה' ביראה כו'. פירש"י תפלה שהיא לנו במקום עבודה כו' ע"ש תפלה גופה קרויה עבודה כמ"ש בתוס' ולעבדו בכל לבבכם אי זו עבודה שהיא בלב הוי אומר זו תפלה אלא דהכא עבודה סתם אינו במשמע אלא עבודת קרבנות וזהו נוסחא תיקנו בברכת העבודה ושם נעבדך ביראה כימי עולם וכשנים כו' ר"ל עתה בגלות אין לנו עבודה ביראה רק בתפלה אבל כשתחזיר שכינתך לירושלים נעבדך שם ביראה כימי עולם כימי משה בעבודת קרבן וכן כשנים קדמוניות בימי שלמה כדאיתא ברבה ודו"ק:

וגילו ברעדה כו'. במקום גילה כו' עיין בזה באורך בתר"י:

אמר ליה בכל עצב יהיה מותר כו'. עיין פירש"י ועי"ל כי הוא מבואר כי האדם מובדל מהבהמה בנשמה שבו כח הדבור כמה שכתוב נשמת רוח חיים וגו' ות"א לרוח ממללא וזש"ה ומותר האדם מן הבהמה אין וגו' ומי יודע רוח בני האדם העולה וגו' היא העולה למעלה ועומדת בדין משא"כ הבהמה וכפירש"י שם וז"ש בכל עצב לירא מיום הדין יהיה לו מותר מן הבהמה ודבר שפתים שמרבה במילי דבדיחותא יהיה לו למחסור מן הבהמה כי עתיד הוא ליתן הדין ע"כ ודו"ק:

דף לא.

כסא דמוקרא כו'. פירשו בו הרמז שהוא כלי חשוב מאד ועיקר יצירתו ועשייתו מעפר ושבירתו זהו מיתתו. כן האדם נוצר מעפר ועומד למיתה תמיד לשוב להיות עפר וק"ל:

ווי לן דמיתנן ווי לן כו' לפי שמשני צדדים יש לאדם לזכור מיתתו תמיד. הא' כמ"ש בפ"ק לעולם ירגיז אדם יצ"ט על יצר הרע אם נצחו מוטב כו' וא"ל יזכור לו יום המיתה. והב' ע"פ מ"ש שוב יום א' לפני מיתתך שבת (קנג.) שיזכור תמיד בכל יום שלמחר ימות ואז יהי' כל ימיו בתשובה ולכך כפלו כאן לזכור ווי לן דמיתנן הא' לבטל מחשבות היצר הרע והב' לשוב היום על העתיד פן ימות למחר וא"ל אנן כו' א"ל הי תורה כו' לגבי יצה"ר אמר הי תורה כו' לנצחו בה כדאמר נמי התם אם נצחו מוטב וא"ל יעסוק בתורה ואם לאו יזכור לו יום המיתה ולגבי תשובה בכל יום אמר הי תורה והי מצות דמגני עלן ממיתת יום מחר כדכתיב בה כי הוא חייך ואורך ימיך:

אז ימלא שחוק פינו וגו'. בפסוק דלעיל מיניה בשוב ה' את שיבת ציון וגו' יותר מפורש לכאורה דעליה קאי אז ימלא שחוק וגו' ואפשר דסיפיה דההוא קרא כתיב היינו כחולמים דהיינו כשעלו מבבל שהיה הגלות שבעים שנה כמ"ש במסכת תענית פ"ג ולא היה אז גאולה שלימה שעדיין היינו תחת יד מלך פרס ואח"כ תחת יד מלכות יון ואח"כ תחת מלכות רומי ולהכי מייתי מסיפיה מהאי קרא אז יאמרו בגוים הגדיל וגו'

דאיירי בגאולה העתידה שתהיה שלימה שיאמרו הגדיל ה' לעשות וגו' יותר מבגאולות הראשונות כמ"ש אל תזכרו ראשונות וגו' הנני עושה חדשה וגו' כמפורש פ"ק:

שכן מצינו בנביאים הראשונים כו'. ליכא לפרושי נביאים ראשונים דהיינו שאנו קורין נביאים ראשונים דהיינו יהושע שופטים שמואל מלכים דמאי דברי שבח ותנחומין איכא בסיומן דספר יהושע מסיים בקבורת אלעזר וספר שופטים מסיים איש הישר בעיניו יעשה ועוד דמאי מקשה בירושלמי מספר קינות כמה שכתבו התוס' אלא דודאי לא איירי כלל בהנהו נביאים שאינן אלא סיפור הקורות שבאותן הדורות אלא דאיירי באותן שאר נביאים שנתנבאו בפורענות של נכרים שבסיומן דברו בשבח ותנחומין ונביאים הראשונים דקאמר ליכא לפרושי לפי זה לאפוקי האחרונים ומאן נינהו חגי זכריה ומלאכי כדאמר' בפ"ב דסוטה (מח:) מאן נינהו נביאים האחרונים חגי זכריה ומלאכי דא"כ מאי הקשו התוספות מתרי עשר דהיינו מספר מלאכי ועוד דחגי זכריה נמי סיימו בדברי שבח ותנחומין כמו שאר נביאים של תרי עשר אלא נביאים ראשונים לאו דוקא אלא שהם ראשונים לדורות הללו וכתבו התוס' דבירושלמי מקשה מכי מאוס מאסתנו וגו' מיהו אההוא קרא דסוף תרי עשר וקהלת כו' ולא מיירי בפורענות דישראל עכ"ל לא ידענא אמאי לא הזכירו דבירושלמי פריך לעיל מיניה והיו דראון לכל בשר ומשני בעכו"ם עסקינן דהיינו בעצמו תירוצם שכתבו גבי תרי עשר וקהלת דלא מיירי בפורענות ישראל אלא בשל עכו"ם ודע דאהך דכי מאוס מאסתנו וגו' משני בירושלמי השיבנו תחת כי מאוס וגו' והיינו דהדר קרינן השיבנו וגו' כמו שפירש ביפה מראה ולפי מה דאיתא בכל הספרים דבישעיה נמי הדר קרינן והיה מדי חדש וגו' ובת"ע הדר קרינן הנה [אנכי] שולח לכם וגו' ובקהלת הדר קרינן סוף דבר וגו' וסי' יתק"ק ה"מ לשנויי בהו כדמשני התם גבי כי מאוס וגו' אלא דעדיפא משני בהו דלא איירי כלל בפורענות דישראל אלא בפורענות דעכו"ם והוי שפיר שבח ותנחומין של ישראל ועיין בתר"י ודו"ק:

שמתוך כך זוכרהו כו'. ר"ל שמתוך שבא הנפטר לומר דבר הלכה נזכר גם חברו בדבר ששמע כבר כי הא דאמר הוא הני צניתא דבבל איתנהו מאדם הראשון נזכר גם חברו ואמר אדכרתן מלתא דריב"ח מ"ד ארץ אשר וגו' מפורש בפ"ב דסוטה (מז:):

שנאמר תכין לבם תקשיב וגו'. פ' מצות חליצה (יבמות קה:) מייתי ליה דליבא למעלה מדכתיב נשא לבבנו אל כפים וי"ל דהכא לא נחית לאתויי אלא דבעי כוונת הלב ועיין בתר"י בזה באורך הכא ובמשנה גבי חסידים הראשונים כו':

לעולם יתפלל אדם בבית שיש בו חלונות כו'. עיין בטור א"ח סימן צ' וצ"ה בב"י:

יכול יתפלל אדם כל היום כו'. ודאי תפלה הקבועה לכל אדם נגד תמידין תקנום דלא הוו רק ג' תפלות כנגדם וכן למ"ד אבות תקנום כדאמרינן ר"פ ת"ה (כו:) אלא דה"ק יכול שרשות הוא לאדם להתפלל כל היום ופי' תר"י בלא חידוש ומייתי מדניאל דהוה מפיש ברחמי טובא על הגלות ואפ"ה לא הוה מתפלל רק תלתא זמנין ביומא וק"ל:

יכול יתפלל אדם לכל רוח שירצה ת"ל כו'. יש לדקדק דהא אמרינן לעיל ס"פ ת"ה היה עומד בח"ל יכוין את לבו כנגד א"י כו' והעומד בארץ ישראל יכוין לבו נגד ירושלים כו' וכיון דדניאל היה עומד בבבל שהוא ח"ל הל"ל לקבל א"י ויש ליישב דבבל היה קרוב לא"י והיה יכול לכוין בה נגד ירושלים כמו העומד בא"י גופה וק"ל:

יכול משבא לגולה כו'. לפי פשוטו מקדמת דנא קודם הגזירה כל די יבעי מן אלהא ואינש עד וגו' יתרמא לגוב אריותא אלא דלא אצטריך ליה לקרא למימר הכי דודאי קודם הגזירה היה מתפלל דעיקר הגזירה היה בשביל שראו בו שהיה מתפלל למצוא בו עלילה בזה וע"כ דרשו מקדמת דנא קודם שגלו גם שביהמ"ק היה קיים והקריבו בו קרבנות היה הוא מתפלל תפלות אלו וק"ל:

יכול יהא כוללן בב"א כו'. מהא דתקנו ג' תפלות למר נגד קרבנות ולמר נגד אבות נמי מוכח אלו ג' זמנים אלא דבהאי קרא ערב ובוקר וצהרים וגו' מפורש טפי:

יכול ישאל אדם צרכיו ואח"כ יתפלל כו'. בפ"ק דע"ז (ז:) איכא תנאי דפליגי בהכי ולמ"ד נמי דיתפלל ואח"כ ישאל צרכיו מייתי ליה מקרא אחרינא דכתיב אשפוך לפניו שיחי צרתי לפניו אגיד והכא דמייתי ליה מקרא לשמוע אל הרנה וגו' זו תפלה ואל התפלה זו בקשה ר"ל דודאי מלת תפלה בלשון הכתוב ובלישנא דתלמודא על הרוב הוא מורה אלשון שבח ותחנה בכ"מ מורה אלשון בקשה ורישא דהאי קרא ופנית אל תפלת עבדך ואל תחנתו לשמוע וגו' דהיינו תפלה שהוא שבח ואח"כ תחנה שהוא שאלת צרכיו ואמר שאל תטעה בסיפא דקרא לשמוע אל הרנה ואח"כ אל התפלה דע"כ האי אל הרנה הוא אל התפלה דרישא דקרא ואל התפלה דנקט הכא ע"כ הוא פירוש דקרא ואל תחנתו שהוא בקשה ותו לא מידי ודו"ק:

מהני קראי דחנה כו'. הא ודאי דכמה דברים דחשיב הכא כגון שצריך שיכוין את לבו ואסור להשמיע קולו שמעינן להו נמי ממקומות אחרים כדלעיל אלא דקאמר דמהני קראי דחנה נמי איכא למשמע להו:

מכאן שאסור להתפלל כו'. שראה בתפלתה שהיו שפתיה נעות ומה שחשבה לשכורה פירש"י שם שלא היו רגילין להתפלל בלחש עכ"ל ואין נראה כן מתוך הסוגיא דקאמר מכאן שאסור להגביה קולו וכי היו רגילים לעשות שלא כדין ולמה חשבה לשכורה כיון

שכדין עשתה אלא די"ל שחשבה לשכורה משום דהרבתה להתפלל וכמ"ש לה עד מתי תשתכרין וגו' וכ"ה במדרש ע"י שהרבתה בתפלה קצרה ימיו של שמואל שנאמר וישב שם עד עולם כו' וע"ז השיבה קשת רוח אנכי ובעי אפושי ברחמים כדאמרי' בר"פ דהות מרירה לבה טובא וק"ל:

דף לא:

ע"ב לא אדון אתה בדבר הזה איכא דאמרי. כל זה בילקוט אינו וכן נראה מפירש"י בספר שמואל דלשון אחד הוא ודרשו כן משום דמלת לא כמיותר וק"ל:

מכאן לשכור כו' כאלו עובד עכו"ם כו'. וכמ"ש פ' בן סורר (סנהדרין ע:) אל למלכים למואל אל למלכים שתו יין מה לך למלכים ששותין יין ומשתכרים ואומרים מה לנו אל ועיין בע"י ברשב"א:

שקראו להקב"ה צבאות כו'. מקודם זה מצינו שקראו הכתוב כן דכתיב ועלה האיש וגו' לזבוח לה' צבאות בשילה וגו' אלא דאדם שקראו כן לא מצינו עד שבאת חנה:

ואסתתר בפני כו'. סתירה בעדים בעי אחר שקינא לה בעלה אלא דה"ק אלך ואסתתר בפני אלקנה בעלי ויקנא לי ואח"כ אסתתר בפני עדים וכיון דמסתתרנא בעדים משקו לי כו' וכן יש לפרש הא דלקמן דקאמר ר"ע א"כ ילכו כל העקרות כולן ויסתתרו כו' היינו אחר שיקנאו להן וק"ל:

ויסתתרו כו'. בסוטה פרק ארוסה הקשו התוס' דלימא לנפשיה יסתתרו כל יולדות בצער וילדו בריוח כו' ע"ש ויש ליישב דמשום דיולדות בצער לא תעשה את עצמה נחשדת ע"י סתירה לקנא לה בעלה אבל בעקרה משום בנים שיהיו לה תעשה כל מה שתוכל לעשות גם שתדע שיקנא לה בעלה וק"ל:

שלש אמתות כו'. פירש"י דריש להו מל' מיתה עכ"ל. ונראה דיש לקיים כפשטיה מל' אמה שע"כ נאמר ג"פ אמה שבג' דברים ומצות המיוחדים לאשה הנני אמתך קיימתים ולא עברתי עליהם להיות נענשת עליהם וג' בדקי מיתה כו' ודבקי מיתה כו' דנקט ע"פ הגמרא דפרק ב"מ דפליגי ביה תנאי ושם יפורש:

מאי זרע אנשים כו'. אם לאפוקי נקבות קאמרה הל"ל זרע זכרים ועוד מאי אנשים בלשון רבים אם על שני בנים בקשה הרי לא נתמלא שאלתה ועלי בישרה יתן את שלתך וגו' מיהו איכא מ"ד במדרש שהיה לה שבעה בנים ודו"ק:

ששקול כב' אנשים כו' ואהרן בכהניו וגו'. לפי פשט המקרא דבכהניו לשון יחיד לא קאי רק אאהרן שהיה כהן וקאמר קרא דמשה וכן אהרן בכהניו וכן שמואל בקוראי

שמו כשהיו הם קוראים אל ה' והוא יענם ור"ל ששקול שמואל כמשה ואהרן כאחד מהם בהך מלתא דהיו קוראים אל ה' וגו' אבל במדרש ילקוט מפורש דבכהניו קאי נמי אמשה שהיה כהן בז' ימי המלואים ור"ל כהניו של כ"א מהם ולפ"ז נראה דקוראים אל ה' קאי אישראל שהיו בימי שמואל כמפורש בקרא שאמר שמואל ואתפלל בעדכם וגו' ויקבצו וגו' וישפכו לפני ה' ויצומו וגו' כת"י ושפיכו לבהון בתיובתא וגו' והוא פי' הכתוב שהיה שמואל בקוראי שמו להתפלל עליהם וגם הם קוראים אל ה' והוא יענם לישראל ויהיה שמואל שקול כמשה ואהרן דכמו שהם נענו על ידי כהונתם כן הוא נענה ע"י תפלתו ודו"ק:

שימשח ב' אנשים. לפי זה יהיה דבריה אלו כמתנבאה לעתיד דחנה אחת מז' נביאות היתה כדאמרי' פ"ק דמגילה (יד.) וק"ל:

הנצבת עמכה כו' מכאן שאסור כו'. עיין בתוספות ובטור פי' בע"א ע"ש:

מיהו מורה הלכה כו'. אע"ג דקטן מב' שנים היה שמואל כמ"ש וישב שם עד עולם דהיינו עולם של לוים נ' שנים וכל שנותיו לא היו רק נ"ב שנים (תענית כה) היינו בדיני אדם אבל בדיני שמים היה רוצה לעונשו דכל המורה הלכה בפני רבו חייב מיתה בדיני שמים כדמוכח במס' עירובין (סג.) והא דקראו הכתוב נמי נער ע"ש מעשיו שהיה כנער ולא כקטן כמ"ש כה"ג סוטה (יב.) גבי משה והנה נער בוכה וגו':

א"ל אל הנער הזה וגו'. ר"ל דזה חביב לי שנולד לי ע"י תפלתי משיולד לי אחר ע"י תפלתך וק"ל:

על עסקי לבה כו'. משום דהאי לישנא על לב מצינו במדבר לנוכח כמו וידבר על לבה וגו' דברו על לב ירושלים וגו' אבל במדבר ללב עצמו לא מצינו לשון על אלא בלבו או אל לבו ולכך דרשו הכא במדברת לעצמה על עסקי לבה כו':

לא בראת ד"א לבטלה עינים כו'. חשיב הני אברים שהם כלים שמשתמשים לה' חושים:

כל היושב בתענית כו' מפורש בשבת פ"ק (יא.):

שהטיחה כו'. כמ"ש לעיל אם ראה מוטב ואם לאו תראה כו' א"נ הא דאמרה דדים הללו למה כו' ולשון הטיח בשמעתין ר"ל מי שאמר דבר נצוח כלפי שמיא:

אליהו הטיח כו'. שנא' ואתה הסבות את לבם וגו' מפורש פ"ק ע"ש:

דף לב.

דכתיב ואשר הרעותי וגו'. לפי פשטיה ואשר הרעותי להם בגלות וכפירש"י בספר מיכה אלא דא"כ לא ה"ל לתלות הרעה בהקב"ה דמפי עליון לא תצא הרעות וגו' וע"כ דרשו ואשר הרעותי שבראתי להם יצר הרע כפירש"י הכא ובפרק החליל (סוכה נב:):

נתמוטטו כו'. פירש"י נתמוטטו רגליהם במשפט אבל עכשיו יש לנו פתחון פה כו' ע"ש הוא מבואר דודאי אין זה טענה אמיתית במשפט שהרי נתנה הבחירה לאדם וכמו שנאמר קידושין (ל:) בראתי יצר הרע בראתי תבלין שהיא התורה שאל"כ הותרה הרצועה ואין כאן שכר ועונש אבל כדי לזכותו ניתנה הבחירה לאדם שינצח היצר הרע ויזכה ליום הדין אלא דה"ק דיש לנו פתחון פה וטענה קצת במשפט שלא נתמוטטו לגמרי במשפט על שברא לנו יצה"ר שגורם לנו עונות וחטאים וראוי להיות זוכין בדין אחר שיענשו על חטאם ולא יתמוטטו לגמרי והיינו שהודה והסכים בזה לדברי אליהו שלא יתמוטטו לגמרי על ידי טענה זו ומ"מ קאמר שהטיח דברים כלפי מעלה שהרי טענה זו אינה אמיתית שיהיו פטורין לגמרי ביום הדין דכיון דניתן להם הבחירה היה להם לכוף יצרם ומייתי ג' קראי בג' ענינים ואשר הרעותי וגו' על שבראתי היצר הרע הנה כחומר ביד היוצר וגו' שיש ביד הקב"ה גם עתה שניתן הבחירה בנו להסיר היצה"ר ממנו והסירותי לב האבן וגו' שכן יעשה הקב"ה לנו לעתיד להסירו מאתנו בב"י:

שנאמר ויתפלל אל ה' וגו'. יש לעיין בזה דזה הלשון ויתפלל אל ה' נמצא בכמה נביאים והמקרא מלא מהם ומי הכריח לר"א לומר לגבי משה אל תקרי אל אלא על ושהטיח דברים כו' וגם לא מצינו שום קרא ויתפלל אל ה' וגו' גבי משה ואם נגיה ויתפלל משה אל ה' וגו' והיינו קרא דפרשת מתאוננים לא ידענו מאי הטחת דברים איכא שם ונראה להגיה ואתפלל אל ה' וגו' והיינו קרא דפרשת עקב דשם איכא הטחת דברים דכתיב מבלתי יכולת ה' וגו' וכדלקמן בשמעתין ומשום דבהאי קרא אל ה' נראה כמיותר דהוי סגי ליה למימר ואתנפל לפני ה' וגו' ואתפלל ואומר ה' אלהים וגו' וע"כ דרשו אל ה' אל תקרי אל אלא על שא"ל לישראל שהוצרך בשבילם להטיח דברים כלפי שמיא ודו"ק:

מאי ודי זהב כו'. ר"ל דלפי הענין שזה הפסוק אלה הדברים וגו' משתעי בתוכחות שדבר עם כלל ישראל ברמז לא ה"ל למכתב רק זהב שהוא רמז על העגל שעשו מזהב ומאי ודי זהב שהוא אדרבה התנצלותם דמתוך רבוי זהב שנתן להם עשו את העגל וע"כ דרשו שכך אמר משה לפני הקב"ה כו' ואתה גרמת להם ורש"י בחומש הביא דרשה זו אוישב משה אל ה' וגו' ויעשו להם אלהי זהב ע"ש:

שנאמר כמרעיתם וגו'. מייתי כל הני קראי דומים לג' המשלים שזכר וישבעו שבעו וירם לבם וגו" וכן פן תאכל ושבעת ורם וגו' הוא המשל לארי נוהם מתוך קופה של בשר ואכל ושבע ודשן ופנה אל אלהים וגו' הוא המשל לבן שהרחיצו כו' והושיבו על פתח זונות כו' וישמן ישורון ויבעט וגו' הוא המשל לפרה כו' והיתה מבעטת בו כו':

והודה למשה כו'. גם בכאן יש לפרש דודאי אין זו טענה לפוטרם מעונש על מעשה העגל כיון שניתן להם הבחירה וכמ"ש וביום פקדי ופקדתי וגו' אבל הודה והסכים עם משה שלא יתמוטטו לגמרי כמ"ש בתחלה ויחר אפי בהם ואכלם וגו' ומייתי דהודה מדכתיב וכסף הרביתי להם וזהב וגו' מלת וזהב קאי גם אהרביתי וכפירש"י בספר הושע ועי"ל דהאי קרא לאו בעגל שעשו במדבר איירי אלא בבעל שעבדו ישראל בזמן הושע וקאי אקרא דוכסף הרביתי להם והם הוסיפו לעשות זהב לבעל ומייתי תלמודא דכ"ש כשהרבה להם זהב בעגל כדכתיב ודי זהב שהודה והסכים הקב"ה למשה:

רד מגדולתך כו'. אין לפרש דיצא להם זה הדרש משום דלך רד הוא לשון כפל דהוה סגי למכתב חד מנהון או לך או רד דהא מצינו האי לישנא גופיה דכתיב לך רד ועלית וגו' ומאי תדרוש ביה ונראה דלך רד כאן אין לו מקום לפי פשטיה דמה א"ל הקב"ה לך רד כיון דלא הוזכר בקרא כאן מה יעשה משה בירידתו משא"כ בלך רד ועלית וגו' שא"ל הקב"ה למשה שירד ויביא עמו אהרן וכהנים בעלייתו כמפורש בקרא וע"כ דריש הכא דמאמר לך רד היא גופא דמלתא לך רד מגדולתך כו' וק"ל:

אמר משה דבר זה תלוי בי כו'. לפום ריהטא זה המאמר סותר מימרא דבסמוך שאמרו ועתה הניחה לי וגו' מלמד שתפסו משה להקב"ה כו'. וא"כ ה"נ הכא שנאמר הרף ממני ואשמידם וגו' עש"ז קאמר שתפסו משה להקב"ה כו' ולא שהראהו שיש בידו כח למחול על ידי תפלה כפירש"י דהיינו הרף ממני וגו' דמשנה תורה והיינו ועתה הניחה לי וגו' דפרשת כי תשא ויותר קשה לפירש"י בחומש בפ' כי תשא שפירש ועתה הניחה לי עדיין לא שמענו שהתפלל והוא אמר ועתה הניחה לי אלא כאן פתח לו פתח והודיעו שהדבר תלוי בו כו' ע"ש והיינו כמאמרם הכא אקרא דמשנה תורה הרף ממני ואשמידם אבל אקרא דהניחה לי קאמר הכא מלמד שתפסו כו' ואפשר דמשמע ליה דהני אמוראי דהכא פליגי ומאן דמפרש ליה בקרא דהרף ממני ואשמידם שהודיעו שהדבר תלוי בו ה"נ מפרש לה בקרא דהניחה לי וכמו שפירש"י בחומש ומאן דמפרש ליה הכא אקרא דהניחה לי מלמד שתפסו כו' ה"נ דמפרש ליה אקרא דהרף ממני. אך קשה לדבריו דה"ל לתלמודא למימר ופליגא וע"ק מאן דמפרש ליה שהדבר תלוי בו אקרא דהרף ממני וגו' דמשנה תורה אמאי לא מפרש ליה הכי אקרא דפרשת כי תשא ועתה הניחה לי

וכפירש"י בחומש ולולי פירושו בחומש נראה דלא פליגי ומשינוי הלשונות דפרשת כי תשא הניחה לי ודמשנה תורה הרף ממני משמע להו לפרש בב' ענינים דמתחלה תשש כחו של משה ולא ידע להתפלל עד שא"ל הרף ממני וגו' שהודיעו שהדבר תלוי בו ושוב אחר שהתחיל להתפלל תפסו להקב"ה כביכול בתפלתו ולא הניחו עד שימחול ויסלח להם ודו"ק:

ומה כסא של ג' רגלים כו'. תשובה זו למדו ממה שאמר זכור לאברהם ליצחק ולישראל וגו' וכפירש"י בחומש דרשה זו אקרא דזכור לאברהם וגו' וכן יש לפרש שאמרו הכא ולא עוד אלא שיש לי בושת פנים מאבותי כו' אההוא קרא דזכור לאברהם וגו' הוא סמיך ובש"ר איכא כמה דרשות מזכירת ג' אבות ע"ש וכסא של רגל אחד עאכ"ו לאו דוקא דהא אותן ג' רגלים איתנהו נמי בבני משה אלא דה"ק כיון דכסא של ג' רגלים יכול לעמוד שפיר ומפני כעסך אין לו קיום והעמדה מה יועיל לי רגל אחד הנוסף להעמידו מפני כעסך וק"ל:

עד שהחלה כו'. רש"י גרס שהחלהו הפציר בו כו' ע"ש ולא ידענא משמעו וע"פ ש"ר יש לפרש שעשה עצמו חולין והכי איתא שם ויחל משה וגו' שעמד בקלות ראש לפני הקב"ה כו' הוי ויחל משה והיינו כדלעיל שהטיח דברים כלפי שמיא בשביל ישראל ולא היה מתפלל כדרך המתפללים בכובד ראש ועוד יש כמה דרשות בש"ר בזה ע"ש וכולן נדרשו מלשון ויחל דלא כתיב ויתפלל:

עד שהפר לו נדרו כו'. מפורש בש"ר כבר נשבעתי זובח לאלהים יחרם כו' אמר משה רבש"ע ולא נתת לי הפרה כו' הוא אינו מיחל כו' ע"ש באורך ומכאן נמי מוכח הא דקאמרינן בחגיגה (יו"ד.) באפי נשבעתי וחוזרני בי לא כמו שהבינו התוס' בפרק הספינה (בבא בתרא עד.) שהוא מיפר בעצמו אלא שחוזרני בי ויש לי פתח או חרטה להפר על ידי אחרים כדאמרינן בהדיא הכא בהקב"ה הוא אינו מוחל אבל אחרים מוחלין לו והכי מפורש בש"ר אמר הקב"ה למשה תוהה אני על הרעה כו' אמר משה מותר לך כו' ועיין בחידושינו פרק הספינה:

חולין הוא לך כו'. וכה"ג דרשו בפ"ק דמסכת ע"ז (ד.) חלילה לך וגו' חולין הוא לך להמית צדיק עם רשע וגו' דה"נ הכא כמה צדיקים היו שלא עשו את העגל ותשא לכל העדה בשביל זכות הצדיקים וע"ש בפ"ק דמסכ' ע"ז בחידושינו:

ועכשיו נשבעת להם בשמך הגדול וכו'. מפירש"י בחומש באברהם כתיב בי נשבעתי וגו' וביצחק אמר והקימותי וגו' אשר נשבעתי וגו' וליעקב נאמר אני אל שדי פרה וגו' נשבע לו באל שדי עכ"ל:

אשר אמרתי אשר אמרת מבעי ליה. לכאורה ניחא אשר אמרתי דקאי אותדבר אליהם וגו' שכן דברת אליהם כבר וכל הארץ אשר אמרתי וגו' אלא דלא מצינו שדבר לאבות כבר בהבטחת ארץ בהאי לישנא אשר אמרתי אתן וגו' ולמאי דקאמר מכאן ואילך דברי הרב היינו שעכשיו דבר לישראל כך וכל הארץ הזאת אשר אמרתי כבר לאבות אתן וגו' והודה לדברי משה שלא לכלותם ומ"ד אלו ואלו דברי תלמיד כו' בדרך ויכוח להקב"ה ותדבר אליהם וגו' וגם אני אמרתי להם בשמך בהבטחת הארץ עכשיו מה כו' וק"ל:

יכול מבעי ליה כו'. בחומש פרש"י לפי פשוטו יכולת שם דבר הוא והדרש דהכא ימאן זה דא"כ הוה ליה למכתב מבלתי יכולת לה' וגו' בלמ"ד כמ"ש הרא"ם:

תשש כחו כנקבה כו'. הוא מבואר כמ"ש כי הקב"ה יחיד בעליונים ואדם יחיד בתחתונים הוא מושל על כל הברואים למטה וכמ"ש במין האדם ורדו בדגת הים וגו' ועיקר הממשלה במין האדם בזכר כי הנקבה יש לה מושל אחר עליה כמ"ש והוא ימשל בך וגו' וז"ש משה להקב"ה גם כי ראו במצרים כי יש לך ממשלה בעליונים כזכר הזה וכמ"ש ה' איש מלחמה וגו' עכשיו שתכלה אותם יאמרו אוה"ע כי אין זה אלא דוגמת ממשלת הנקבה על הברואים בתחתונים שיש לה עוד מושל אחר עליה שהוא הזכר וע"כ אין לו יכולת נגד ל"א מלכים כי יש מושל עליו בעליונים:

שחזר הקב"ה כו'. דהיינו שהודה לדברי ויכוח זה מבלתי יכולת וגו' שנאמר ויאמר ה' סלחתי כדבריך מיותר לומר שסלחתי להם כדברי ויכוח שלך וכפירש"י בחומש כדברך שאמרת פן יאמרו מבלתי יכולת ה' עכ"ל. ופירש הרא"ם לא כדברך שאתה אומר ועתה יגדל נא כח וגו' הסמוך לו דאל"כ כדבריך ל"ל מאחר שא"ל סלחתי למדנו שהוא כדבריו עכ"ל. ותנא דבי רבי ישמעאל הוסיף לומר מיתורא דכדברך לומר מעלת משה שעתידים אוה"ע לומר כן אשרי כו' נקט אוה"ע משום דבשביל פן יאמרו הגוים מבלתי יכולת וגו' חזר הקב"ה והודה למשה מלכלות ישראל וע"ז גם יאמרו אוה"ע אשרי תלמיד כו' ודו"ק:

החייתני וכו'. פי' רש"י בפני אוה"ע עכ"ל ומוסב אקרא דלעיל כדבריך שיאמרו האוה"ע מבלתי יכולת ה' להתיש כחו כנקבה החייתני לתת כח וגדולה לי כמ"ש ועתה יגדל נא כח ה' וגו' ולפי פשוטו פירש"י בחומש מלשון שבועה וכה"ג בפרשה זו אמור אליהם חי אני נאם ה' ורבים כמוהו בנביאים מל' שבועה אבל הדרש ימאן זה בכאן דא"כ הוה מקרא מסורס כפירש"י ורמב"ן בחומש וע"כ דרשוהו שהוא סמוך לכדברך הנאמר למעלה גם בכולם נאמר חי אני נאם ה' דקאי אשבועה דבתריה וכאן לא כתיב ביה נאם דקאי אדלעיל וק"ל:

לעולם יסדר אדם שבחו כו'. מפורש לעיל בפירקין ופ"ק דמסכת עו"ג (ז:) ע"ש:

דף לב:

ע"ב שנאמר אל תוסף וגו'. וה"ק אל תוסף דבר אלי בדבר הזה דהיינו לבקש אעברה נא אבל בדבר אחר שבקשת ואראה את הארץ וגו' אעשה כדברך ועלה ראש וגו' וראה בעיניך וגו' וכן מפורש בילקוט ומדתלה הדבר בתפלתו שבקש ואראה ולא במע"ט שהיו לו הרי גדולה תפלה יותר ממע"ט שהתפלה הכריעה להיות נענה ולא המע"ט והתוספות נדחקו לפרש גדולה תפלה היינו ממע"ט בלא תפלה כו' וק"ל:

מ"ט זה בגופו כו'. וכה"ג אמרינן במס' סוכה (מט:) דגדולה ג"ח מן הצדקה שזה בגופו וזה בממונו ושאמרו בפר"ק (ו:) אגרא דתעניתא צדקתא לא שתהא הצדקה עיקר אלא שע"י הצדקה הוה תענית גמור כמ"ש שם:

למה לי רוב וגו'. עיין פירש"י ול"נ דמסיפא דקרא קדייק שנאמר גם כי תרבו תפלה וגו' דגבי רוב קרבנות קאמר למה לי כאלו מואס בהם וגבי ריבוי תפלה לא קאמר רק אינני שומע וק"ל:

כל כהן שהרג כו'. קאי אירישא דקרא שאמר ובפרשכם כפיכם גם ביום כי תרבו תפלה דהיינו ביה"כ שמרבין בתפלת נעילה כדאמרינן בילקוט שאז בתענית ביה"כ מרבין נשיאת כפים בכל התפלות אינני שומע כי ידיכם דמים מלאו דהיינו בהריגת זכריה ביה"כ כמ"ש פ' הניזקין (גיטין נז:) וק"ל:

מיום שחרב ביהמ"ק ננעלו כו'. מפורש בפרק הזהב ע"ש:

שנאמר סכותה בענן וגו'. כמ"ש בזה דיש מלאכים המקטריגים המפסיקין בין ישראל לאביהם שבשמים וז"ש לעיל מיניה דהאי קרא סכותה באף שהוא אחד ממלאכים המשחיתים כדאמרינן בנדרים (לב.) להפסיק בינך ובינינו ותרדפנו הרגת וגו' כאלו לא תשגיח בנו והוסיף בזה דגם בענן שדרכו להיות ממלאכי הרחמים כמ"ש בקריעת ים סוף ובמתן תורה סכותה לך להיות מהפך הרחמים למדת דין להפסיק בינך מעבור תפלה:

ונתת אותה קיר ברזל בינך וגו'. הוא דבורו של הקב"ה ליחזקאל וכינוי דבינך על יחזקאל קאי והוא במקום ביני ובין העיר ולענין תפלה דרחמי קאמר דאינה נשמעת כ"כ מיום שחרב ביהמ"ק אבל לענין שבחו ית' ב"ה לקדושה וברכו הא אמרינן דאפילו מחיצה של ברזל אינה מפסקת בין ישראל לאביהם שבשמים וק"ל:

כל המאריך כו'. לעיל מיניה בהך פרשתא כתיב כה"ג וישמע ה' אלי וגו' אבל אינו מפורש שם התפלה אבל כאן כתיב ואתפלל אל ה' וגו' והאריך בתפלתו עד לבסוף כתיב ואנכי עמדתי בהר וגו' מ' יום ומ' לילה וישמע ה' אלי גם וגו' דמשמע בכל אותן ארבעים

יום האריך בתפלה והכי אמרינן לקמן כלום מאריך יותר ממשה דכתיב ביה ארבעים יום וארבעים לילה וק"ל:

הא דמאריך ומעיין כו'. ק"ק ודקארי ליה מאי קארי ליה דהא בהדיא קאמר ומעיין בה וי"ל דהוה ס"ד דלרבותא קאמר ומעיין בה והמתרץ השיב דמאריך ומעיין גרע טפי כמ"ש התוס' דהיינו שמצפה שתבא בקשתו:

תוחלת. פירש"י לשון חילוי ותחנה עכ"ל ואין צורך אלא כפשטיה הוא מלשון מקוה ומצפה שתבא בקשתו כמ"ש התוספות ואי משום דאין מפורש בקרא דאיירי בתפלה פי' כן הא כה"ג דרשו בסמוך וקוה אל ה' דאינו מפורש שם דאיירי בתפלה ויש ליישב דההוא מזמור איירי כולו מלשון תפלה שנאמר אחת שאלתי מאת ה' אותה אבקש וגו':

יעסוק בתורה כו' שנאמר ועץ וגו'. שביטול תורה הוא המונע מלקבל תפלתו כמ"ש מסיר אזנו משמוע תורה גם תפלתו תועבה:

ואמץ במע"ט כו'. דלשמור היינו למוד תורה כמו שכתב בפ"ק דקדושין (לז.) ושמרת זו משנה ולעשות היינו מע"ט ולגבי תפלה נמי כתיב לשון כפל חזק ואמץ וגו' ויש למדרש ביה דבעי ביה אימוץ וכוונת הלב בתפלה והכפיל לגבי ד"א חזק ונתחזק וגו' דעם אבישי אחיו ידבר יואב כן חזק אתה ונתחזק גם אני כמ"ש אם תחזק ארם והיתה לי לישועה ואם וגו' והלכתי להושיע לך וק"ל:

עזבתני ושכחתני כו'. עזובה כאלו נשאת אשה על הראשונה ושכוחה שלא זכרת מעשי הראשונה. ואמר

התשכח אשה עולה. א"ל הקב"ה בתי י"ב מזלות כו' לא ידענא מוצאו דהך מלתא מהאי קרא ולקמן דריש מיניה כלום אשכח עולות אילים כו' ואפשר דסמך בזה הדרוש אכתוב דבתרי' הן על כפים חקותיך וגו' ר"ל ואיך אשכחך הלא על כפים דהיינו שמי השמים וכל צבאם שהם למעלה מעננים וכפים חקותיך שאתה סבת חקותם כמ"ש אם לא בריתי וגו' חקות שמים וארץ לא שמתי כדמסיק וכלן לא בראתי אלא בשבילך והיינו אשה העולה למעלה מכל המזלות בצורת יעקב שחקוקה תחת כסא כבוד:

שלשים כו'. בכולן נקט מספר של שלשים דהיינו נגד ל' ימי החדש דבכל יום מהחדש ממונה א' מהם ונקט ז' מיני שררה זה למעלה מזה מזל וחיל ולגיון ורהטון וקרטון וגסטרא וכוכבים נגד ז' ככבי לכת אשר בז' רקיעים זה למעלה מזה:

עולה. פירש"י כמו עולה וקרבנות עכ"ל ואמלת אשה לא פירש כלום נראה מפירושו שהניחו כפשוטו והוא מחובר אדלעיל ואין נראה כן מתוך הדרש אלא אשה עולה לפי

דרש זה כמו אשה עולה לריח ניחוח וגו' ופטרי רחמים היינו מרחם בן בטנה ואמר שהקרבת לפני במדבר היינו זוכר מעשים ראשונים דקאמר:

שמא לא תשכח מעשה עגל. כשם שלא תשכח ישראל בצורתו החקוקה תחת כסא הכבוד כך לא תשכח לי מעשה עגל כי צורת שור חקוקה ג"כ שם:

וא"ל גם אלה גו'. ודקאמר וביום פקדי ופקדתי וגו' ואין לך פקידה שאין בה ממעשה עגל (סנהדרין קב.) היינו כל זמן שישראל בגלות אבל לעתיד קאמר הכא גם אלה דהיינו שגם מעשה עגל תשכחנה ואמר שמא תשכח לי גם לעתיד לבא מעשה סיני. א"ל

ואנכי לא אשכחך. דהיינו קבלת הלוחות בסיני ועל זה הכוונה אמר אנכי אנכי הוא מנחמכם דהיינו לוחות שניות שנתנו לישראל אחר שנתכפר להם מעשה עגל הוא מנחמכם לעתיד שאשכח להם אותו מעשה העגל וע"כ נאמר בהם טוב כמ"ש (פ' הפרה נה.) ע"ש:

שנאמר אשרי יושבי ביתך וגו'. ויושבי מלשון שהוי ועכבה כמו ותשבו בקדש ימים וגו' ומלת עוד נאמר על דבר הנוסף מהשיעור וזה שאמר אשרי יושבי ושוהין בביתך עוד ויותר משיעור התפלה קודם התפלה דהיינו שיהללוך סלה אח"כ וקאמר לאחר התפלה שנאמר אך צדיקים יודו וגו' שאחר שיודו ויתפללו לשמך ישבו וישהו הישרים בראיית פניך לחוד בלא תפלה וק"ל:

תורתן היאך משתמרת כו'. שמירת התורה היא שאינה משתכחת ע"י שחוזר עליה תמיד בהרבה פעמים כמ"ש רק השמר לך וגו' פן תשכח את הדברים וגו' וזה החסיד ששוהה ביום ט' שעות בתפלה אין לו זמן לחזור על התורה ולזה אמר אעפ"כ תורתם משתמרת ולפי שאמרו כל תורה שאין עמה מלאכה סופה בטילה ואלו אין להם שהות לעשות מלאכתן במלואה וע"כ קאמר דמלאכתן המועטת מתברכת כאלו עשאו כולה וע"ז יש לכוין שאמר הכתוב ועבדתם את ה' אלהיכם וברך את לחמך וגו' שפתח בלשון רבים וסיים בלשון יחיד שאמר לכלל ישראל ועבדתם את ה' דהיינו תפלה שהיא מיועדת לכל בר ישראל במקום עבודת קרבן ולפי שרוב הצבור אין יכולין לעמוד בה להיות עבודתן שלימה כל היום לה' וליבטל מעבודתן ומלאכתן סיים בלשון יחיד בחסידים ויחידי סגולה ששוהין בעבודת ה' כמעט כל היום ואין מבקשין המותרות רק לחם ומים וה' ברך את לחמך ואת וגו' כמ"ש דמלאכתן המועטת כדי סיפוק לחם ומים מתברכת וק"ל:

כתיב בתורתכם רק וגו'. האי קרא בשכחת התורה קמיירי כמ"ש פן תשכח את הדברים וגו' ובפ"ג דאבות שנינו כל השוכח ד"א ממשנתו כו' כאלו מתחייב בנפשו שנאמר רק השמר לך וגו' וכן האי קרא ונשמרתם מאד לנפשותיכם וגו' אירי שלא נאמין בשום

תבנית פסל וגו' ולא איירי הני קראי כלל בשמירת נפש אדם עצמו מסכנה ומיהו במסכת שבועות (לו.) דריש ליה תלמודא נמי למלתא אחריתי דהיינו אזהרה למקלל עצמו מנין שנאמר רק השמר לך ושמור נפשך וגו' ע"ש וחסיד הזה גם שלא ידע אם יתפייס ההגמון מ"מ לא פסק להשיב לו שלום שלא היה חושש לסכנה כמו במלך עכו"ם ואנס שאמרו להפסיק וכ"ש דשרי להשיב מפני סכנה וק"ל:

דף לג.

נתן עקבו ע"פ החור כו'. וק"ק דהיאך עמד במקום סכנה כזו וסמך עצמו על הנס ובירושלמי מפורש בע"א שעמד ר"ח בן דוסא בתפלתו בא חברבר והכישו ולא הפסיק תפלתו ומצאו אותו חברבר מת כו'. ע"ש וכמ"ש ברש"י בשם ה"ג ותו לא מידי וחברבר היינו ערוד כפירוש הערוך:

אלא החטא כו'. זה הערוד הוא בא בחטא בכחו של נחש כשנזקק עם הצב כמפורש בירושלמי וע"כ הוא מזומן לישוך החוטאים וכמ"ש בנחש ואתה תשופנו עקב וז"ש בר"ח בן דוסא שנתן עקבו על פי החור ונשכו ומת אותו ערוד היפך בחוטאים שמתים בנשיכתו בעקב וק"ל:

גבורת גשמים מתוך ששקולה כתחיית המתים כו'. מפורש פ"ק דתענית:

מתוך שהוא חול כו'. ר"ל מתוך שבו מבקשים שיחולו ימי החול לטובה וברכה לפיכך קבעוה בתחלת הברכות של ימי חול שהיא חונן הדעת כאלו היא כוללת כולן כדמסיק גדולה דעה שנתנה וגו' וע"פ שאמרו (נדרי' מא.) דעת קנית הכל קנית דעת חסרת הכל חסרת וק"ל:

גדולה דעה כו'. מבואר כי הדעת היא המדה העליונה שבג' מדות שהם חכמה ובינה ודעת כפירש"י בחומש פרשת כי תשא ע"ש והיא רוה"ק ואמר שהיא נתונה בין שתי אותיות ולא בין שתי תיבות השם לפי שאותיות השם אינן כמו תיבה אחרת המחוברות באותיות מורה על דבר מה אבל מי שיודע לצרף צרופי שמותיו יתברך ב"ה הוא הדעת ורוה"ק בעצמו אשר על זה אמרו פרק הרואה (נה.) יודע היה בצלאל לצרף אותיות שנבראו בהם שמים וארץ כתיב הכא וימלא אותו רוח אלהים בחכמה ובתבונה ובדעת וכתיב התם ה' בחכמה וגו' וע"ז הכונה הוסיף ר"א ואמר גדול מקדש שניתן בין ב' אותיות היינו שנעשה על ידי בצלאל שהיה בו הדעת ורוה"ק שהיה יודע לצרף אותיות שנבראו בהן שמים וארץ וכתב הרמב"ן והענין כי המשכן ירמוז לאלו והוא היודע ומבין סודו עכ"ל והוא מבואר ב' אותיות ושמות אלו שהם עומדין מימין ומשמאל של מלת

דעת ומקדש שהן שני שמות הרחמים והגבורה והיודע לצרפם הוא יודע לצרף אותיות שנבראו בהם שמים וארץ שהם הרחמים והדין כמה שכתוב ביום ברוא ה' אלהים וגו' כמו שהארכנו בזה בחדושינו דפ"ק דכתובות ע"ש ומזה הוסיף ר"א עוד לומר כל אדם שיש בו דעה כאלו נבנה בהמ"ק כו'. כמ"ש שהמקדש נבנה ע"י ב' אותיות דימין ושמאל שהיה יודע בצלאל לצרפן על ידי הדעת ורוה"ק שניתן גם כן בין שתי אותיות ומי שיש בו דעה כמו בצלאל הרי הוא ראוי להיות המקדש נבנה בימיו ע"י הדעת. ופריך **אלא** מעתה גדולה נקמה כו'. דגבי נקמה מה שייך לצרף ב' שמות שהם הרחמים והגבורה שמימין ושמאל של נקמה כמ"ש אל נקמות ה' וגו' דהא אין בנקמה רק מדה"ד והגבורה ומשני אין למלתיה מיהא גדולה כו' שיש בנקמה בעו"ג ג"כ רחמים והיינו לישראל כדקאמר עולא שתי נקמות הללו א' לטובה כו'. דיש נקמה בעו"ג גם כן טובה לישראל והיינו צירוף ב' שמות הרחמים והגבורה דמתוך הנקמה בעו"ג שהיא גבורתו ית' ב"ה תבא הרחמים לישראל ורש"י פירש הכא לרעה בעו"ג שלא קבלו התורה ואחד לטובה לישראל כדאמרינן בב"ק כו' ע"ש ויותר נראה לפרש הכא על נקמה שתהיה בעו"ג לעתיד כמ"ש בנקמות גוג ומגוג כי יום נקם לה' שנת שלומים לריב ציון וכתיב יום נקם בלבי ושנת גאולי באה והרבה כמוהו דהיינו צירוף ב' אותיות הרחמים לישראל והגבורה לעו"ג וק"ל:

המבדיל בזו ובזו ינוחו ברכות על ראשו כו'. לפי שברכת המבדיל הוא כבוד שבת ויום המנוחה ובו נאמר ויברך אלהים את יום השביעי וע"כ המכבד יום המנוחה בברכת המבדיל ב' פעמים ינוחו עליו ברכות שבת על ראשו גם בימים הבאים ו' ימי חול וק"ל:

דף לג:

ע"ב מרגניתא בבבל כו'. דקדק לומר בבבל דאפשר משום בני א"י לא הוו מתקני ליה כיון דאין עושין רק יום א' יו"ט ברוב השנים לא יבא י"ט במ"ש דאם חל פסח ביום ג' או ביום ה' לא יבא כלל א' מהיו"ט במ"ש רק אם חל פסח ביום ז' או ביום א' יבוא יום א' מהי"ט במו"ש אבל משום בני בבל שהוא חו"ל ונוהגין שני י"ט קודש יבא ברוב השנים או י"ט ראשון או י"ט שני במצ"ש תקינו ליה שפיר ודו"ק:

וחגי נדבה כו'. יש לעיין מאי וחגי נדבה אם ר"ל קרבנות נדבה שמביאין בחג הא מסיק במס' ביצה (יט.) דלכ"ע אין מקריבין נדרים ונדבות ביו"ט וי"ל דחגי נדבה רמז על י"ט שני שעושין בח"ל ממנהג אבותינו דקרי ליה חגי נדבה כיון שאין חייבין בה מן התורה

ומזה יתיישב נמי דקאמר דתקינו ליה בבבל דזה הנוסח וחגי נדבה לא נתקן אלא בבבל ולא בא"י וק"ל:

קדשת והבדלת ותתן כו'. בנוסח סדורים שלפנינו הוסיף בו הבדלת וקדשת את עמך ישראל בקדושתך ובפירוש הסדורים הבדלת שנאמר ואבדיל אתכם מן העמים וגו'. אבל א"כ דסדר הבדלות הוא מונה הל"ל נמי המבדיל בין קודש לחול בין אור לחושך כמ"ש בכל שאר מוצ"ש ועוד למה שינה נוסחו כאן לומר הבדלת וקדשת את עמך כו' ובשאר מו"ש אומר בין ישראל לעמים וע"כ נראה כמ"ש התוספות בפרק ע"פ (קד.) בשם ר"א ששאל לר"ת למה נהגו להוסיף ולומר בהבדלה בי"ט שחל להיות במ"ש הבדלת וקדשת את עמך כו' והשיב לו ר"ת משום חיבת כו' הבדלת וקדשת את עמך ישראל שתי הבדלות בין כהנים לוים וישראלים דהוי מעין חתימה בין קודש לקודש עכ"ל והאריך ע"ש ותו לא מידי גם הכא ודו"ק היטב:

חייב אדם לברך על הרעה כו'. מפורש פרק הרואה וע"ש:

שמטיל קנאה כו'. למאן דס"ל הכי אפשר דמצוה זו מצד הרחמים היא כמו צדקה וכמה מצות אלא כיון שמזכיר כן בתפלה הרי הוא מטיל קנאה במעשה כו' כאלו אלו העופות נבראו כן ברחמים ולא שאר נבראים ואינו כן אלא שכולם נבראו ברחמים כמ"ש ביום ברוא ה' אלהים וגו':

ומ"ד מפני שעושה מדותיו כו' רחמים ואינן אלא גזירות. ר"ל במצות שאין מפורש טעמם כמו בשלוח הקן כיון דאינו מפורש בה טעם המצוה אין בידינו שהיא מצד הרחמים אלא שיש לנו לקיים אותם מצד גזירותיו שקבול השכר על גזירותיו הם ודאי ביותר דבר שהשטן מונה בו כדאיתא במדרשות ומה שיש לדקדק בזה בדברי התוס' פרק הקורא עומד ע"ש בחדושי הלכות:

ורבה נמי לחדודי כו'. הא דלא היו משתקין אותו בתפלתו לא רבה ולא אביי י"ל דלאחר תפלתו קאמר דמשתקין אותו שלא יעשה כן פעם אחרת וכן לקמן גבי המרבה בשבחות קאמר המתין לו עד דסיים כו' וק"ל:

אתו אנשי כנסת הגדולה ותקנינהו בתפלה כו'. כמפורש פרק בא לו (יומא סט:) דירמיה לא אמר נורא ודניאל לא אמר גבור אתו אינהו ואמרו כו' כמפורש שם:

משל כו' שהיו לו אלף אלפים דינרי זהב כו' בשל כסף. לכאורה לפי הנמשל הל"ל ומקלסין אותו באלף דינרי זהב כמ"ש בע"י שהקשה הריטב"א ע"ש ונראה לפרש דאלו הג' שבחים הגדול הגבור והנורא הם עיקר שבחו ית' ב"ה כמפורש פרק בא לו (שם) ומדמה להו לדינרי זהב שמקלסין בו מלך ב"ו והאדיר ועזוז כו' הם שבחות הנוספות

מדמה להו לדינרי כסף במלך ב"ו והשתא ה"ק למלך ב"ו שמקלסין אותו בתחלה באלף אלפים דינרי זהב ושוב אם מקלסין אותו אח"כ בדינרי כסף אין זה קלוסו לגבי קלוס הראשון כן הדבר הזה אחר שקלסתו בהגדול הגבור והנורא שדומין לדינרי זהב אין קלוסו באדיר ועזוז כו' הדומין לדינרי כסף והיינו סיימתינהו לכולהי שבחי דמרך דכל שאתה מוסיף בשבחו אין זה קלוס לגבי שבחות הראשונים וכן יש לפרש עד"ז לך דומיה תהלה כי הנוספים אינן שבח לגבי הראשונים וק"ל:

מלתא זוטרתי כו'. לכאורה אגופה דקרא הו"ל לדקדק כן דכי אם ליראה משמע שאינו מבקש ושואל ממך רק דבר קטן שהיא היראה ועוד יש שמקשים במשל דמייתי לאדם שמבקשים ממנו כלי גדול כו' דאין זה דומה דהכא משה א"ל לישראל כן כי אם ליראה ולגביהם ודאי דומה ככלי גדול ונראה ע"פ מ"ש כי היראה נחלקת לשני מינים. הא' היראה הטבעית ירא מעונש הפורעניות והוא דומה לכלי קטן. והב' יראה שכלית ירא מדבר הגדול ונורא כמ"ש ויירא ויאמר מה נורא וגו' והוא יראה שלימה דומה לכלי גדול והשתא אנופיה דקרא כי אם ליראה ודאי דהוי ידע לפרש דהיינו יראת עונש דהיא יראה טבעית ומלתא זוטרתי היא במעלה אבל ר"ח דקאמר הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים משמע ליה טפי דהיינו יראה השכלית דאינה בידי שמים כי היא תלויה בבחירה אבל יראה הטבעית היא קצת בידי שמים ליראו בעונש אחרים כמ"ש פ' הבע"י (יבמות סג.) אין פורענות בא לעולם אלא בשביל ישראל ליראם כדי שיחזרו בתשובה שנאמר אך תיראו אותי תקחו מוסר והשתא אפילו ביראה השכלית קאמר ר"ח דמלתא זוטרתי היא מדמייתי ליה מכי אם ליראה ואהא פריך מהא דאין לו להקב"ה בבית גנזיו כו' דודאי מיירי נמי ביראה השלימה שכלית שהיא ודאי דבר סגולי ראוי להניח באוצר ה' שהיא תלויה בבחירת האדם ולאו מלתא זוטרתי היא וכמ"ש ראשית חכמה יראת ה' וגו' ומשני אין כדקאמרינן דאיראה השכלית קאמר כי אם ליראה ולאו משום דזוטרתי היא במעלה אלא דלגבי משה נמי היתה אותה היראה השכלית על ישראל כי ראו בו דבר פלא ונורא כדכתיב כי קרן עור פניו ויראו מגשת אליו כי יראת עונש לא היה עליהם ממשה שלא היה בידו לענשם בלי רשות ית' ב"ה וכיון דביראה השכלית השוה יראתם לגבי משה כמו גבי הקב"ה קאמר שפיר מה ה' אלהיך שואל ממך כי אם ליראה אותו כמו שיראתם אותי ביראה שכלית וע"ד שאמר ריב"ז י"ר שתהא מורא שמים עליכם כמורא ב"ו דהיינו ביראה השכלית וז"ש במשל כלי גדול ויש לו דהיינו יראה השכלית שהיא גדולה במעלה ויש לו דהיינו בבחירה דומה לו ככלי קטן משום דמצויה גם כן לגבי ב"ו

קטן דהיינו יראה הטבעית דאין לו שהיא קצת ברשות הקב"ה כמ"ש לעיל דומה עליו ככלי גדול ודו"ק:

דף לד.

חברותא כלפי שמיא כו'. עיין פירש"י ועי"ל כלפי שאמרו לעיל דמחזי כב' רשויות קאמר נמי הכא חברותא כלפי שמיא שעושה שיתוף וחבור כלפי שמיא וק"ל:

ג' רובן קשה ומיעוטן יפה ואלו כו'. ובירושלמי לא קאמר הכי אלא דרובן ומיעוטן רע ובינוניתן יפה כו' והוי דומיא דקחשיב ג' חלוקות בסירוב וק"ל ע"ש:

ראשונות דומה לעבד שמסדר שבח לפני רבו כו'. והיינו כדדריש רבי שמלאי לעיל דלעולם יסדר אדם שבחו של הקב"ה ואחר כך יתפלל כו' כמבואר שם ובפ"ק דמסכת ע"ז (ו:) ע"ש. ואמר

דאחרונים דומה לעבד שקבל פרס כו'. דהיינו דמחזיק טובה ומשבחו על הפרס שקבל ממנו וק"ל:

כלום מאריך יותר ממשה כו'. דלפי הענין וגודל החטא כמו במעשה עגל שהיה חטא הרבים ודאי צריך להאריך עד שיהיה נענה בתפלתו כדאמרינן לעיל (לב:) כל המאריך בתפלתו אין חוזרת ריקם מנלן ממשה כו' ע"ש ובהיפך קאמר ר"א כלום מקצר יותר ממשה כו' דהיינו בחטא יחיד של מרים שלא היה קשה כל כך ואין צריך להאריך ומייתי אל נא רפא נא לה דאפילו בשם לא היה מאריך רק באל משא"כ במעשה עגל דבכמה שמות וכינויין שהיה מתפלל וכן במרגלים ומייתי ע"ז א"ר יעקב כל המבקש רחמים על חברו א"צ להזכיר שמו כו' נ"ל להגיה דא"ר יעקב כו' וגופא דהך מימרא הוא [שייך] לקמן בסוף פירקין ולא מייתי ליה הכא אלא דכ"כ היה מקצר דאפילו שמה דמרים לא היה מדכר והוא שהקב"ה יראה ללבב וידע כוונתו לרפא את מרים וא"צ להזכיר שמה בפירוש וק"ל:

דף לד:

ע"ב שהוא מטורף כו'. עיין פירש"י ובערוך פירש מל' טרפה ממש כמו י"ח טרפות דבאותה שעה כשהיה מתפלל על זה שמת כבר היה טרפה ובודאי שימות כמ"ד טרפה אינה חיה (חולין נז:) וק"ל:

אהייא כו' באבות כו'. והיינו מטעם דמתחלת בברוך ומסיימת בברוך וכמה שמות נזכרו בה אלהינו ואלהי אבותינו אלהי אברהם כו' ונסמכה ממש לגאולה וק"ל:

בורא ניב שפתים שלום וגו'. עיין פירש"י ועי"ל בורא ניב שפתים שלום כשיש שלום לניב שפתים שהיא שגורה וסדורה בפיו באין קלקול וטעות אז שלום לחולי הרחוק והקרוב ורפאתיו כההיא דלקמן בבן ר"ג שכוונו באותה שעה שנתרפא וק"ל:

אלא למשיא בתו כו'. כל הנהו דקחשיב הם שאמרו עליהם ספ"ב דכתובות (קיא:) ואתם הדבקים בה' וגו' וכי אפשר לידבק בשכינה אלא זה המשיא בתו לת"ח והעושה פרקמטיא כו' כמפורש שם בחדושינו שדבקות שלהן מביאין לידי שכר הנאמר בנביאים שכח ביד אדם הגשמי להשיגו אבל שכר הת"ח בעוה"ב הוא שכר רוחני ממש בב"ת שאין שכל ועין אדם משיגו רק עין אלהים שהוא בב"ת והיינו יעשה למחכה לו שהוא הת"ח או למחכה לו באותיות לחכמה לו וכן הא דקאמר כל הנביאים כו' אלא לימות המשיח שאז יחיו ויקומו בגוף ונפש לקבל שכר הגשמי שהשיגו הנביאים אבל לעוה"ב שהוא עולם הנשמות והרוחני אותו שכר רוחני שלהן אין שכל וכח הנביאים להשיגן ועין לא ראתה וגו' וכן יתפרש הא דקאמר כל הנביאים כו' אלא לבעלי תשובה כו' שכח הגשמי וגופני גבר בהן ולא יהיה להם רק שכר גופני וגשמי משא"כ צדיקים גמורים שיזכו לשכר גדול רוחני עין לא ראתה וגו' והני תלתא מילי כל הנביאים כו' אלא למשיא בתו כו' ולימות המשיח כו' ולבעלי תשובה כו' כולם ר"ח ב"א משמיה דרבי יוחנן אמרם וצ"ל דאינן סותרים ולמשיא בתו כו' אף לעוה"ב ולת"ח לימות המשיח כו' ולבעלי תשובה גם לעוה"ב קאמר ודו"ק:

שבעלי תשובה עומדין כו'. גם שלפי הנראה דבר זה רחוק מהשכל שיהיה לבעלי תשובה מעלה יתירה על הצדיקים גמורים כבר כתבו המפרשים טעמים ונימוקים בזה ע"ש ואענה חלקי גם אני לפי דקדוק לשונו שאר"י ומאי קרוב שהיה קרוב לדבר עבירה ונתרחק ממנו דלא איירי בחטא ועבר עבירה בפועל דא"כ לא הוי קרי לה קרוב לדבר עבירה אלא דר"ל שהיה קרוב לפי מחשבתו לעבור עבירה וגבר על יצרו ולא עבר והיינו בעל תשובה ממחשבתו שחשב לעבור עבירה דודאי בזה שגבר על יצרו ולא עשה העבירה סבר רבי אבהו דיש לו מעלה יתירה על הצדיקים גמורים שלא היה בהן הסתת היצר הרע כלל ולא קרבו לעבירה ור"י סבר דאעפ"כ צדיקים גמורים יש להן מעלה יתירה שלא חטאו כלל גם במחשבה משא"כ זה הקרוב לדבר עבירה עבר מיהת במחשבה ותו לא מידי ודו"ק:

זה יין המשומר כו'. מלת יין מורה על סו"ד בגימטריא (סנהדרין לה.) ומשומר בענביו משמת כו' הוא רמז שאותו יין הוא דבר רוחני יש מאין דומה לאותן ענבים דימי בראשית שנבראו יש מאין משא"כ הענבים שנטעו אח"כ שהם יש מיש והיינו עין לא ראתה קודם

הבריאה שהיה אין זולת אלהים ומ"ד זה עדן שלא שלטה כו' שהוא מקום רוחני דאפילו אדם קודם שחטא שנאמר בו אני אמרתי אלהים אתם וגו' לא זכה לראותו והוא העוה"ב שאמרו בפרק היה קורא (יז.) דצדיקים יושבין כו' ונהנין ומתעדנין מזיו השכינה ודו"ק:

ת"ל ונהר יוצא מעדן וגו' גן לחוד ועדן לחוד כו'. ובתענית פ"ק (י.) אמרו אהאי קרא דגן הוא ס' מעדן ע"ש:

כיון שראה אותם עלה כו'. משמע מיד כשראה אותם קודם שא"ל לבקש עלה לעליה ובקש כו' ואפשר שידע כבר שהיה בן ר"ג חולה וכשראה ב' תלמידיו שבאו אליו הרגיש שלכך באו לשאול ממנו לבקש רחמים ועלה כו' וק"ל:

וכי נביא אתה כו'. עד"ז יש לפרש באברהם שנאמר כי נביא הוא ויתפלל בעדך וחיה ר"ל שהוא נביא ויודע שע"י תפלתו תחיה וז"ש לו הכא וכי נביא אתה כאברהם כו' וק"ל:

וכי הוא גדול ממך כו'. לפי מ"ש בפ' הבע"י (יבמות סד.) דלפעמים תפלת אחרים לאדם מועיל לו יותר מתפלת עצמו וע"ד שאמרו (ברכו' ה:) אין חבוש מתיר עצמו מבית האסורין שע"כ היה יצחק מתפלל על רבקה שנאמר ויעתר לו ה' לו ולא לה ואפשר שהוא עיקר טעמא של ריב"ז ור"ג דלעיל ששלחו לר"ח לבקש רחמים שיהיו נענים בתפלתו ומענותניתיה דריב"ז שאמר אלמלי הטיח בן זכאי כו' וע"ז א"ל אשתו וכי חנינא גדול כו' שלא ידעה בעיקר טעמו והשיב לפי דעתה במשל הזה הוא דומה כעבד כו' כפירש"י כעבד הרגיל תמיד להיות קרוב לו בביתו כן היה רבי חנינא רגיל תמיד בבית ה' להתפלל לפניו על המאורעות של הבריות משא"כ ריב"ז הוא כשר לפני המלך שאינו רגיל בבית המלך גם כשצריך לילך לפני המלך לבקש דבר מה צריך לעבדיו להביאו לפני המלך לבקש עליו כן היה ריב"ז שהיה עוסק בעסקי צבור והיו צריכין לו רבים לת"ת שהיה באותו דור אב"ד ולא היה לו פנאי להתפלל תמיד על הבריות וק"ל:

שיש בו חלונות כו'. הטעם עיין בפירש"י ובתר"י ועי"ל דבאין חלונות ה"ל מקום סתום כאלו אין משם מקום לתפלתו לעלות דמה"ט קאמר לעיל רבא לא גזר תעניתא ביומא דעיבא משום דכתיב סכותה בענן לך מעבור וגו' ואמר ע"ז וא"ת ביותר פרוץ כגון בבקעה הוא מעולה ביותר לעלות משם תפלתו מכל צד באין מפסיקו וע"כ סמך לו המאמר דאינו כן אלא חציף עלי מאן דמצלי בבקעה וכפירש"י:

חציף עלי מאן דמפרש חטאיה כו'. היינו בעבירות שבין אדם למקום דהכי מוקמינן ליה בפרק י"ה (פו:) וענינו דחציף עלי שאין זה כבוד המקום שמגלה לרבים שחטא כנגדו עיין פירש"י שם:

דף לה.

אין אומרים שירה אלא על היין כו'. מפורש במסכת ערכין פ"ב ע"ש:
מעיקרא וילמדנו כו'. לא קאמר הכי אלא בברכות הנהנין דבשאר ברכות הקבועות אם למדו פ"א שפיר אין מקום לטעות אבל בברכות הנהנין דיש כמה שינוים בברכות ראשונות ובאחרונות לפי המין וכמה ספקות שנפלו בהן דאם שינה לא יצא וכאלו לא בירך כלל וה"ז מעל גם הברכה שבירך היא לבטלה וע"כ ילך אצל חכם וילמדנו פעם אחר פעם עד שיהיה בקי בהן לברך מעין הברכה וק"ל:
ל"ק כאן קודם ברכה כו'. ועניני כי הכל ברא לכבודו ליתן לו כבוד מעין ברכותיו אבל ליהנות בלא ברכה אין כאן כבודו ועדיין שלו הוא ומה שפירש"י גבי כאלו גוזל להקב"ה את ברכותיו כו' א"צ אלא גוזל ממש להקב"ה אותו דבר שאוכל ונהנה ממנו דקודם הברכה שלו הוא ולגבי כנ"י צריך לפרש כן שגוזל ברכתן שהפירות לוקים כפירש"י וכה"ג אמרינן בספ"ב דמס' סוטה (מח.) משחרב בהמ"ק לא ירד הטל לברכה וניטל טעם הפירות כו' כי הברכות מורידין שפע הברכה מלמעלה על הפירות שמברכים עליהן ומייתי ליה מקרא גוזל אביו ואמו וגו' לפי פשוטו גוזל אביו ואמו ממש שאומר אין פשע בגזילה זו כיון שלבסוף הוא יורשם חבר הוא לאיש משחית לבן סורר ומורה המשחית ומכלה ממון של אביו ואמו אבל לשון גוזל לא משמע ליה ואינו דומה שגוזל אביו בפניו אלא גונב משל אביו כדתנן בפ' סורר (עא.) דאינו חייב עד שיגנוב משל אביו ועוד דהכא כתיב אמו ות"ק דמתני' דהתם ס"ל דלא בעי משל אמו אלא משל אביו ולכך דרשו גוזל אביו הקב"ה דגוזלו ממש דקודם הברכה היה של הקב"ה כדכתיב לה' הארץ וגו' ואמו כ"י שגוזל מהם שלא ירד טל לברכה על אותו מין שאוכל בלא ברכה כדלעיל ומייתי ליה מאל תטוש תורת אמך דלא שייך תורה באמו שאינה חייבת בת"ת והרמז אמך זו כ"י כמספר ישראל שהכ' פשוטה היא ת"ק במנצפ"ך ואמר חבר וגו' לירבעם בן נבט שהשחית כו' שמצינו בבשורת המלוכה לירבעם בעבירת בל תשחית שקרע אחיה השלוני שמלה לקרעים ויאמר לירבעם קח לך עשרה קרעים וגו' שהוא רמז שקצץ בנטיעות בעשרה קדושות להפרידן ולהשחית את ישראל לאביהם שבשמים וכמו כן באינו מברך על דבר הנהנה הוא מפריד ומשחית שפע הקדושה והברכה לכנ"י מאביהם שבשמים שע"כ יש בברכת הלחם י' תיבות נגד עשרה קדושות וק"ל:

דף לה:

ע"ב ולקחתי את דגני וגו'. ענינו כמ"ש לעיל דהכל ברא לכבודו וכשאין עושין רצונו אין זה כבודו ליתן את שלו להם וכתבו התוספות כאן בזמן שעושין כו' שנאמר ואספת דגנך וא"ת והא לקמן בזמן שאין ישראל עושין כו' ועי"ל דפליג כו' ע"ש ועיין מ"ש בזה בחידושי הלכות:

שנאמר ואספת דגנך וגו'. יש לעיין בזה דהיאך מתוקם האי קרא ואספת דגנך וגו' באין עושין רצונו של מקום הא מפורש ביה והיה אם שמוע וגו' לאהבה את ה' וגו' ועלה קאי ונתתי מטר וגו" ואספת דגנך וגו' והיפך באין עושין רצונו של מקום השמרו לכם פן וגו' ולא יהיה מטר וגו' וי"ל בזה כדברי התוספות דודאי איירי קרא בעושין רצונו של מקום. אבל אין עושין רצונו כ"כ דאינן צדיקים גמורים דאע"ג דכתיב ביה והיה אם שמוע וגו' לאהבה וגו' מכל מקום מדכתיב בהך פרשה בכל לבבכם ובכל נפשכם ולא כתיב נמי ובכל מאדכם כדכתיב בפרשת שמע ובכל מאדך משמע ליה דאיירי הכא באינן צדיקים גמורים דהיינו שאינם צדיקים במאד כדאמרינן דיש לך אדם שחביב לו ממונו יותר מגופו וע"כ עונשן בדבר שבממון שאין מלאכתן נעשית על ידי אחרים ודקאמר ולא עוד אלא שמלאכת אחרים נעשית ע"י כו' היינו הכת אחרת דאין עושין רצונו של מקום כלל כדכתיב ועבדת את אויביך וכתיב לעיל מיניה תחת אשר לא עבדת את ה' וגו' ואלו נענשו גם בגופן שמלאכת אחרים נעשה על ידן:

הרבה עשו כר"י כו'. נראה לפרש דודאי יש צדיקים גמורים דמקוים בהו שמלאכת עצמן נעשית ע"י אחרים אלא דמעטים המה כדאמר רשב"י גופיה בפ' לולב וערבה (סוכה מה:) ראיתי בני עלייה והם מועטים אם אלף כו' אם שנים הם אני ובני וכיון דמועטין הם כ"כ אין לכל אדם לסמוך על זה לומר שאיני עושה מלאכה כלל לפי שמלאכתי נעשית ע"י אחרים שצדיק גמור אני דשמא הוא טועה ואינו צדיק גמור וז"ש הרבה עשו כרבי ישמעאל ועלתה בידן דרוב עולם אינן צדיקים גמורים והרבה עשו כרשב"י ולא כו' לפי שרובם אינן צדיקים גמורים כרשב"י וכמו ששנינו יפה ת"ת עם ד"א כו' וכל תורה שאין עמה מלאכה כו' אבל לעתיד שנאמר ועמך כולם צדיקים וגו' יקוים בנו ועמדו זרים ורעו צאנכם וגו':

ביומי ניסן ותשרי כו'. מכאן קצת ראיה לפירש"י בפ' הגוזל בתרא (בבא קמא קיג.) דלא יהבינן זימנא לא בימי ניסן ולא בימי תשרי לפי שהן זמן קציר ובציר וק"ל:

הראשונים עשו תורתן כו' זו וזו נתקיימה בידן כו'. ענינו מפורש לעיל בפ' אין עומדין אהא דחסידים הראשונים היו עושין כו' תורתן משתמרת ומלאכתן מתברכת ע"ש:

דף לט.

בפירש"י זקנה אין כאן וכו' פי' והיה לו לשואלני על איזה מהן יברך לפטור שאר מינים כו'. עכ"ל האי לישנא על איזה מהן יברך לפטור שאר מינים שייך למאי דס"ד בעי למימר דאיכא מ"ד בשלקות בפה"א וה"ל לשאלו על כך דהא אם יברך על שלקות בפה"א ודאי דאינו יוצא על הפרגיות וגם אם נאמר דלפי דעת המברך דשלקות שנ"ב קאמר וה"ל לשואלו על איזה מהן יברך לפטור את שאר המינים הוא דחוק דכיון דפרגיות היה חביב לו למברך מה היה לשאול לו על דעתו דאינו דומה שיברך לפי חביבות השומע ויוצא בברכתו ולמסקנא ניחא דה"ל לשאול אם מברכין על החביב או על מידי דזיין דאחד מהן יפטור שאר מינין ויש לדקדק בהאי עובדא דבר קפרא דמתחלה אמר לא על המברך אני כועס אלא על המלגלג ואח"כ חזר ואמר בהיפך לא על כו' דמעיקרא מאי סבר ולבסוף מאי סבר וי"ל דמעיקרא ודאי דכעס נמי על המברך שלא שאלו אלא דה"ק לא על המברך כעסי כ"כ שלא שאל לי על איזה מהן יברך כמו על המלגלג שהוא מורה ממש הלכה בפני רבו לומר שלא כדין בירך על הפרגיות אבל המברך כיון שניתן לו רשות לברך אין זה כמורה הלכה ובא זה התלמיד המלגלג והתנצל עצמו שלא לגלג עליו על שלא כדין בירך אלא לגלג עליו שלא היה חש על כבוד הרב לשאול ממנו על איזה מהן יברך חזר בר קפרא ואמר לא על המלגלג אני כועס שלגלג עליו על שלא שאל ממני וכעסי בזה נשאר על המברך ודו"ק:

דף מ.

אמר קרא ברוך ה' יום יום וגו' וכי ביום מברכין אותו ולא בלילה כו'. בכ"מ הלילה בכלל היום כמו ויהי ערב ויהי בוקר יום אחד וכן כולם אבל עיקר הקושיא מכפל יום יום משמע ליה למעט לילה קאמר וכי ביום כו' אלא שאמר דוד תן לו ברכה ושבח על כל יום יום ממין שיעמוס לנו בכל יום ויום לפי שינוי הישועה ה"נ בכל מין כו' וק"ל:

ד"א אם שמוע בישן כו'. מלשון כפול דריש ורש"י הביא זה הדרש מקרא דפ' עקב והיה אם שמוע תשמעו וגו' וכה"ג דרשו אם שכח תשכח ואפילו למ"ד פרק אלו מציאות (בבא מציעא לא:) גבי העבט תעביטנו והענק תעניקנו דברה תורה כלשון ב"א היכא דאיכא למידרש דרשינן כמ"ש התוס' שם וענינו במשל הכלי הוא ממש האוזן דלגבי דברים בטלים אמר קהלת כל הדברים יגעים וגו' לא תמלא אוזן משמוע דלעולם הוא מחזיק לשמוע בריקן דוקא כי הדברים בטלים הם דברים גשמיים יש להם גדר במקום שמקום הריק מגשמי מחזיק והמלא מדבר גשמי א"א להחזיק עוד יותר וזו היא מדת ב"ו

אבל מדת הקב"ה שאין לו גדר במקום כי מלא כל הארץ כבודו כי הוא מקומו של עולם ואין העולם מקומו וע"כ מקום מלא מרוחני אין לו למקומו גדר ויוכל להחזיק עוד יותר להוסיף דבר רוחני אבל הריק מהרוחני אינו מחזיק דבר רוחני ולזה בשמיעת המושכלות שהם דברים רוחנים המלא מהם אין לו גדר במקום ומחזיק עוד יותר דהיינו אם שמוע תשמע ואם לאו הרי רוצה בריקן מהרוחני ואינו מחזיק עוד רוחני ודו"ק:

דף מ:

ע"ב מלהזכיר שמך כו'. ובסוף מסכת מע"ש איתא קצת בע"א לא עברתי ממצותיך לא הפרשתי כו' ולא שכחתי מלברכך. ומלהזכיר שמך עליו ופירש רש"י בחומש מלברכך על הפרשת המעשרות עכ"ל וכ' הרא"ם פירוש לא שכחתי מלברכך בעת הפרשת המעשרות לא מלברך ברכת הפרשת המעשרות שהוא נוסח הברכה שתקנו אנשי כנה"ג כו' שברכת כל המצות אינן אלא מדבריהם כו' ע"ש ואולי נעלם ממנו סוגיא דהכא דמוכח בהדיא דאנוסח ברכת הפרשת מעשרות קאי דאברכת כל המצות מייתי ליה הכא דבעי שם וגם שנוסחה תקנו אנשי כנה"ג מ"מ עיקר הברכות סמכוה אהאי קרא וענינו דבעי בכל ברכה שם לייחד שמו על כל מין ומין מעין ברכותיו ומ"ד דבעי נמי מלך הוא מה"ט דמלך הוא מורה על אחדותו שהוא מלך מלכי המלכים ולכך בעשרה מלכיות בר"ה מסיים ה' אחד וק"ל:

דף מב.

תיכף לת"ח ברכה שנאמר ויברכני וגו' רש"י בחומש פי' שע"י באה לי ברכה כשבאת לכאן לא היה לי בנים כו' ופי' הרא"ם כו' ע"ש ואין להאריך בדחוקיו דמתוך סוגיין דשמעתין לא משמע כן אלא על צאנו שהיה מעט ונתרבה אחר שנתברך תיכף מיד בביאתו כדמפורש בענין שנאמר כי מעט אשר היה לך לפני ויפרץ לרוב ויברך ה' אותך לרגלי שפי' הראב"ע שנתברכת משעה שבאה רגלי בביתך ודומיא דהכי מייתי ויברך ה' את בית המצרי שמפורש בענין שתיכף היה כדכתיב ויהי מאז הפקיד אותו בביתו וגו' ויברך ה' וגו' וק"ל:

דף מג:

הוי אומר זה הריח כו'. הריח הוא אחד מה' החושים המורגשים והם נמצאים בכל ב"ח גם שאין להם נשמה ונראה לפרש שחוש הריח הוא קרוב יותר לרוחני מכל שאר הד'

חושים והיינו נשמה דקאמר דחוש הריח בא ע"י נשימת הרוח שמחוץ לגוף לתוך הגוף מקום שהנשמה נהנה ממנו ולא הגוף ואפשר שהבהמה שאין לה נשמה רק רוח חיים אף שיש לה חוש הריח אינה נהנית ממנו אחרי שאין לה נשמה ודו"ק:

עתידים בחורי כו' שנאמר ילכו יונקותיו וגו'. מלשון יניק וחכים וכן ת"י יסגו בנין ובנן כו' וריחיהון כריח קטורת בוסמיא עכ"ל ופירש"י שם כלבנון הוא בית המקדש וכדאמרינן בעלמא שמלבין עונותיהם של ישראל ורש"י פירש הכא ריחו ממש כלבנון עליו ופרחיו ועי"ל שיזכו למעלת הרוחניות בחכמה כמו שכתוב במשיח והריחו ביראת ה' וגו' ודו"ק:

יפה לו הקב"ה אומנתו בפניו כו'. ר"ל בעתו בעת הגזירה שנגזר עליו מה יהיה מעשהו נגזר לו שיפה לו אומנתו פירוש גם שהיא בזויה ושפלה כדאמרי' ספ"ב דקידושין (פב:) א"א לעולם בלא בשם ובלא בורסקי כו' ומסיים בהאי קרא גם את העולם נתן בלבם וגו' שנתן בלב כל אומן ואומן שאומנתו יפה לו מבלי אשר לא ימצא האדם את המעשה וגו' דהיינו מעשה ואומנות אחרת כי אשר עשה האלהים שיעמוד באומנתו מראש ועד סוף ודו"ק:

אבוקה כשנים וירח כג' כו' לשנים נראה ואינו מזיק כו'. משמע דכ"ש דלאור יום אינו נראה ואינו מזיק והא דכתיב מחץ יעוף יומם וגו' ומקטב ישוד צהרים וגו' היינו בעידן ריתחא שניתן רשות למשחית כדאמרינן פרק הכונס ע"ש:

נוח לו לאדם כו' מנלן מתמר שנאמר היא מוצאת וגו'. מפורש פ"ק דסוטה ע"ש:

משום חשדא כו'. ק"ק דל"ל גנאי משום חשדא הא מפני סכנת מזיקין נמי איסור איכא כדמוכח בפ' ג"ה (צא.) ויש לחלק דהכא בעיר דלא שכיחי מזיקין קאמר וע"ש בחידושנו וק"ל:

דקרי ליה פושע כו'. עיין פירש"י ויותר נראה לפרש פוסע בסמ"ך דקרי ליה פוסע על ראשי עם קדוש דעל ידי שבא באחרונה צריך לפסוע עליהם כההיא דפרק מצות חליצה (יבמות קה:) בר' ישמעאל בר"י דאגב יוקריה הוה אזיל לאט ובא באחרונה וא"ל אבדן מי הוא זה שמפסיע על ראשי עם קודש ודו"ק:

ליהדר ליה בקדושה דבי שמשי כו'. מפירש"י הכא ובפרק אלו קשרים (שבת קיג:) ע"י ששותה יין קידוש מהדר ליה וכתבו תר"י אבל לא שיתן אותו בתוך עיניו דהא אמרינן במס' שבת שאפילו ע"ג עין אסור כו' ע"ש וליתא דבהדיא פרק שמונה שרצים (קח:) אמרינן יין בתוך עין אסור ע"ג עין מותר (א"ח סימן רמ"ט) וכ"כ בטור [א"ח סי' רס"ט] בשם רב נטרונאי זה שמקדשין בבה"מ ונותנין לצבור לשום רפואה ליתן על עיניהם

כדאמרינן פסיעה כו' ע"ש ומיהו אין נוהגין כן ליתן מקידוש אפילו ע"ג עין ובהבדלה עושין כן משום חיבוב מצוה והכא ה"נ דקאמר דמיהדר ליה היינו ע"י ששותה ממנו כפירש"י ולא ע"י שנותן ע"ג עין ואיך שיהיה אין טעם מבורר בדבר שיהיה מהדר ליה מאור עין ע"י נתינת יין קידוש על עין כפירוש הטור או ע"י שתיית כוס של קידוש עוד נראה לפרש דה"ק דמהדר ליה בקידושא דבי שמשי דהיינו משנכנס שבת מהדר ליה דאז ודאי לא יפסיע פסיעה גסה ואיסורא נמי איכא לפסוע בשבת פסיעה גסה כדאמר בפ' אלו קשרים (שם) דכתיב אם תשיב משבת רגלך שלא יהא הלוכך של שבת כהלוכך של חול ודו"ק:

המהלך בקומה כו'. כי האדם הוא המרכבה והשכינה למעלה על ראשו וההולך בקומה זקופה הרי הוא זוקף ראשו למעלה ודוחק רגלי השכינה אשר על ראשו ובהיפך בשפלים ונמוכים אמר אני אשכון את דכא וגו' להוריד השכינה למטה לארץ כדכתיב מלא כל הארץ וגו' ועיין בפ"ק דקידושין ד"א בזה:

דף מד.

דלא טעים מזונא כו'. הפירות מתוקין ואינן סועדין כפירש"י ועד"ז יש לפרש תלונת המרגלים בא"י שהביאו פירות טובים ממנה ע"פ מ"ש בחידושנו במסכת סוטה פרק א"נ שהיה תלונתם שאין בא"י רק פירות מתוקין ואין בהם חיי נפש וז"ש זבת חלב ודבש היא וזה פריה ר"ל שהן מתוקין כדבש הזה אבל אין בהן חיי נפש שאין סועדין ואדרבה מחלישין מחמת המתיקות ובעו מלח להשיב לב כמ"ש התוס' וק"ל:

ס' רבוא ספלי טרית לקוצצי תאנים כו'. שייך לדלעיל דטרית זה הוא דבר המלוח להשיב לב הקוצצי תאנים שנחלש לבם מתוך מתיקות הפירות כן נראה מדברי הערוך בערך ספל ע"ש:

עיר אחת היתה בא"י וגופנית שמה שהיו בה שמונים זוגות כהנים כו'. שהיו מדקדקים כ"כ ביחוס שכהן ישא כהנת כדאמרי' פ' אלו עוברין (פסחים מט.) בת כהן לישראל אין זווגן עולה יפה ואפשר שלכך נקרא העיר גופנית ע"ש אשתך כגפן פוריה וגו' כענבי הגפן בענבי הגפן:

דף מד:

ביצה מגולגלתא כו'. דביצה חיה אינה מגולגלת עד שתהא צלויה קצת מפירש"י פרק כירה:

מאי דעתיך דאר"י כל האוכל ירק כו'. אינו דומה שלא חשו לדר"י והני מימרות דר"י פליגי אהדדי כנראה מפירש"י אלא שהם אכלו ירק חי וס"ל דלא אר"י אסור לספר משום ריחא בירק חי אלא בירק מבושל ומ"ה א"ל למר זוטרא והא אנן דקאכלינן ירק חי וקא משתעית בהדן וליכא משום ריחא וקא"ל אנא כאידך דר"י ס"ל דגם בירק חי דלית ביה משום ריחא איסורא מיהא איכא מאיזה טעם שיהיה ודו"ק:

כל הקרוב לנפש כו' פירש"י עונקא צואר מקום כו' סמוך ללב ולמעים עכ"ל והוא דחוק דרוב בשר הגוף הוא יותר סמוך ללב ולמעים מבשר הצואר וע"כ נראה לפרש כל הקרוב לנפש כו' היינו שקרוב למקום בית השחיטה שמשם יצא הדם שהוא הנפש כמ"ש כי הדם הוא הנפש וזה שאמר רבא מהיכא דמקרב לבי ברוך שהוא יותר קרוב ליציאת נפש גם שהוא יותר רחוק מלב וממעים ודו"ק:

דף מה.

שנאמר משה ידבר כו'. וכתבו התוספות וא"ת כו' ע"ש וכל דבריהם ע"פ מה שהבינו דהקב"ה הוא הקורא ומשה הוא היה המתרגם כמ"ש בחידושי הלכות ולולי דבריהם היה נראה לפרש דס"ל משה היה הקורא והקב"ה הוא המתרגם דמשה לא היה קורא רק בלה"ק שאין הכל מבינים בו אבל דבורו של הקב"ה היו בו ע' לשון כדאמרי' פ' רע"ק (פח.) כל דבור ודבור שיצא מפי הקב"ה היה נחלק לע' לשונות והיינו שהיה מתרגם לכל אחד כפי הלשון שמבין ותו לא מידי וק"ל:

דף מו:

אין מכבדין בדרכים כו'. מפורש פרק אמר ליה הממונה:

דף מז.

כל העונה אמן יותר מדאי אינו אלא טועה כו'. שהוא סובר שעל ידי שיאריך באמן יאריך ימים ושנים כדאמרינן בסמוך כל המאריך באמן מאריכין לו ימיו ושנותיו והוא טועה דאריכות ימים ושנים יותר מדאי נמי אינן טובים כמ"ש והגיעו שנים אשר תאמר אין לי בהם חפץ וגו' וק"ל:

דף מז:

ע"ב איזהו ע"ה כל שאינו קורא ק"ש כו'. כל הסוגיא מפורש במס' סוטה פרק היה נוטל ע"ש:

לעולם ישכים אדם לבהכ"נ כדי שיזכה וימנה עם י' כו'. דכל בי עשרה שכינתא שריא והם י' הראשונים שהביאו השכינה לבהכ"נ והבאים אח"כ אינן עושין כלום בזה רק מה שמתפללין עם הי' שהביאו השכינה לשם וק"ל:

דף מח.

ורחמנא היכא יתיב כו'. דמה שא"ל לרחמנא אפשר דאכתי לא ידעו למי מברכין דאינן יודעין מי הוא רחמנא אלא דכך למדו מפי אביהם ורבם לומר כן ולכך לא הוה סגי ליה נמי שיאמרו כן בפה בשמי טללא ובשמיא דשמא למדו לומר כן ואינן יודעין מה הוא טללא ושמיא עד שהראו לו כלפי מעלה מה הוא ושפיר יודעין למי מברכין וק"ל:

סלסלה ותרוממך ובין נגידים תושיבך. כן הוא בכל ספרום שלנו ופסוק הוא בספר בן סירא כמ"ש התוס' ס"פ החובל אבל מפירש"י נראה דלא הוה גורס אלא סלסלה ותרוממך וגו' וע"ז כתב סיפיה דקרא תכבדך כי תחבקנה פסוק הוא בספר משלי סי' ד' והוה סגי ליה הכא לאתויי סלסלה ותרוממך אלא שרש"י הביא סיפיה דקרא להוציא מדברי התוס' האומרים שהוא פסוק בבן סירא ועדיפא ליה לאתויי קרא דספר משלי מלאתויי קרא דספר בן סירא אבל התוס' ס"ל דקרא דספר בן סירא ובין נגידים תושיבך ניחא טפי דומה להך עובדא דאותביה בין דידיה לדידה וק"ל:

דף מח:

ע"ב זו ברכת הזן וכו'. דהיינו אכל דבר ששבע ממנו ומיזן כדאמר לעיל שמשה תקנו אירידת המן שהיו ג"כ שבעים ממנו:

את ה' אלהיך זו ברכת הזימון. שאין אומרים בה דברים רק נברך שאכלנו משלו ועיקר הזימון בעשרה אומרים אלהינו וקצת דחוק שהקדים בקרא ברכת הזן לברכת הזימון והתוס' לעיל הביאו ברייתא זו בהפך זה וברכת זו ברכת הזימון את ה' אלהיך זו ברכת הזן ולא ידעתי משמעה:

על הארץ זו ברכת הארץ. משה רמז לה שיהושע תקנה כשנכנסו לארץ ואמר הטובה זו בונה ירושלים שהוסיפו לתקן דוד ושלמה כדאמר לעיל ואמר אשר נתן לך זה הטוב ומטיב דהיינו כדרך הנותן שנותן בעין יפה וטובה כדאמרי' במס'. ב"ב (נג. סה. עא.) כו' וק"ל:

קו"ח כשהוא כו' יש לדקדק מהאי ק"ו תבעי נמי ג' ברכות לפניו וכן יש לדקדק לקמן דקאמ' ברכת התורה מנין ק"ו דעל חיי שעה כו' מה"ט תבעי נמי ג' ברכות אחרונות וי"ל

דלאו ק"ו גמור הוא דאיכא למימר אדרבה היכא שכבר נהנה יש לו לברך אבל לפניו שעדיין לא נהנה לא יברך וכ"כ התוס' בר"פ כיצד מברכין דלאו ק"ו הוא דא"כ תהא ברכה לפניו נמי מדאורייתא כו' עכ"ל ע"ש אלא דסמך עצמו בברכה דלפניו משום דאסור ליהנות בעוה"ז בלא ברכה דה"ל כאלו מעל כדמסיק פ' כיצד מברכין וכן י"ל בברכת התורה דלאו ק"ו הוא משום דלחיי שעה דנהנה בעוה"ז יש לו לברך משא"כ בחיי עולם הבא דעדיין לא נהנה בו ודו"ק:

אל תיקרי ובירך אלא וברך כו'. דריש כן דלפי פשוטו ה"ל למכתב ויברך את לחמך וגו' ועוד דמסיים בהאי קרא והסירותי מחלה וגו' וא"כ ה"ל למכתב נמי ברישא דקרא וברכתי את לחמך וגו' בלשון מדבר בעדו ע"כ דרש דכינוי וברך קאי על האדם שתעשה ברכה על הלחם שתאכל ומים שאתה שותה ולכך כתיב לחמך ומימך דאחר שתברך נעשה לחמך ומימך כדדרשינן לעיל גבי דגנך וק"ל:

כי הוא יברך הזבח וגו' פירש"י שטעון לברך כו' בא"י אקב"ו לאכול את הזבח כו' עכ"ל. וק"ק דאין זה ראיה אלא לברכת המצות אבל לברכת אכילת רשות והנהנה דקיימינן ביה השתא מנין דבעי ברכה לפניו במכילתא דקאמר בהאי לישנא כי הוא יברך הזבח ר"נ אומר מכאן לברכה לפני המזון מזה נראה דלאו ברכת המצוה קאמר אלא ברכת הנהנה שעל המזון לפניו דהיינו בבשר שנ"ב בלאו ברכת המצוה של זבח ותו לא מידי וק"ל:

וכ"כ למה לפי כו'. ר"ל שהוא לא שאל אלא היש בזה הרואה והם השיבו לו הרבה דברים שלא שאל עליהם כלל שלא היה להם להשיב רק יש הנה גם מה שאמרו לו עוד ועתה עלו כי אותו כהיום תמצאון וגו' הוא כפול שכבר א"ל כבואכם העיר כן תמצאון אותו וק"ל:

כדי להסתכל כו'. באגדת שמואל איכא דפליגי ביה תנאי כל האורך הזה למה מביטות היו בנוי של שאול כו' דברי ר"י א"ל ר' יוסי א"כ עשית בנות ישראל כזונות כו' אלא שלא הגיע עדיין השעה שאמר הקב"ה כעת מחר אשלח לך וגו' וצ"ל דלאו במתכוין לכך האריכו הנערות בדבריהם דהא ודאי לאו נביאות היו אלא שהקב"ה שם אריכות דברים אלו בפיהם כדי שישהה שם עד שתגיע השעה כו' וכצ"ל ברבקה שאמרה למה אשכל גם שניכם וגו' כמפורש פ"ק דסוטה וק"ל:

בין מדה טובה כו' פירש"י והתורה מדה טובה היא עכ"ל. מפירושו נראה דר"מ בעי נמי לאתויי ראיה דמברכין על התורה ולא משמע כן דהא לא קאמר אין צריך כדקאמרי הני תנאי בכל הנהו דרשות דלעיל דדרשי ראיה אברכת התורה ועוד דמברך על הטובה פסיקא ליה כדקאמר שכשם שמברך על הטובה ולא בעי לאתויי הכא אלא דכן מברכין

על הרעה והיא מלתא באנפי נפשה אהאי קרא דלכך כתיבי הכא גבי ברכה ב' השמות ה' אלהיך שהם הרחמים והדין לומר לך שכשם שמברכין על מדה נוובה כמפורש בקרא על הארץ הטובה כך מברכין כו' ודו"ק:

ר"י ב"ב כו' טובה הטובה טובה זו תורה כו' הטובה זה כו'. נראה לפרש דה"ק מדכתיב כבר לעיל מיניה אל ארץ טובה וגו' לא ה"ל למכתב כאן הטובה דודאי על אותה ארץ טובה דלעיל קאי אלא האי הטובה יתירא הוא למדרש מיניה בה"א הידיעה דמקרי טובה במקו' אחר אי תורה קאמר דכתי' כי לקח טוב וגו' ואי בנין ירושלים דכתי' ההר הטוב וגו' וק"ל:

דף מט.

כל שאינו אומר ברית ותורה כו' ומלכות בית דוד כו' מפורש פרק ע"פ בחידושינו:

דף מט:

ע"ב אחד עשרה ואחד עשרה רבוא כו'. כבר ידעת כי כל העשיריות קודש והוא מקור ותכלית לכל המספרים ובמעלה הא' דהיינו פ"א עשרה והעשרים הוא מעלת הב' ב"פ עשרה וכן כולם עד מאה שקונה לו שם אחר שהוא חוזר למעלת הא' והוא כי פ"א מאה הוא י"פ עשרה והב' מאות הוא מעלת הב' והכ' וכן כלם עד אלף שהוא חוזר למעלת הא' והיו"ד והק' כי פ"א אלף הוא עשרה מאות ובדמיון הזה ברבוא אחד שהוא עשרה פעמים אלף והשתא לת"ק דהיינו רע"ק ס"ל כיון דהעשרה הוא המקור לכל המספרים אין חילוק בין עשרה ובין עשרה רבוא שי"ל נברך אלהינו שהוא למעלה מכל עשר קדושות ור"י הגלילי יליף מקרא מדכתיב במקהלות ברכו בלשון רבים ולא כתיב בקהל ברכו וגו' דכל בי עשרה שכינתא שריא וקהל ועדה מקרי אלא ללמדך דלפי רוב הקהל מברכים דהיינו לפי מה שנתוסף העשיריות וקונה לו שם חדש דהיינו מאה ואלף ורבוא שהם כלם כח מספר העשרה כמ"ש עי"ז נתוסף בו קדושה להוסיף בדבר שבקדושה כדמסיק בק' נברך ה' אלהינו כו' וכן כלם ויש לדקדק דפליגי הני תנאי בברכו שבברכת המזון ולא פליגי בברכו ובקדושה שבבהכ"נ וקרא דבמקהלות ברכו וגו' אינו מפורש דאיירי בבה"מ וי"ל דפליגי בבה"מ שהיא ברכה המפורשת בתורה ואכלת ושבעת וברכת ובהכי אייר ודאי קרא:

דף נ.

ומטובו ה"ז בור כו' פירש"י שממעט בתגמוליו של מקום כו'. עכ"ל ועוד י"ל שמחסר טובו של מקום כאלו כביכול מה שהוא נותן מטובו לאדם הוא מחסר מעצמו כמדת בשר ודם מה שהוא נותן לאחר הוא מחסר מעצמו משא"כ מדת הקב"ה דמדת טובו לעולם לא יחסר וע"כ נימא ובטובו דמשמע שלא יחסר טובו גם כשהוא מטיב לאחרים. ודקאמר **בשאלה** שאני ר"ל בשאלה ודאי לא משמע שהוא מחסר מטובו אלא כשואל דבר מועט וק"ל:

ובשאלה נמי הכתיב הרחב פיך וגו' ההוא בד"ת כו' וסמיך ליה אנכי ה' אלהיך המעלך מארץ מצרים שאל תחשוב שלא אוכל למלא כל שאלתך הרי אנכי ה' אלהיך המעלך מארץ מצרים אשר ראית שם היכולת בידי למלא כל שאלתך בד"ת:

מנין שאפי' עוברין שבמעי אמן כו'. מפורש במס' סוטה פ"ה:

דף נא.

סח לי סוריאל שר הפנים כו'. פירש"י מלאך חשוב כו' עכ"ל ומצינו שגם למעה דברה עמו השכינה לפני ולפנים וא"ל ישמעאל בני ברכני כו' ואפשר דגם למטה דבר עמו מלאך זה ומסתמא למטה שמע מהמלאך עניני הרוחות רעות אלו שהם כחות הטומאה המצפים לאדם להזיקו ולהמיתו כמ"ש צופה רשע לצדיק ומבקש להמיתו וגו'.

ואל תעמוד לפני הנשים בשעה כו'. כדאיתא במדרשות שהם הביאו המיתה לעולם ועדיין הוא מרקד ביניהם בעידן ריתחא:

עשרה דברים נאמרו בכוס כו'. והם כולם עשרה דברים אשר מצד הקדושה והטהרה כי הדחה מבפנים ושטיפה מבחוץ שיהא הכלי נקי וטהור מכל צד. חי ע"ש החיים האמיתי אשר בברכתו. ומלא ע"ש שאין שום חסרון ח"ו בחקו. עיטור ע"ש העטרה היא שלו. ועיטוף כדאמרי' לעיל ע"ש הכון לקראת אלהיך וגו'. ופרס סודרי' כו' דתהוי אימתא דשמיא על המברך כדאמרי' ברב נחמן ב"י בסוף מס' שבת. ונוטל בב' ידיו ע"ש הימין והשמאל שהם הדין והרחמים והיינו שאו ידכם קודש וגו'. ונותנו לימין שיהיו הרחמים גוברים על הדין. ומגביה מן הקרקע כו' מגביה כלפי מעלה עש"ה כוס ישועות אשא וגו' כי כמה כוסות דכתיבי בקראי בכוס פורענות כמו גם עליך תעבר כוס וגו' וכוס התרעלה וגו' ומלת כוס גימטריא אלהים שהוא מדה"ד ע"כ אמרו שזה הכוס ב"ה הוא כוס של ישועות ולא פורענות כדלקמן דאין מברכין ב"ה על כוס של פורענות אבל אמר כי זה הכוס אשא אותו בשם ה' שהוא הרחמים אקרא להפך מדה"ד למדה"ר ובפ' ע"פ (קיט:)

מפורש כי דוד יאמר כן בכוס של בה"מ לעתיד ע"ש. ואמר ונותן עיניו בו דהיינו שלא יסיח דעתו ממנו אלא יכוין דעתו לזאת הכוונה ואמר משגרו לאנשי ביתו במתנה כו' דרך נתינה שהנותן בעין יפה נותן כי היכא דתתברך וק"ל:

כל המברך על כוס מלא כו'. במדה זו קאמר דנותנין לו נחלה מלאה דהיינו בלי מצרים ומייתי לה שנאמר ומלא וגו' ים ודרום וגו' דהיינו עד הים שאין משם עוד ישוב עולם וכן עד דרום שגם משם אין עוד ישוב מחמת חום גדול כמ"ש התוכניים ואמר דזוכה ונוחל ב' כו' כתבו התוס' פי' הר"י וי"מ דה"ל למיכתב רש וכתיב ירשה הרי י"ה יתירה כי בי"ה נבראו ב' עולמות כו' ע"ש ועי"ל ים ודרום כי עסקי עוה"ז מיוחסים ע"ש הים כדאמרי' פ' כיצד מעברין (עירובין נה.) לא מעבר לים וגו' לא תמצא אותם בסחרנים ובתגרנים ודרום רמז על עסקי עוה"ב שהיא התורה כמ"ש (ב"ב כה:) הרוצה להחכים ידרים וקאמר שזה המברך זוכה שאפשר שיתקיימו שני הפכים אלו בו וק"ל:

דף נא:

ע"ב ופרי בטנה לא נאמר אלא פרי בטנך כו' הולד הוא פרי הבטן כתרגומו בריך ולדא דמעך והוא פרי של האשה ולא ניחא ליה למימר דעם האשה לחוד ידבר הכתוב ונוכח לזכר ולנקבה שוה גם הא דאמרינן שכל התורה נאמרה בלשון זכר היינו בדבר השייך גם לזכר ונראה דעולא דס"ל הכי פליג אדלעיל דאמרי ליה לתנא משגרו לאנשי ביתו ופליג נמי אהא דפ' הפועלים (בבא מציעא פו.) מה שאמרו המלאכים איה שרה אשתך היה כדי לשגר לה כוס של ברכה דמסתמא אברהם שתה עמהם כוס של ברכה כרב נחמן ועי"ל דסבר כר"י דאנו אין לנו אלא ד' ומיהו רב נחמן נהג כן וכמ"ש התוס' דמשמע שכמה דברים היו נוהגים ולכך כעסה ילתא ותברה ד' מאה דני דחמרא להורות שאין כעסה בשביל כוס יין שלא שלח לה שהרי אינו נחשב בעינה אלא על כוס הברכה שלא שלח לה כעסה ורב נחמן דקאמר נשדר לה כסא אחרינא ושלח לה כו' גם שלא היה כסא דברכתא לא קאמר הכי אלא לפייסה קצת בכך והיא לא נתפייסה וא"ל ממהדורי מילי כו' דהיינו שאינן רק דברים בעלמא וק"ל:

השותה כפלים לא יברך שנאמר הכון לקראת וגו'. יפורש פרק ע"פ:

דף נג:

חד עביד כב"ש ואשכח ארנקא כו'. לקיים דברי ב"ש מי ששכח ארנקא בראש כו' וע"ד ותגזר אומר ויקם לך וגו' וק"ל:

דכתיב כנפי יונה וגו'. הכא לא איצטריך ליה לאתויי אלא דמתילא ליונה בכמה קראי וע"ש שהיונה אינה מזדקקת אלא לבן זוגה כן כנ"י אינן מזדווגין אלא לאביהם שבשמים אלא דאגב דמייתי לה' בפ' במה טומנין (שבת מט.) אעובדא דאלישע בעל כנפים דאמר התם ומ"ש כנפי יונה כו' מייתי ליה נמי הכא וע"ש גם בתוספות וק"ל:

גדול העונה אמן כו'. שהרי גוליירין מתגרין כו' מפורש בסוף מסכת נזיר:

והתקדשתם אלו מים ראשונים. דבא מצד הקדושה והטהרה משום סרך תרומה:

והייתם קדושים אלו מים אחרונים. גם הם באו מצד הקדושה כדאמר לעיל דכשם שמזוהם פסול לעבודה כך מזוהם פסול לברכה והא דאמרי' בפ' כל הבשר (חולין קה.) מים אחרונים משום סכנה היינו לאחרים אבל למברך פסול נמי איכא כמ"ש המפרשים:

כי קדוש. זה שמן ערב. גם זה מצד הקדושה להעביר הזוהמא קודם ברכה כפירש"י:

אני ה' אלהיכם זו ברכה דכל ברכה שאין בה שם אינה ברכה ולכאורה זה המקרא הוא דפרשת שמיני דנאמר גבי איסורי מאכלות וטומאתם ושפיר נדרש האי קרא לענין קדושה וטהרה התלוי בסעודה אבל סיפא דקרא אני ה' אלהיכם. לאו היינו קרא דפרשת שמיני אלא דהוא קרא דפרשת קדושים דכתיב גבי עונש דאוב וידעוני וי"ל דאזהרה דידהו משום קדושה וטהרה נמי נגעו בה ודו"ק:

דף נד.

ברוך ה' אשר הציל וגו' אניסא דרבים כו'. וא"ת הא אניסא דרבים נמי לא מברכינן אלא במקום הנס כדקתני הרואה מקום כו' ויתרו לא בא אליהם אלא במדבר סיני שאין כאן נסים דמצרים ולא דקריעת ים סוף וי"ל דלכתם במדבר בכלל נס הצלתם ממצרים הוא וראה שם עמהם נסי המן והבאר וענני כבוד וא"ת למ"ד דבעי שם ומלכות בכל הברכות הרי כאן שאמר יתרו ברוך ה' אשר וגו' אין כאן מלכות וי"ל אשר הציל אתכם וגו' מתחת יד מצרים הוא במקום מלכות שממשלתו בכל וק"ל:

את והב בסופה ב' מצורעים כו'. רש"י בחומש מביא דרשה זו ופי' והב כמו יהב שפירש נתן ופי' בסופה כמו בים סוף ע"ש והוא ע"פ ת"א אבל התלמוד דהכא מפרש בסופה כמו בסוף דבסוף המחנה היו אלו ב' המצורעים דהיינו מחוץ לג' מחנות שהוא מחוץ לענני כבוד ואת והב משמע להו (שם מקום) [שמותם] כדאמר כי אתו את והב חזו דמא דקא נפיק כו'. דכל ישראל שבתוך המחנה לא חזו לה משום דאדבקו שם טורי עד שחזרו ההרים למקומן כפירש"י אז ראו המצורעים שהלכו אחריהם בנחלי ארנון דמא דקא נפיק כו' ומייתי דכתיב אשר נטה לשבת ער ונשען וגו' דהיינו שנזדעזע ההר של א"י

כשפחה היוצאת להקביל פני גבירתה ונתקרב לצד הר מואב כו' כן פירש"י בחומש וכן משמע הכא מפירושו:

דף נד:

ע"ב מאי אבני אלגביש כו'. אבני אלגביש קרא הוא ביחזקאל במלחמות גוג ומגוג והכא באבנים במורד בית חורון דבימי יהושע קמיירי ואהא קפריך אמאי קרי אבנים דמורד בית חורון אבני אלגביש ומפרש דיחזקאל נמי דקרי להו אבני אלגביש הוא ע"ש זה דעמדו על גב איש וירדו ע"ג איש וכ"ה בש"ר ובתנחומא ומטר לא נתך ארצה ואימתי ירדו בימי יהושע כו' והשאר עתידין לירד בימי גוג ומגוג ונראה מה שדרשו שמאותן שעמדו ע"ג איש משה ירדו בימי איש יהושע כדכתיב ביהושע וה' השליך עליהם אבנים גדולות וגו' וסיים בהאי קרא רבים אשר מתו מאבני הברד וגו' שלא הוזכר כלל בתחלה שהיו שם אבני ברד וכתב אחר כך הברד בה"א הידיעה וע"כ אמרו הוא הברד שהיה כבר בימי משה ועמד על ידו עכשיו ירד בימי יהושע והשאר עתידין לירד בימי גוג ומגוג מדקרי להו שם אלגביש וק"ק שדרשו כן במלת אלגביש דגוג ומגוג ומה ידרשו במלת אלגביש דכתי' נמי ביחזקאל גבי נביאי שקר והענין מבואר כי שלוחי השם משתוקקין לעשות שליחותן לתכלית מה שנשתלחו לתת נקמת ה' באויביו כענין שאמרו פסחי' (קיח.) בנחל קישון גרפם שנעשה ערב לים וה"נ אותן אבנים שנשתלחו בימי משה לעשות שליחותן ושוב ע"י תפלת משה בטל שליחותן לא בטלה לגמרי אלא שעמדו שם לעשות שליחותן באויבי ה' בימי יהושע ובימי גוג ומגוג ודו"ק:

אבן שבקש עוג וכו'. כבר האריך הרשב"א בפי' סוד המאמר זה שפשוטו ודאי הוא זר מאד ובנה הוא ועשה יסודו ע"פ מ"ש פ' האשה נדה (סא.) שמשה היה מתייירא מעוג ולא מסיחון לפי שהיה ירא שתעמוד לו זכות אברהם כו' ונמשלו האבות להרים כו' והאריך בזה ע"ש אבל הוא דחוק דאם משה נתייירא מפני זכות זה עוג ודאי לא סמך ע"ז שתעמוד לו זכות אבותיו של משה יותר משתעמוד למשה ואם נקראו האבות הרים ע"ש הרים לגבי משה אבל לגבי עוג לא מקרי אברהם הר שיאמר עוג על אברהם איעקר טורא כו' ונראה לפרש לפי אותה הסוגיא דפרק האשה ויאמר ה' אל משה אל תירא מכדי סיחון ועוג אחי הוו דאמר מר סיחון ועוג בני אחיא בר שמחזאי הוו מ"ש מעוג דקמסתפי ומ"ש מסיחון דלא קמסתפי כו' אמר שמא תעמוד לו זכות אברהם כו' ר"ל דודאי היה להם כח וגבורה מפמליא של מעלה מאבותם שהיו מן בני המלאכים שירדו בדור אנוש כפירש"י שם אבל נעשה כח שלהם מצד הטומאה כמפורש בקרא הנפילים וגו' אשר

יבואו בני האלהים אל בנות האדם וילדו להם המה הגבורים וגו' כמבואר בפרקי ר"א ובכמה דרשות ולהכי קאמר אם היה משה ירא מעוג מפני כחות הטומאה שהיו לו מצד אבותיו המלאכים א"כ גם מסיחון ה"ל לירא שהרי אחיו היה וה"ל כחות אבותיו כמו עוג ומשני דודאי מכחות הטומאה שהיה להם לא היה משה ירא אלא היה ירא שמא יש בעוג נמי כח מה מצד הטהרה זכות של אברהם שנאמר ויבא הפליט וגו' והשתא בשמעתין קאמר שבא עוג מתחלה מכח הטומאה מאבותיו המלאכים וז"ש מחנה ישראל כמה הוא ג' פרסי כו' יש כאן דברים בגו ע"פ ספר היצירה בסוד י"ב גבולים בשם הוי"ה וסוד י"ב חדשים בשנה וי"ב מזלות וי"ב שעות ביום וכן בלילה כמ"ש בספר הפרדס שער פרטי השמות וזה כוונת הכתוב יצב גבולות עמים למספר בני ישראל כי חלק וגו' ר"ל כי זה לעומת זה עשה אלהים דכמו שהעמיד גבולות קדושים בשם הוי"ה למספר ב"י שהם שבטי י"ה י"ב שבטים והם חלק ה' עמו יעקב וגו' כן הציב גבולות עמים עכומ"ז בכחות הטומאה י"ב שהם כחות המזלות י"ב כמ"ש כי אותם חלק ה' לכל העמים וז"ש כמה מחנה ישראל ג' פרסי שהם י"ב תחומין וגבולין תחום לכל שבט ושבט מצד הקדושה איעקר טורא בר ג' פרסי שהם כחות הטומאה מי"ב המזלות וי"ב גבולין של כח אבותיו שהיו מלאכים ואשדי עלייהו כי אמר עוג כי כחות אלו הטומאה בו יגברו על ישראל לפי שהיה בו ג"כ קצת מצד הטהרה זכות דאברהם והיינו דמייתי ליה על רישיה לזורקו על משה ואמר

ואייתי הקב"ה עליה קמצי כו'. דהיינו זכותו של יעקב כו' שנאמר בו אל תיראי תולעת יעקב וגו' וע"פ מ"ש כתולעת זו שאין לה גבורה אלא בפיה דהיינו בתפלתן ונקבוה לאותו הר לבטל כח אבותיו של עוג ונחית בצואריה דהיינו דנחית מרישיה על צואריה להחליש כח טומאתו מאבותיו שלא יוכל להזיק בהן את ישראל ואמר דבעי למשלפיה כו' כשראה שלא יכול להם לישראל להזיקם בהר הזה שהוא כח טומאת אבותיו בעי למישלפיה מיהת להציל א"ע בזכות אברהם ואמר שמשכו שיניה כו' שיני רשעים הם כחותיו תמיד לגזול את הצדיקים כמ"ש אשר לא נתננו טרף לשניהם או שינים מלשון הר שנון כמו שן סלע והם נמשכו להיות נדבקות בכח הטומאה שה"ל מאבותיו שהמשילן גם כבר להר ושלא יכול להציל גם א"ע כי לא היה לכחו ולכח טומאת אבותיו יכולת נגד כח הטהרה של אבות ישראל והיינו דדריש שרבבת שהרבית כח טומאתו להיות דבוק בכח טומאת אבותיו ובא זה ואבד זה להיות משה מחיה בקרסוליה כו' לבטל ממנו זכות הליכתו בקרסוליו להגיד לאברהם ואמר משה כמה הוי עשר כו' פירש"י שהרי הוא הקים את המשכן ודרשינן הקים את עצמו לקומת המשכן כו' ע"ש זה הדרש אינו

מבורר לי בתלמוד אלא דבפ' אלו מומין (מד.) ובנדרים (לח.) גם בשבת (צב.) מפורש משה רבינו י' אמות היה מדכתיב ויפרוש את האהל מי פרשו משה רבינו פרשו וכתיב י' אמות אורך הקרש וגו' ואמר שקל נרגא בת י' כו' מהא שמעינן גובהו של עוג כמה וכמה אמות היה ועד ל' אמות לא הגיעו רק עד קרסוליו וליכא לאקשויי הא כתיב ערשו ערש ברזל וגו' תשע אמות ארכה וגו' כבר הרגיש רש"י בזה בחומש באמת איש באמת עוג וענין דשקל נרגא בת י' אמות ושוור כו' ר"ל דשקל נרגא כו' היינו זכות הלוחות שהיו בידו שבהן י' דברות ושוור י' אמות היינו עד מקום גבהות המשכן שהוא י' אמות שנעשה והוקם ע"י משה רבינו ובזכות זה קטליה וירמז בזה שמשה הרגו דכתיב בפרשת דברים אחרי הכותו את וגו' ואת עוג מלך הבשן אשר יושב בעשתרות באדרעי עשתרות הוא מלשון הר וצוק קשה שהוא כח הטומאה שלו מאבותיו ומצד עצמו ומכוון כפי' הרמב"ן שהוא כח ע"ז כמו לבעלים לעשתרות ועשויים כצורת צאן כמו ועשתרות צאנך ע"כ ונראה דע"כ קראו במקום אחר עשתרות קרנים שה"ל ב' כחות א' מצד הימין קרן ימין זכות אברהם שה"ל בקצת וא' משמאל מצד טומאת אבותיו ודוגמא זו בדניאל שראה מלכות פרס דומה לאיל בעל קרנים והאחד גבוה מן השניה דהיינו שראה בו ב' כחות הא' מצד הימין מכת הטהרה בזכות שבנה בה"מ והא' משמאל כח מלכות פרס מלמעלה כמ"ש (ביומא י.) בדוביאל שר מלכות פרס אבל צפיר העזים ראה בקרן א' שהוא מלכות עו"ג שלא היה בו רק כח הטומאה משר שלו שלמעלה ודו"ק:

ואבן שישב עליה משה כו'. לפי מה שמבואר לעיל שבמקום הנס מברכין ה"נ מקום ראש הגבעה אשר שם האבן הזה הוא מקום הנס בנצחון המלחמה שעל ידי זה הרים משה ידיו וגבר ישראל:

ועל לוט אומר ברוך זוכר כו'. דברכה זה נשתנה משאר ברכות של נסי הצדיקים דמברכין ברוך שעשה נסים לאבותינו במקום הזה משא"כ בנס הצלת לוט שלא היה ראוי לכך שרשע היה ולא היה ניצול אלא בשביל זכות אברהם יפול בו השבח והודאה שאף לאחרים שאינן צדיקים עושה הקב"ה נס אפילו בשעת כעסו בשביל שזוכר הצדיקים ומייתי ליה מדכתיב ויהי בשחת וגו' ויזכור אלהים וגו' דמשמע שבשעת כעסו והשחתת סדום היה זכירת אברהם להציל את לוט והענין שמהפך הקב"ה מדה"ד למדה"ר בשביל הצדיקים והרמז בזה ויזכור אלהים את לוט מתוך ההפכה בהפוך וגו' דהיינו מתוך שהפך מדה"ד על הרשעים למדה"ר בשביל צדיקים שזוכר ולא דרשו כן גבי נח דכתיב כה"ג ויגברו המים וגו' ויזכור אלהים את נח וגו' אלא דהתם סדרא נקט ואזיל שאחר תגבורת המים זכר את נח ודו"ק:

חומת יריחו שנבלע פרש"י מדכתיב תחתיה משמע במקומה וא"א זו אלא ע"י בליעה (עי"ל) [עכ"ל] והמקשה דפריך והא נפלה כו' דכתיב ותפול החומה תחתיה ר"ל דע"כ מדכתיב לשון נפילה על כרחך דלא נבלעה ותחתיה לאו ממש במקומה משמע ועי"ל דמשמע ליה דנבלעה מדכתיב ויעלו העם איש נגדו וגו' דמשמע נגדו בלי שום מעכב שהוא בדרך נפילה שיש בו מכשול מאבנים שנפלו ומתרץ כיון דפותיה ורומיה כהדדי כו' לאו משום דפסיקא ליה הכי בשום דוכתא אלא דמהכא קא יליף ליה כיון דקרא הכתוב בליעה נפילה ע"כ היינו משום דכהדדי נינהו ולא היה מועיל נפילתה אי לא דנבלעה ודו"ק:

ארבעה צריכין להודות כו'. הקושיות שהתחיל בזה המזמור לומר אשר גאלם מיד צר וגו' וחשיב במדבר וחולה ויורדי הים דלא שייך בהו מיד צר אלא דהל"ל אשר גאלם מצרה ועוד כיון דקרבן תודה הוא בכולן למה לא כתבו רק בחולה ומה ענין ד' אלו צרות וכל שינוי הענינים אין להאריך בהן הוא המבואר כי ד' סבות הכוללים והם המונעים לאדם מהגיע אל שלימותו ותכליתו הא' שאין לו במה להתפרנס וצריך לרדוף אחר פרנסתו הב' שיש עליו יד שונאים וא"א לו לעבוד ה' שלימה מפניהם הג' מי שבטבע חולה וחלש מלעסוק בתורה ומצותיה הד' ריבוי עושר וטרדה המבטלו מתורה ומצות ולפי שד' מעיקים וצרות האלו הם חולאים שבישראל בגלות כמפורש בתוכחות ע"כ כשישראל נגאלו ממצרים ומד' מעיקים אלו אמרו בב"ר שע"כ נאמרו ד' כוסות בחלום שר המשקים שם דעל שם זה תקנו ד' כוסות של פסח בגאולת מצרים וע"כ נאמר בו ד' לשונות של גאולה וגאלתי והוצאתי והצלתי ולקחתי לפי שנגאלו מארבע צרות אלו ועל שם זה אמרו שם שהקדוש ברוך הוא מביא ד' כוסות של תרעלה על עו"ג ומשקה לישראל ארבע כוסות של ישועה כמפורש באורך שם דהיינו על שם ישועה מארבע צרות ומעיקים המתהוים בגלות והוא ענין שמספר בו ארבע הצריכין להודות שהם בעצמם מצירים הכוללים ומונעים האדם מהשיג שלימותו שמכולם נצולו בגאולתן והתחיל ואמר הודו לה' כי טוב וגו' ע"פ מ"ש פ"ק דמגילה (י:) בצאת לפני החלוץ אומרים הודו לה' כל"ח ולא אומרים כי טוב לפי שאין הקב"ה שמח במפלתן של רשעים ע"כ אמר שישראל בגאולתן אומרים כי טוב לא על מפלתן של רשעים לעתיד אלא ע"ש גאולי ה' שנגאלו מיד צר ומכל ד' מעיקים וצרות שהיה עליהם ואמר מארצות קבצם ממזרח וממערב מצפון ומים היינו משאר ד' גליות מד' מלכיו' כמפור' בב"ר וז"ש ממזרח הוא מלכות מדי שהוא במזרחו של ארץ ישראל מצפון הוא מלכות בבל שהוא בצפונו של ארץ ישראל ממערב ומים הוא מלכות יון ומלכות ארם שהם במערבו של ארץ ישראל

ולכך נקט מערב ב' פעמים ולא נקט כלל רוח דרום שאין באותו רוח מד' מלכיות אבל התחיל בגאולת מצרים שהיא גאולה ראשונה והיא בדרומה של א"י שאז נצולו ג"כ מד' המעיקים המונעים השלימות והיו ראוים לקבל התורה וז"ש בגאולת מצרים עד שלא באו לא"י שהיא עיקר גאולתן שהיה להן מניעה מצד פרנסה תעו במדבר בישימון דרך שאין שם דרך כלל ועיר מושב לא מצאו שעקמו וסבבו כמה ארצות עד שהגיעו לעיר מושב בא"י ואמר שהיו במדבר רעבים גם צמאים וגו' כמ"ש ערכין (טו.) ב' פעמים חטאו במים וב' פעמים בשליו וב"פ במן ויצעקו אל ה' בצר להם וממצוקותיהם וגו' היינו שנתן להם המן והשליו והבאר ועל שתעו במדבר וידריכם בדרך ישרה וגו' היינו שנכנסו לא"י וע"ז יודו לה' חסדו וגו' שלא היה מדרך החיוב לפי חטאם במדבר אבל מצד חסדו הוא וע"ז תקנו בכל הולכי מדבר לברך ברוך גומל חסדים טובים לחייבים ואמר ונפלאותיו לבני אדם דלגבי הקב"ה מלתא זוטרתי היא כדאמר (לג: מגילה כה.) ומי יכלת לסיים כוליה שבחיה אבל יספר נפלאותיו שהם לבני אדם ואמר כי השביע וגו' היינו שמלא אותם כל טוב בא"י כמ"ש ובתים מלאים כל טוב והוא כוס ראשון ואמר יושבי חשך וגו' היא מניעה מצרות יד האויבים כמו שהיו משועבדים במצרים שהיו שם בחושך ע"י עבודת פרך וצלמות השלכת בנים ליאור ואסירי עני וברזל כמ"ש ויוציא אתכם מכור הברזל ממצרים וגו' כי המרו אמרי אל וגו' שהיו בהם רבים חוטאים גם פסל מיכה ויכנע בעמל וגו' היא עבודת פרך שעמלו בו וע"י כשלו ואין עוזר דגם מושיעם משה הוצרך לברוח מפני פרעה אך ויזעקו אל ה' וגו' כמ"ש ויזעקו ותעל שועתם וגו' ואמר שעל זה יודו וגו' כמש"ל ואמר מהו הפלא כי שבר דלתות וגו' כמ"ש שמעולם לא היה עבד יכול לברוח ממצרים והוא כוס ב' ואמר אוילים מדרך פשעם וגו' היא הצרה שמחמת חולי והיה להם בגלות מצרים כמו שהבטיח להם בגאולתן כל המחלה אשר שמתי במצרים וגו' שבא מחמת עון וע"פ מ"ש פשע הוא המרד יומא (לו:) שאין היסורין ממרקין אלא המיתה ממרקת במרד כדאמרינן פי"ה (פו.) אבל העון הוא המזיד היסורין ממרקין וז"ש שזה האויל שנכנס בו רוח שטות כשהלך בדרך פשעם ולא נחשב לו כמרד אלא כעון דיסורין ממרקין דהיינו מעונותיהם יתענו ביסורין ואמר דאף בחליו דכל אוכל תתעב נפשו ולא יכול לאכול מ"מ נחשב לו לתענית ויסורין שממרקין העון והמזיד ואמר ויגיעו עד שערי מות ר"ל דגבי רשעים גמורים אמרי' ערובין (יט.) אפי' בפתחו של גיהנם אין חוזרין אבל זה כשהגיע עד שערי מות ופתח גיהנם מתחרטין ויזעק אל ה' וגו' כמ"ש במסכ' ר"ה (טז.) דזעקה מועלת אפי' לאחר גזר דין שהגיע לשערי מות ואמר ישלח דברו וירפאם וגו' דרפואת ב"ו צריך תחבושת וסממנין ושאר פעולות אבל רפואת ית'

ב"ה בדבור בעלמא שמשלח ואמר יודו לה' וגו' כדלעיל ואמר ויזבחו זבחי תודה וגו' דלולי שנכפר מעונותיו ביסורין היה ראוי להביא קרבן אשם או חטאת לכפרה אבל כיון שנתכפר כבר בחוליו ע"י יסורין א"צ לו להביא רק קרבן תודה ומינה גם לאחרים שזכר שנצולו מהצרה שמביאין תודה ע"ש יודו לה' חסדו וגו' והוא כוס ג' ואמר יורדי הים באניות וגו' היא הטרדה הבאה מנבהל לעושר כיורדי הים באניות כו' כמ"ש במסכת עירובין (נה.) ולא מעבר לים היא לא תמצא לא בסחרנים ולא בתגרנים ואמר המה ראו מעשי ה' וגו' כמו שראו במצרים בקריעת ים סוף כי יורדי הים באניות רואים מעשי ה' שהם צבא השמים כמ"ש כי אראה שמיך מעשה וגו' ירח וכוכבים וגו' ונפלאותיו במצולה דהיינו למטה מתחת לארץ ואמר שזה בא ע"י רוח סערה שתרומם גליו ויעלו שמים וגו' כמפורש פרק הספינה (בבא בתרא עג.) רומא דגלא ש' פרסי כו' ודלינן עד דחזינן כוכב זוטא כו' ושוב ירדו תהומות ומתוך ראיה זו חשב לידע מה למעלה ומה למטה אבל נפשם ברעה תתמוגג וגו' וכל חכמתם בזה תתבלע דא"א לידע מה למעלה ומה למטה כמפורש פ' אין דורשין (חגיגה יא: טז.) ואמר ויצעקו אל ה' וגו' שע"כ אמרו בקדושין (פב.) הספנין רובן חסידים ואמר יקם סערה וגו' כי הסערה גופיה שאמר שמרומם גליו הרי הוא מקום לעשות דממה של הרוח סערה שיחשו גליהם שאמר וע"ד שאמרו (סנהד' צא.) בדבר שמוחץ הוא רופא ואמר יודו לה' חסדו וגו' כדלעיל והוא כוס ד' ועל זאת הכוונה שינה התלמוד סדרן של הד' צריכין להודות מסדר הכתוב שהם מדבר וחבוש וחולה וים והתלמוד סדרן ים ומדבר וחולה וחבוש ושינה הלשון בים ומדבר אמר בלשון הווה יורדי הים והולכי מדבר ובחולה ובחבוש אמר בלשון עבר ומי שהיה חולה ונתרפא ומי שהיה חבוש כו' לרמז בזה הכוונה שאמרנו בסוד ד' כוסות כמ"ש ע"פ ב"ר שנגאלו בגאולת מצרים מכל ד' המעיקים ומתחיל מיורדי הים שעל ידי שירדו לים ונצולו בקריעת ים סוף שם נתעשרו מביזת הים וע"ז יודו לה' וגו' היא השירה שאמרו בים וע"ז נתקן כוס של קידוש זכר ליציאת מצרים שהוא קריעת ים המורה על חידוש עולם ושני לו הולכי מדברות שבמדבר היה להם עינוי עד שזכו לכמה טובות כגון שליו ומן ע"ז נתקן כוס שני שקודם הסעודה וע"ז יודו לה' וגו' והיא שירת הבאר והג' חולה שזכו ביציאת מצרים בנתינת התורה שנתרפאו כל החולים מחולי שהיה להם כבר בצאתם ממצרים וע"ז נתקן כוס ג' שאחר הסעודה היפך שאמר בחולה כל אוכל וגו' והד' מי שהיה חבוש כו' שלא באו ישראל לידי חירות גמור עד אחר שכבשו א"י שניטל יד האויבים לגמרי מעלינו וע"ז נתקן כוס רביעי:

וצריך עשרה דכתיב וירוממוהו בקהל עם וגו'. ותרי מינייהו רבנן כו' הוא מבואר כי שיעור י' אנשים לכל דבר שבקדושה לתפלה ולבה"מ לברך נברך אלהינו ולברכת חתנים דמצינו בהו דאקרו קהל ועדה וגם ענין של ג' אנשים מצינו בבה"מ לזימון ולזה בעי לאודויי נמי הכא בפני י' המון עם וקהל ומינייהו ב' רבנן יחידי סגולה כשיעור הזימון עמו דבעי רבנן כדאמרי' פ' שלשה שאכלו (מח.) דאין מזמנין על ע"ה ושינה לשון גבי קהל עם ירוממוך וגבי זקנים יהללוך לפי שההתרוממות גם ההמון וגם הקטנים יבינו בו כמ"ש בפרק שלשה שאכלו (מח.) באביי ורבא כשהיו קטנים דחד אחוי לשמי טללא וחד אחוי כלפי שמיא אבל ההלול שהוא דבר שכלי אין ההמון משכילים בו רק רבנן ויחידי סגולה ולמאי דבעי למימר דבעי י' שאר עמא וב' רבנן הטעם בו כשיעור העדה וקהל שנאמר במרגלים שהיו מתחלה אחד לשבט ותרי מינייהו היו רבנן יהושע וכלב ודו"ק:

וי"א אף ת"ח כו'. פירש"י השדים מקנאתו מתגרין בו עכ"ל ובפ' כיצד מברכין (מג:) מפורש ואל יצא יחידי בלילה משום חשדא וע"ש בחידושינו ובפ' ג"ה:

שלשה דברים מאריכין ימיו כו'. ולא חשיב הכא הא דפרק שלשה שאכלו (מז.) כל המאריך באמן מאריכין לו ימיו כו' דאפשר דהוי בכלל המאריך בתפלתו וק"ל:

דף נה.

כל המאריך כו' שנאמר תוחלת ממושכה כו'. מפורש פרק אין עומדין:

שלשה דברים מזכירין כו' קיר נטוי כו' ומוסר דין כו'. מפורש פרק קמא דר"ה:

והמאריך על שולחנו דלמא אתו עניא דכתיב המזבח כו'. מפורש פ' ת"ה ופ' שתי הלחם ע"ש:

ומוריגי בהמה כו'. פירש"י דומה למורג חרוץ שאינו חלק כמו החיך והלשון כו' ע"ש ואינו דומה שיהיה הכתוב מספר בשבחו של אברהם שהיה מאכיל למלאכים לשונות הקשים לתחתונית ובפרק המוציא יין (שבת פא:) נתיישב שפי' שם רש"י כגון קליפת הלשון ובערוך בערך מרג פי' שהוא תרגומו של חיך דבק לשון יונק אל חכו תרגום אידבק לשון עולמיא למוריגיה כו' ע"ש:

פניך דומין למגדלי חזירים כו'. מפורש במסכת נדרים פ"ז:

שלשה דברים כו'. מי שנותנין לו ס"ת כו' דה"ל כאלו נותנין לו חיים דכתיב כי הוא חייך וגו' והוא לא בעי וכן כשנותנין לו ברכה כו' שהאורח מתברך בברכתו של בהמ"ז והוא לא בעי ביה מ"ה מקצרין לו מחייו שנותיו הקצובין:

והמנהיג עצמו ברבנות כו'. ובכמה דוכתי אמרינן דצריך הרב לנהוג ברבנות כההיא נהוג נשיאותך ברמה (כתובות קג:) ורב יודא גופיה מרא דשמעתתא א"ל לרב נחמן (קידושין ע.) שאסור לו לעשות מלאכה בפני ג' ומצאתי בזה בשם ר"ח אהיא דהכא דדוקא בצנעה אסור אבל בפרהסיא שרי והוא דוחק ונראה לפי דקדוק הלשון שאמר המנהיג עצמו ברבנות ולא קאמר הנוהג רבנות דההוא לישנא משמע שקבלוהו עליהם דבההוא ודאי שרי לנהוג רבנות אבל המנהיג עצמו כו' היינו שאין אחרים מנהיגים אותו אבל מנהיג עצמו בשררה ורבנות היינו בע"כ אע"פ שאינו מרוצה להם ובכה"ג קאמרינן נמי (פסחים פז: ע"ש יומא פ"ו:) דשררה מקברת בעליה ומיהו יוסף הצדיק ודאי דלא עבד הכי אלא דילפינן ליה הכי מהאי קרא דאי לא לדרשה זו ל"ל למכתב דמת יוסף ואחר כך כל אחיו וכהאי גוונא דייק תלמודא פ' הבע"י (יבמות סד.) גבי א"ה אברהם נמי עקר היה כו' ודו"ק:

שלשה צריכין רחמים כו'. לכאורה קשה דודאי הכל בידו ית' ב"ה וצריכין לבקש רחמים עליהם ובכמה דוכתין אמרינן דבעי לאפושי רחמים ואפשר דג' צריכין רחמים דקאמר ר"ל מתחילת השנה והיינו דחשיב שנה טובה וקאמר נמי מלך טוב לפי שיום זה מיוחד להודות הקדוש ברוך הוא מלך מלכי המלכים שעל כן אנו אומרים בו המלך הקדוש והמלך המשפט וגזירת המלכיות בו ביום דמלכותא דארעא כעין מלכותא דרקיעא ובעי רחמי בו ביום להעמיד לנו מלך טוב וחלום טוב דההוא חלום דר"ה הוא היותר אמתי כדאמרינן המתענה תענית חלום בר"ה פ"א* יתענה אותו כל ימיו ומייתי ליה מקראי פלגי מים כמו המים שמתפלגין ומתחלקים לשני נהרות א' לימין וא' לשמאל כן לב מלך ביד ה' להטותו לטוב לנו או לרע ח"ו כפי הזכות וחובה שלנו ושנה טובה דכתיב תמיד וגו' מראשית השנה עד וגו' חסר כתיב דהיינו מתשרי השנה עיני ה' לטובה עליה וחלום טוב מדכתיב ותחלימני ותחייני פירשוה מלשון חלום וכן לקמן גבי ששה דברים יפים לחולה:

שלשה דברים מכריז כו' דכתיב כי קרא ה' לרעב וגו'. דלשון קריאה ממש כמו ויקרא ה' אל משה וגו' לא יפול בדבר שאין בו שמיעה כמו הרעב והדגן ובצלאל נמי כיון דלא מצינו בו שהיה נביא ולא היה מדבר עמו הקדוש ברוך הוא לא שייך ביה לומר ראה קראתי וגו' וע"כ פירשוהו מלשון הכרזה כמו קול אומר קרא וגו' קול קורא במדבר וגו' שהקב"ה בעצמו מכריז להיות קיים הדבר בלי שינוי וק"ל:

אין מעמידין פרנס כו'. מבואר על פי מה שאמרו פרק קמא דסנהדרין (ח.) כתיב ואצוה את שופטיכם וגו' וכתיב ואצוה אתכם וגו' אזהרה לצבור שתהא אימת דיין עליהם

ואזהרה לדיין שיסבול עול צבור ור"ל שתהא אימתו עליהם כאלו הוא ראש עליהם ואזהרה לדיין שלא יטיל אימה יתירה עליהן אבל יסבול טרחתן כאלו הוא נושא אותן עליו ע"ד שאחז"ל (הוריות י.) עבדות אני נותן לכם ולא שררה וכמ"ש כל פרנס שמנהיג את הצבור בנחת כו' כמפורש פ' חלק (סנהדרין צב.) והשתא הך מילתא סמך לה ר"י אהאי קרא ראה קראתי בשם וגו' הגון עליך דהיינו ראה אתה אם הגון עליך בצלאל להזהר בכבודו לקבלו ולהנהיגו עליהם וא"ל אם לפניך הגון שלא ישתרר ולא יגיס דעתו לפני לכ"ש ולפי שבאמירת ויקהל אמר משה לישראל ראו קרא ה' וגו' למדו לומר שא"ל הקב"ה שיאמר כן לישראל ראו דהיינו אם הגון למנותו ולהנהיגו עליהם באימה והשיבו גם כן אם הגון בעיני הקדוש ב"ה שלא ישתרר עלינו גם לפנינו הגון שתהא אימתו עלינו לקבלו ועד"ז אמר הקב"ה ראה קראתי בשם בצלאל וגו' שהוא מגדולי השבטים שינהיגו אותו עליו לראש ונתתי אתו את אהליאב שהוא מירודים שבשבטים להשוותן שלא ישתרר ויגיס דעתו עליהן הגדול שבשבטים ובהיפך השוה הירוד לגדול שהם ינהיגו גם אותו עליו לראש ולפרנס:

עשה לי משכן כו'. פירש"י שכן סדורם בכי תשא כו' ע"ש וכ"כ התוס'. אבל לפ"ז אינו מפורש שבצלאל נתכוין לכך גם מנין להם שם בצלאל ע"ש חכמתו בצל אל ואפשר משום דבתחלת זאת הפרשה בכי תשא כתיב ראה קראתי בשם בצלאל וגו' ר"ל דע"ש זה קראתיו בצלאל על שנתכוין לדעתי ובצל אל היה ויותר נראה לפרש דאפרשת ויקהל קסמיך גבי עשיה דהקדים המשכן לארון וכלים ולא הזכיר שם בעשיית המשכן בצלאל רק גבי ארון דכתיב ויעש בצלאל את הארון וגו' למדרש מיניה דבצלאל היה יודע לעשות המשכן ואח"כ הארון וכלים ודו"ק:

היה יודע בצלאל לצרף כו'. מפורש בריש פ"ק דכתובות בחידושנו ע"ש:

אין הקב"ה נותן חכמה כו' שנאמר יהב חכמתא לחכימין וגו'. דלפי פשוטו שהוא חכם עכשיו לא ה"ל למכתב אלא יהב חכמתא ומנדעא אלא ר"ל לחכימין כבר וליודעי בינה כבר:

כל חלום ולא טוות כו'. עיין פירש"י אבל בערוך פירש כל חלום יש בו שום ממשות אבל חלום שרואה כשהוא צם אין בו ממשות כו' ע"ש:

לא חלמא טבא מקיים כולה כו'. סמך אדרשה דלקמן מנלן מיוסף דכתיב והנה השמש וגו' וק"ל:

עציבותיה מסתייה כו'. עיין פירש"י וכן י"ל סיפ' דמלתא חלמא טבא חדוה מסתייה והוא דחוק דהל"ל האי לישנא דלקמן עציבותיה מפכחא ליה ונראה דהכא ה"פ חלמא

בישא עציבותיה מסתיא שזה הוא פתרונו וקיומו של חלום בישא דחזא שהוא מצטער וכן בהיפך חדוה מסתייה שחלום הטוב דחזא הוא פתרונו ומתקיים בהך חדוה שהוא משמח וק"ל:

שנא' והאלהים עשה שייראו וגו'. ולקמן מייתי ליה נמי לגבי רעמים דהכל בכלל שעשה כדי שייראו וכדאמרינן לא ברא הקב"ה עולמו אלא כדי שייראו שנא' והאלהים עשה שייראו וגו':

וכי מה ענין תבן כו'. לפי פשטיה לתבן מדמה ליה החלום ולבר מדמה המתנבא דברי אמת אבל א"כ ה"ל למכתב מה לתבן אצל הבר אבל תבן את הבר כמו תבן עם הבר דמשמע שניהם בנושא אחד ותרווייהו אחלום דרישא דקרא קאי דא"א גם לחלום אמיתי שדומה לבר בלא דברים בטלים דהיינו תבן:

מנלן מיוסף דכתיב והנה השמש וגו'. ובגירסת ילקוט הבוא נבוא אני ואמך וגו' ופירש"י בחומש והלא אמך כבר מתה כו' ורבותינו למדו מכאן שאין חלום בלא דברים בטלים ויעקב נתכוין להוציא הדבר מלב בניו כו' כשם שא"א באמך כך השאר בטל עכ"ל. ופירש הרא"ם וא"א לומר שלא היה יודע שאין חלום בלא דברים בטלים ולכך הכזיב את החלום כלו עם הכזבת אמו

***אוצר בלום** ליתא בגמרא אלא באגור הביאו השו"ע או"ח סימן תקצ"ז סעיף ב'. כו' ולא שנתכוון להוציא הדבר מלב בניו כו' מפני שכיון שרבותינו למדו מכאן שאין חלום בלא דברים בטלים א"א שהיה יעקב טועה בזה כו'. עכ"ל ואין זה מחוור דגם שלמדו רבותינו מכאן דאין חלום בלא דברים בטלי' היינו אחר שנתקיים החלום לבד מאמו שלא נתקיים ואם נאמר מסברא שלא היה יעקב טועה בזה כמ"ש רבותינו אם כן מהסברא נמי שלא יטעו גם בניו בזה וא"כ לא יוכל בזה להוציא מלבן שלא יקנאוהו וע"כ הנראה לומר דע"כ יעקב אבינו לא הכזיב את החלום כלו דהא כתיב ואביו שמר את הדבר שפירושו שהיה ממתין מתי יתקיים וא"כ ע"כ לפי דעתו שיתקיים החלום מה שאמר הבוא נבוא וגו' להכזיב בזה כל החלום אינו אלא להוציא הדבר מלב בניו כו' אבל לפי דעתו ודאי יתקיים החלום כולו חוץ מאמו ואם כן ע"כ ראה יעקב שאין חלום בלא דברים בטלים ולהכי לא ניחא לתלמודא למימר דהחלום זה נתקיים כולו והדברים מגיעין לבלהה וע"כ הכזיב את כל החלום כולו והכי אמרינן בב"ר דהא כתיב ואביו שמר את הדבר דמשמע שיתקיים ומיהו איכא למימר שבדעתו היה חלום אמתי להתקיים והדברים מגיעים לבלהה אלא שאמר הבוא נבוא אני ואמך וגו' להוציא הדברים מלבן של בניו כו' וכן הקשה הרא"ם לדברי הב"ר וע"כ הנראה דתלמודא ימאן מלפרש דהדברים מגיעין לבלהה דאמך משמע

אמך ממש ועוד דנראה מתוך הכתובים שמר בלהה קודם שירד יעקב למצרים כמ"ש הרמב"ן ודו"ק:

דף נה:

ע"ב לעולם יצפה אדם לחלום טוב כו'. נראה ע"פ מאי דאמרינן לקמן בחלומות המתקיימים וי"א אף חלום שנשנה שנאמר ועל השנות החלום וגו' ולזה מבואר שגם חלום יוסף כיון שנשנה באלומות ובכוכבים א"א שיתבטל אף אם יתעכב בקיומו עד כ"ב שנים ומה שלא נתקיים מיד כמו חלום פרעה דכתיב ועל השנות החלום וגו'. וממהר האלהים לעשותו הוא בעונש יעקב שביטל כ"ב שנים כבוד אב כדאמרינן סוף פ"ק דמגילה (יז.) ולפירוש הראב"ע יתיישב בע"א דבלילה אחד ב' חלומות מורה כי ממהר אלהים וגו' וחלומות יוסף משמע שהיו בב' לילות ולזה חלום שעל אמו לא נתקיים לפי שלא נשנה שהרי לא הוזכר בחלומו רמז לאמו אלא בחלום שני רמז גם לאמו השמש וירח וגו' וכיון שלא נשנה אפשר שיבטל והיינו דאין חלום בלא דברים בטלים כיון שלא נשנה ודו"ק:

ולאדם טוב כו'. יש להקשות מחלום של יוסף הצדיק וכן לקמן שמואל כי הוי חזי חלמא טבא כו' וי"ל דחלום טוב המתקיים כעין נבואה וע"י מלאך כדלקמן ודאי דמראין גם לאדם טוב אבל חלום טוב שאינו מתקיים דהיינו שע"י שד ולא בא אלא משום דחדותיה מסתייה אין מראין לאדם טוב וכן חלום הרע דקאמר הכא לא מיירי במתקיים אלא דבא משום דעציבותיה מסתייה וכדי שלא יחטא כו' כפירש"י הכא ודו"ק:

לא תאונה אליך וגו' שלא יבהילוך כו'. מפורש פרק חלק:

כל הלן ז' ימים בלא חלום כו'. מפורש פ' היה קורא ע"ש:

אימא יטיבנו כו' ולימא להו חלמא טבא חזאי כו'. בכל חלום אפילו בחלום רע קאמר דיטיבנו באמירתו חלמא טבא חזאי ובאמירת ג' דלימרו ליה טבא הוא לפי ראותך וטבא להוי בקיומו ולפי שהחלומות יש מהן מלמעלה ע"י מלאך והוא חלום אמיתי חלום של שחרית במשמר האחרון ויש מהן ע"י מערכת השמים ובכללו ע"י שד כדלקמן והוא במשמר שניה ויש מהן מלמטה כדלקמן שאדם רואה מהרהורי לבו שביום כהנהו חלומות דקיסר ודשבור מלכא והן החלומות שבמשמר ראשון כדמפורש כל זה ברפ"ק (ג.) גבי ג' משמרות כו' וע"כ אמר אם הוא החלום מלמעלה ע"י מלאך רחמנא לשויה לטב ואם החלום הוא ממערכת שמים שבע זימנין כו' דהיינו מצד שבע כוכבי לכת לגזרו עליך ממערכת שמיא דלהוי טבא ואם החלום הוא מלמטה ע"י שד להוי טבא ועד"ז

קאמר ג' הפוכות וג' פדויות וג' שלומות דהיינו הפוכות שיהפוך הקב"ה ממה דחזה ע"י הרהור שביום מרעה לטובה ופדויות שיפדהו הקב"ה ממה דחזה ע"י מערכת השמים ושד ושלומות שיתן הקב"ה שלום במאי דחזא ע"י מלאך פמליא שלו שהוא שלום ולפי שיש חלומות שהוא רואה לעצמו ויש חלומות שרואה על בניו ועל קרוביו ויש שרואה על אחרים וכן שקרוביו ואחרים רואים עליו וע"כ קאמר בכ"א מהם ג' פסוקים ג' הפוכות הפכת מספדי למחול לי וגו' היינו שחלמתי לעצמי אז תשמח בתולה במחול בחורים וגו' והפכתי אבלם וגו' נגד חלום בניו וקרוביו ולא אבה ה' וגו' ויהפוך ה' וגו' נגד חלום אחרים כלל ישראל וכן בג' פדויות פדה בשלום נפשי נגד חלום עצמו ויאמר העם וגו' ויפדו וגו' נגד חלום קרוביו ופדויי ה' ישובון נגד חלום אחרים כלל ישראל וכן ג' שלומות שלום שלום לרחוק וגו' נגד חלום עצמו ורוח לבשה וגו' ושלום לעוזרך וגו' נגד חלום קרוביו ומסיים בהאי קרא הכוללם אתה שלום דהיינו חלום עצמו וביתך שלום היינו חלום קרובים וכל אשר לך שלום דהיינו כלל ישראל שהם תחת ממשלתך ודו"ק:

מאן דחזא חלמא ולא ידע כו'. היינו שמשתכח הימנו כדלעיל אבל הזוכר החלום וידע ביה הא קאמר ביה דיטיבנו בפני ג' ואמר דלימא הכי כו' אם טובים הם כו' לפי שהחלומות גם אם הוא מראה לטוב אפשר שיתהפך ע"י פתרון וכן במראה רע יתהפך לטוב ע"י הפתרון כהנהו חלומות דפתר בר הדיא לאביי ורבא ולזה יאמר אם מראה החלום שאיני יודע אותו אם הוא טוב חזקם ואמצם שיתקיימו בי לטובה ולא יתהפכו לרעה כחלומותיו של יוסף הצדיק שנשתהו כ"ב שנים ונתקיימו לטובה ולא נתהפכו לרעה כפי מחשבת אחיו לפותרו לרעה ואם הם חלומות שמראים לרעה וצריכין רפואה שהוא פתרון לטובה רפאם כמי מרה כו' שנתהפכו מי מרה למתוקים ע"י עץ מר כמ"ש ויורהו ה' עץ זה הרדופני וכן מי יריחו ריפא אלישע במלח וכמ"ש במכילתא וישלך שם מלח ב"ו במתוק מרפא את המר אבל מי שאמר והיה העולם לא כן אלא במר מתקן המר וכמרים מצרעתה דהיינו שנתהפכה רפואתה לטובה שנעשית נערה כדאמרי' פ"ק דסוטה (יב.) וכחזקיהו מחליו שנגזר עליו שימות קודם זמנו ונתהפך רפואתו לטובה להוסיף לו ט"ו שנים כמפורש בקרא ומסיים כשם שהפכת קללת כו' כן הפוך כל חלומותי המראים לרעה שיהיו פתרונם לטובה ומסיים בהדי כהני כו' היינו בסוף כל פסוק שמסיימין והיינו שאומרים ג"פ כן ע"פ הכוונה דלעיל דאחר שמסיימין פסוק ראשון וישמרך דהיינו מן המזיקין הוא נגד חלום הבא ע"י מזיקין ובפסוק שני יאר ה' וגו' ויחנך היינו נגד חלום הבא מן המערכת השמים ובפסוק שלישי ישא ה' וגו' וישם לך שלום מחלום הבא ע"י מלאכי מעלה:

אנא פלוני בר פלוני מזרעא דיוסף כו'. בפרק אלו נאמרים (סוטה לו:) דמייתי ליה אבני יוסף ניחא ובפרק מי שמתו (כ.) ובפרק הפועלים (בבא מציעא פד.) נמי דר' יוחנן קאמר לה אנא מזרעיה דיוסף קאתינא איכא למימר דהוה ידע דמשפחתו היה מזרע יוסף אך הכא אינו דומה דמיירי דוקא במאן דאתי מיוסף וי"ל דהלחש הוא כן ועי"ל דכל ישראל נקראו ע"ש יוסף דכתיב נוהג כצאן יוסף וגו' וק"ל:

יומא קמא לא לגלי כי היכי דלא לתרע כו'. נראה שהוא ע"פ מ"ש (יט. ס. וכתובות ח:) אל יפתח אדם פיו לשטן וע"כ יומא קמא דעדיין לא נתחזק החולי בו לא ליגלי כי היכי דלא יפתח פיו לשטן להחזיקו בדבורו:

וכי החלומות שוא וגו'. ונראה דמשמע ליה נמי קרא זה בלשון תמיהא משום דה' השוא יתירה הוא לפי פשטיה כדכתיב בהאי ענינא כי התרפים דברו און ולא כתיב דברו האון וכן והקוסמים חזו שקר ולא כתיב חזו השקר ולהכי מפרש ליה כפשטיה דיש חלומות שהן שוא שהן ע"י שד ומפרש ליה נמי בה"א התמיהא החלומות השוא ידברו ע"י מלאך שהרי כתיב בחלום אדבר בו וק"ל:

שכל החלומות כו'. כבר האריך בעל העקידה בקושיות בדבר זה וז"ל כי איך תתחלף הוראות חלום כפי חילוף הפותר אותו כרצונו כו' לא טוב ולא רע כעובדא דבר הדיא כו' ופלא גדול מזה כו' כ"ד פותרי חלומות כו' והאריך בקושיותיו ובתירוצו ליישב כל זה ע"ש אבל אין כל הסוגיא מתיישבת לדבריו ואין להאריך כי הוא מובן מעצמו אבל הנראה דהדברים כפשטן וכמשמען כי יש לפעמים לחלום אופנים הרבה לרעה ולטובה מעין החלום כדאמר רבא והוא דמפשר ליה מעין חלמא ובזולת הפתרון אפשר שהוא לא טוב ולא רע כמ"ש רב חסדא חלמא דלא מפשר כו' ופירש"י דלא מיקרי לא טוב ולא רע שכל החלומות הולכין אחר הפתרון עכ"ל ויותר מזה שגם החלומות שפתרונם הקרוב לאמתי לטובה אפשר שישתנה לרעה ע"י הפתרון כדמוכח מההיא דהרואה באר בחלום ישכים כו' ע"ש ואין זה דבר זר לקבל כי כמו שמצינו שיש כח בנפש האדם לפעול בעינו לטוב כדכתי' טוב עין הוא יבורך וכן בהפך ברע עין כבלעם ובכמה מקומות וכיוצא בזה בדבורו הקל כדאמרי' (לעיל ז.) אל תהא ברכת הדיוט כו' ואל תהא קללת הדיוט קלה בעיניך (מגילה טו. כח. ב"ק צג.) וכן הוא הדבר הזה שניתן כח לפה להוליך את החלו' כפי פתרונו אם הוא מעין החלום וקרוב לזה כתב בע"י ולפי הסוגיא דשמעתין דג' מיני חלומות הן. הא' שהולך כולו אחר הפה ובלא פתרון אינו לא טוב ולא רע ומזה המין א"ר חסדא כל חלמא דלא מפשר וכו' כפירש"י והך דרבי בנאה בכ"ד פותרי חלומות וכל הני עובדי דבר הדיא וזה החלק מהחלומות שע"י שד שהוא שוא בזולת הפתרון והמין הב'

שיש לו פתרון קרוב לאמתי ויתקיים בלי פתרון אמנם ישתנה ע"י פתרון אפילו מטוב לרע ומרע לטוב כההיא דהרואה באר בחלום כו' כמ"ש במקומו לקמן ומזה המין הם חלומות של ב' סריסי פרעה אשר חלומם האמתי היה על העתידות כמפורש פ' ג"ה (צב.) אפסוק ובגפן שלשה שריגים וגו' וזה החלום שע"י מערכת השמים והג' החלום אשר אין לו פתרון כ"א הא' האמתי ואינו משתנה כלל כחלום של יוסף הצדיק והוא ע"י מלאך דכתיב בחלום אדבר בו ומה שמתענין על קצת חלומות לפי שאפשר שהוא ע"י מלאך ולא ישתנה בפתרון אחר כ"א בתשובה ומע"ט ודו"ק:

הראוהו חלומו ופתרון כו'. דלפי פשוטו שראה כי לטוב פתר לו להושיבו על כנו הוא דחוק וכי פתרון כל החלומות שוות דאפשר דזה יהיה לטוב וזה לרע וע"כ פירשו כי טוב לשון טוב אמתי הוא שהוא ראה פתרון של זה בחלומו ומיהו יש לשאול בזה דמהאי קרא וירא שר האופים כי טוב וגו' אינו מוכח רק ששר האופים ראה פתרון של שר המשקים אבל מנין לומר ששר המשקים ראה ג"כ פתרון של שר האופים י"ל דסמיך אקרא דלעיל מיניה דכתיב ויחלמו חלום שניהם שפירושו שכ"א חלם החלום של שניהם דהיינו חלומו ופתרון חלומו של חבירו כפירש"י בחומש ע"ש והא דא"ל חלום חלמנו ופותר אין אותו י"ל דלא ידע כל אחד שהוא פתרונו של חלום חבירו עד אשר שמע חלום חבירו ופתר אותו כמו שראה הוא ועיין ברא"ם ואין כאן להאריך:

חלום של שחרית כו'. ר"ל שאלו החלומות הם אמתיים ומתקיימין בלי ספק אפילו בלא פתרון והוא מבואר כדלקמן דאין מראין לו לאדם אלא מהרהורי לבו שנאמר וכו' ולזה חלומות שבתחלת הלילה הולכין אחר הרהורי לב שביום גם עשן המאכל יטרדוהו ומערב שכלו בדברים בטלים והם בעצמם החלומות אשר ע"י שד שוא ידברו אבל חלום של שחרית שכבר נח האדם מהרהורין שביום יבואו החלומות האמתיים אשר ע"י מלאך וכן החלום שחלם לו חבירו כו' דאין הולך כ"כ אחרי הרהוריו שהאדם מהרהר בעניניו ומטעם זה אמרו בדוד דאחרינא חזו ליה שיהיה חלום אמתי וחלום שנפתר כו' ראוי הוא להתקיים באותו הפתרון ולא אחר פתרון אחר כמין החלומות שהולכין אחר הפה ואין זה במקרה כחלום שע"י שד וי"א אף חלום שנשנה שנאמר ועל השנות וגו' והוא ג"כ מטעם דבר שנתחזק ב' פעמים אין זה מקרה אלא אמתי הוא והוא הענין בחלום פרעה שאמר שאין חלומו מהכוזבות הבאים מהרהורי הלב שהרי לא ראיתי כהנה בכל ארץ מצרים לרוע שכלם טובות כמ"ש פרק זה בורר (לג.) אין פרה וחזירה יוצאת ממצרים עד שניטל אם שלה ואמר והנה חלום שהיו בעיניו ב' החלומות כחלום א' להורות על ענין א' ושנשנה כדי שיתקיים וז"ש ויהי בבקר וגו' שהיה זה חלום של שחרית שראוי

להתקיים ויקרא פרעה לחרטומים ויספר להם את חלומו שהיה בעיניו ב' החלומות בפרות ובשבלים כחלום אחד שנשנה דודאי מתקיים ואין פותר אותם לפרעה כמ"ש שא"ל ז' פרות הטובות הם ז' בנות אתה מוליד והרעות ז' אתה קובר וז' השבלים הטובות ז' אפרכיות אתה כובש והרעות ז' אפרכיות מורדות בך שהם עשו ממנו ב' חלומות ואין אלו מהחלומות הנשנה על ענין א' וע"כ אמר כאן ואין פותר אותם בלשון רבים לפי הבנתם שהם ב' חלומות וז"ש אל החרטומים ואין מגיד לי שלא קבל פתרונם שעשו ממנו חלום שלא נשנה ואפשר שאינו מתקיים וע"כ א"ל יוסף חלום אחד הוא דהפרות והשבלים מענין אחד הם על ז' שני שובע ורעב וחלום שנשנה הוא ואשר אלהים עושה הגיד לפרעה דהיינו שחלום זה אמתי הוא להתקיים ע"י מלאך הוא ומעתה הונחה קושית בעל עקידה אהא דאמרינן כל החלומות הולכים אחר הפה הרי יוסף אמר כי לאלהים פתרונים דאין כאן מקום קושיא דודאי זה החלום פרעה כיון שנשנה פעמים בלילה אחד הוא מחלומות שהפתרון לאלהים ומתקיימין וק"ל:

אלא מהרהורי כו'. בחלומות הכוזבות ניחא כפשטיה כמש"ל בהנך עובדי דקיסר ודשבור מלכא דאייתי לקמן אלא דגם חלום אמיתי כהא דמייתו הכא מנ"נ אין מראין לו אלא בדבר דאפשר להיות שאדם מהרהר וקאמר רבא עלה תדע דלא מחוו כו' וק"ק מחלום שני של נבוכדנצר שהיה אמיתי כתיב רבה אילנא ותקף ורומה ימטא לשמיא וחזיתה לסוף ארעא דדבר זה א"א להיות ובודאי לאהרהר בו מעולם וי"ל דלאו דוקא נקט ימטא לשמיא וגו'. כמו ערים גדולות ובצורות בשמים דאמרינן ביה דדבר הכתוב ל' הבאי (חולין צג:) וק"ל:

דף נו.

פסיד עסקך כו'. דעסקי אדם להרויח מקרי עש"ז כמ"ש ורב תבואות בכח שור לרבא מפרש ליה שורך טבוח שתפסיד עסקך ולא תאכל מחמת עצב וצער ולאביי היה מפרש ליה שורך טבוח מוכן לאכול מתוך הרווחות עסקך ולא תאכל ממנה מכח חדוה וק"ל:

א"ל כבישתיה כו' דהיינו כפשטיה ולעיל גבי שורך טבוח וגו' לא א"ל כבישתיה לפי פשטיה דלא שייך אלא באויב הבא לביתו של אדם ובר הדיא שהיה שם לא רצה בכך שיבא אויב לעיר וכן הנך דמייתי לקמן מקראי דתוכחה אינם שייכים כפשטיה לרבא:

בנך ובנתך נפישין כו' כדרכן על הרוב להכניס הבנים לביתן בנשואין והבנות לינשא לחוץ ויש שמכניסין גם בנותן בנשואין לביתן וקא"ל דמתוך דנפישין בניך לא תוכל לכנוס גם בנותיך לביתך אלא תינסבן לעלמא כו' וק"ל:

בניך ובנותיך נתונים וגו'. מפורש פרק הבע"י:
לך אכול בשמחה וגו'. פתרון זה בין לאביי ובין לרבא אינו יוצא מתוך משמעות מקרא זה דלך אכול וגו' ככל אינך פסוקים דמייתי בסוגין אלא דנראה דה"ק להו דעיקר החלום שכחתם ולאביי דראה חלום דמרווח עיסקא קרא זה הפסוק בחלומו על שמחתו ולרבא דחזא חלום דפסיד עיסקא קרא זה הפסוק בחלומו לפכוחי פחדו וצערו דכך דרך למצערים לנחמו ולקרוא לפניו דבר של שמחה ור"ת לך אכול בשמחה לחמך לאבל דכן קרינן לאבל דברי תנחומין ושמחה לנחמו ודו"ק:
א"ל וי"ו דפטר חמור כו' גם כן מפורש בחלומות דבר הדיא דכל פתרוני החלומות הלכו בו אחרי הפה זה המראה בחלום ע"ד שנעשה כבר דמחק הסופר וי"ו דחמור לא שייך ביה הולך אחר הפה אלא פתרון אמתי הוה וק"ל:

דף נו:

ע"ב הרואה באר בחלום כו' שנא' וגו'. ולא נתקיים ביד יצחק עד שהיה לו שלום ולא רבו עליה עוד ומ"ד מצא תורה כי היא נמשלה למים כמ"ש הוי כל צמא לכו למים ושמצינו גם בשאר דברים נמשלו למים כמו מים רבים לא יוכלו וגו'. ומים הזידונים אבל לא מצינו בהם מים חיים כמו התורה שנאמר בה חיים. ורבא שאמר חיים ממש כי טבע האנושי תולים במים חיים לשאוב ממקור החיים וכמו שאמרו אי אפשר לעולם בלא מים ומצינו במין החלום הזה שפתרונו האמתי הוא טוב כפי הדבר של תורה המראה פתרונו האמתי לטובה אבל אפשר שישתנה פתרונו כמ"ש דרוב החלומות הולכים אחר הפה ולה"ק ריב"ל בסמוך הרואה באר בחלום ישכים ויאמר באר מים חיים קודם שיקדמנו פסוק אחר כהקיר ביר מימיה דמסתמא לא פליג ריב"ל אכל הני אמוראי דאמרי הכא דהוא חלום טוב אלא דריב"ל אשמעינן גם את זה החלום דבאר הוא מראה לחלום טוב אפשר שישתנה חלום הטוב הזה להתהפך לרעה אם יקדמנו בהסכמה פסוק אחר המראה לרעה כי הוא כמו פתרון על חלומו כנבואה קטנה כמש"ל השכים ונפל פסוק לתוך פיו ה"ז נבואה קטנה והוא כענין שאמרו לינוקא פסוק לי פסוקיך כו' שהיה בעיניהם כנבואה קטנה ועד"ז תפרש כל הסוגיא דבסמוך דקא"ר חנן ג' שלומות הן נהר צפור כו' ואריב"ל עלה הרואה נהר בחלום ישכים כו'. וכן בצפור וכן בקדרה דגם אם פתרונם לטובה כפי הדבור ופסוק של תורה כמ"ש ר"ח אפשר שישתנה פתרונם להתהפך לרעה כשישכים ויפול פסוק בפיו המראה לרעה כנבואה קטנה ועל כן אריב"ל יקדמנו בפסוק המראה פתרונו האמתי לטובה וק"ל:

הרואה קדרה כו'. לכאורה הא דלא מייתי לרעה קרא דלעיל שנאמר ופרשו כאשר בסיר וכבשר וגו' משום דאיירי בקדירה שיש בה בשר והכא היינו ברואה קדירה שאין בה בשר איירי מדקאמר שישכים לומר ה' תשפות שלום לנו דמוקי לה לעיל בקדרה שאין בה בשר אבל האי קרא דמייתי אחר שפות הסיר וגו' ביש בה בשר נמי איירי כדמוכחי קראי. וי"ל דהכא ברואה בחלום קדרה ואינו יודע אם היה בה בשר אם לאו מיירי ולאו דוקא נקט הכא האי קרא דה"ה דה"מ לאתויי קרא דלעיל ודו"ק:

יצפה לחכמה כו'. לכאורה שרואה קנה של עץ אבל הוא דחוק וכי משום שרואה קנה עץ יצפה לחכמה שנאמר בו קנה שמשמע קנין ועוד שהוא סותר קצת מ"ש לעיל דהרואה קנה של עץ בחלום מראה אמקראות ממש של עץ אי לטובה שלא ישבר ואי לרעה הנה בטחת וגו' והנראה לפרש דהכא הרואה קנה בחלום בכתב קאמר כדלקמן גבי הספד ושפיר מראה אקנה חכמה וגו' ודו"ק:

הרואה גמל כו'. כאן יש לפרש כפירש"י קרוב לנוטריקון של גמל עכ"ל דהיינו שהעי"ן שלה נבלעת בקריאה אחר המ"ם כמו שדקדקו בק"ש באל"ף שאחר המ"ם והעי"ן והאל"ף קרובי' מוצאם וה"ל כאלו אותיות גמ"ל כתובים רצופים אבל מ"ש מהכא גם ה' העביר חטאתך וגו' קשה העיון שיהי' מלת גם בלא למ"ד נוטריקון של גמל ויש לומר ע"פ מ"ש בכמה מקומות בתלמוד כמין גם שהוא גימל יונית והוי גם כמו גמל ודוק:

דף נז.

הרואה הונא כו' פירש"י נס נעשה לו נו"ן כנגד נו"ן וכגון שראה השם כתוב. חנינא נונין כו' עכ"ל. וק"ק דאי משום הנו"ן דאית ביה אמאי לא נקט אהרן ונח ומיהו בחנינא וחנניא וחנן יש ליישב משום דהשם גופיה מורה על החנות והטובה והנונין מראין שיהיה בנס וק"ל:

שנאמר כי אם לבינה תקרא וכו'. בכל הספרים כתיב כי אם בחירק והוא מל' אי והדרש דהכא הוציאו ממשמעות דלא ה"ל למכתב גביה כי וכדכתיב לעיל מיניה בני אם תקח וגו' ובתריה כתיב אם תבקשנה וגו' ה"נ ה"ל למכתב אם לבינה תקרא וע"כ דרשוהו אם בציר"ה והוא טעם אדלעיל אם תקח אמרי וגו' ותטה לבך לתבונה כי אז אם לבינה תקרא ע"ד דדיה ירווך בכל עת להבין דבר מתוך דבר ודו"ק:

אל תקרי מורשה כו' הוציאו אותו מל' ירושה כתרגומו משום דהתורה לא נתנה בירושה אלא במתנה כדכתיב ויתן אל משה וגו' וממתנה נחליאל וגו'. וענין שהתורה דימה לארוסה מפורש בפרק ארבע מיתות (סנהדרין נט.) עיין שם:

שנאמר אמור לחכמה אחותי וגו'. מפורש במסכת סנהדרין פ"ה:
הרואה שעורים כו' שנאמר וסר וגו' סר עונך קרוב לנוטריקון של שעורים כמו שפירש"י לעיל בגמל וא"ר זירא עלה אנא לא סלקי מבבל לא"י כו' ע"פ מ"ש בספ"ב דכתובות (קיא) כל הדר בא"י שרוי בלא עון כו' ע"ש וק"ל:
כפלח הרמון רקתך וגו'. אפי' ריקנין כו' מפורש בסנהדרין (לז):
תמרים בחלום כו'. תמו עונותיו ותמרים נוטריקון תמו מורים מלשון שמעו נא המורים וגו' וק"ל:
הרואה ביצים בחלום תלויה בקשתו כו'. כי תרגומו של ביצים ושל בקשה הוא שוה ביעי וכשנשתברה נפיק שם ביעי ממנו והיינו נעשה בקשתו ודקאמר וכן אגוזים כו' וכן כל הנשברים לאו לענין בקשה קאמר אלא דשבירתן בחלום נמי מורה דנתבטל בהו מראה החלום:

דף נז:

ע"ב שלשה ת"ח כו' בן עזאי כו'. לעיל נקט ג' חכמים שזכו לסמיכות ונקראו רבי אבל הני ג' בן עזאי ובן זומא ואחר לא זכו לסמיכות ולאו חכמים מקרי אלא ת"ח ודו"ק:
שלשה אין נכנסין לגוף והגוף נהנה כו'. וכתבו בזה דמה"ט דאין נכנסין לגוף אין מברכין על הנאתן ונראה דכה"ג יש לפרש בהך דלעיל מיניה שלשה נכנסין לגוף ואין הגוף נהנה כו' דנהנה כו'. נמי דמה"ט אין לברך עליהן דהברכה משום הנאה היא כדאמרינן בפרק כיצד מברכין וק"ל:
שלשה מעין עוה"ב שבת כו'. לכאורה משום שהוא יום מנוחה אבל לא הוי דומיא דאינך שמש ותשמיש דמשום הנאה נגעו בה והיינו טעימת מאכל כדאמרי' (פ' ד' מיתות) [כל כתבי קיט] תבלין יש בה ושבת שמה וק"ל:
שלשה משיבין דעתו כו' ושלשה מרחיבין כו'. ר"ל משיבין דעתו אם הוא דואג וביגון משיבין ומסירין האנחה ממנו ומרחיבין כו' היינו שיהיה דעתו ונפשו רחבה למיהדר אחר תענוגי עוה"ז כמ"ש בבלעם ונפשו רחבה וק"ל:
ה' אחד מס' אלו הן כו'. ל"ד נקט אחד מס' כמ"ש התוספות בכמה דוכתין ועי"ל לפי מה שמצינו לענין בטול דא' מס' אינו בטל ויש בו קצת ממשות כדילפינן מזרוע בשלה ה"נ בדוגמא קאמר בכל הני ששה דקחשיב דיש בהו קצת ממשות מדוגמתו וק"ל:

ששה דברים סימן יפה כו'. זיעה דכתיב בזעת אפיך וגו' לפי פשטיה קללה הוא שיאכל לחמו בטורח אלא לסימן בעלמא נקטיה הכא וכן מיהר צועה וגו' בע' לאו היינו צואה בא' וכן ותחלימני מלשון בריאות הוא לפי פשטיה אלא לסימן בעלמא נקטו הני קראי וק"ל:

שני גוים כו'. אלא גיים כו' מפורש בפ"ק דמסכת ע"ז

הרואה מקום שנעקרה ממנו עכו"ם כו' היינו ברואה דבעוקר ע"ג בא"י ודאי דצריך לברך בע"א דהיינו בא"י כו' אקב"ו לעקור עכומ"ז מארצנו כברכת כל המצות וק"ל:

ראה בבל אומר ברוך שהחריב בבל כו'. ע"ש שהחריבה את ארצנו וע"כ בעי ברכה על הרואה חורבן בבל כמו שנבאו בה הנביאים. ולעתיד שיתקיימו דברי הנביאים על חורבן ושוממותיה ודאי דנברך כן ובכן בב"י א"ס:

לקיים מה שנאמר וטאטאתיה במטאטא כו' לפירוש ראשון שפירש"י יהיה מטאטא מכבד שמכבדין בו הבית כמפורש פרק ראוהו ב"ד (ראש השנה כו:) ולפירוש שני יהיה מטאטי מלשון טיט ודו"ק:

דף נח.

נתברכו שכניה שנאמר ושמתי שומרון וגו'. וקללה היא לגבי ישראל יושבי שומרון ועוד יישוב ארץ ישראל עדיף משדות וכרמים כדאמרי בעלמא וק"ל:

חכם הרזים כו'. למאי דמסיק דאין אוכלוסא פחות מס' רבוא יש בהן ג"כ ששים רבוא דעות מחולקין והוא כלל כל הדעות שע"כ נתנה התורה לס' רבוא במדבר להיות התורה כלולה מכל דעה וחכמה ואין להוסיף עליה ומה שאחז"ל כל מה שמחדש כל חכם בדורו מסיני הוא לפי שזה הדבר כבר היה בדעת אחת מאותן ששים רבוא שהיו בסיני כי אי איפשר שיהיה עוד דעת אחרת על ששים רבוא וק"ל:

ואין פרצופיהן דומין כו' דכשם שהן מחולקין בדעות עד ששים רבוא שהיא צורה הפנימית כך הן מחולקין בצורה החיצונה ויש לברך על שרואה כ"כ צורות ופרצופין משונין זה מזה עד ששים רבוא שהוא קצה האחרון שאין עוד צורה אחרת מכאן ואילך וק"ל:

בן זומא ראה כו' דודאי שאר בני אדם שעוסקין במלאכה לא היו מברכין רק ברוך חכם הרזים על רבוי הדעות ושינוי פרצופין כ"כ כדקתני ברישא אלא בן זומא שהיה ת"ח ולא היה עוסק כלל במלאכה הוסיף בברכה זו על שברא רבים כ"כ לשמשני להיות כל מיני המלאכות נעשים על ידם כפי ריבוי הדעות וכדמסיק אדם הראשון יחידי היה וכמה יגיעות יגע עד שמצא פת כו' ואני מוצא כל אלו מתוקנים כו' בלי שום יגיעה והיינו על

ידי אוכלוסין זו והוסיף בזה כל אומות כו' דודאי המדינות צריכות זו לזו דמה שחסר בזו יוכל למצוא באחרת והסוחרים מביאים ממקום המצוי למקום החסר וז"ש גם מה שאני חסר במקומי הם שוקדות ובאות לפתח ביתי כו' להיות לי מצוי לקנות ואמר הוא היה אומר אורח טוב כו' ועוד הוסיף בזה מחסד אלהים באורח בדרך שהוא חסר מדברים הצריכים לו ובעל הבית טורח בשבילו ואורח טוב אינו כפוי בטובה זו ואומר שכל הטרחות בשבילו שהוא חסר מזה בדרך ומייתי ליה מקרא זכור כי תשגיא פעלו וגו'. ר"ל שיזכור האורח וישגיא ויגדיל פעלו של בעה"ב שהכל עשה בשבילו ועליו שררו אנשי ב"ב שעשו והכינו כ"כ. עי"ל כפשטיה כי תשגיא פעלו וגו' ר"ל שתזכור חסד אלהים שהגדיל חסדו ופעלו עמך אשר הזמין לך אשר שוררו עליך אנשים להכין לך כל צורכך אבל אורח רע הוא כפוי טובה בכל זה דלאו בשבילו טרח בעה"ב:

והאיש בימי שאול זקן בא וגו'. משום דהאי קרא כולו יתירא הוא ואין לו מקום ומשמעות כאן וע"כ דרשו והאיש ע"ש איש מלחמה בנערותו וזקן זה קנה חכמה בזקנתו ומסיים אהנך תרתי מילי שבא באנשים דהיינו בין למלחמה ובין למדרש נכנס ויוצא באוכלסא ולפי שלא פירש בכמה אנשים מסתמא כאנשים דדור המדבר קאמר לפי חילוק הדעות המשתנים באנשים שהן ששים רבוא וק"ל:

ברוך שחלק מחכמתו כו'. לגבי חכמי ישראל אמר שחלק מחכמתו לפי שהם חבל נחלתו וחלקו כאלו הוא חולק עמהם חכמתו שהיא חכמת התורה וקראם ליראיו ע"פ מ"ש כל שיראת חטאו קודמת לחכמתו חכמתו מתקיימת כו' אבל לגבי חכמי העובדי כוכבים אינו חולק להם מחכמת התורה אלא נותן להם חכמה דעלמא וכן לענין כבוד לגבי מלכי ישראל אמר חילק מכבודו שהוא כבוד האמתי דאין כבוד אלא תורה והיינו שחלק ליראיו משא"כ למלכי עובדי כוכבים [דעלמא] שהוא נותן להם כבוד [דעלמא] וק"ל:

שאם יזכה יבחין בין מלכי וכו' דמשום הברכה אין אדם צריך לכך דהא אינו חייב לברך כ"א ברואה ואם אינו רואה אינו חייב להשתדל כדי לברך:

חזי דידענא טפי מינך כו'. ר"ל כדמסיק דאתה לא ידעת אלא בחוש הראיה אבל אני אדע בחוש השמיעה שהיא יותר שכלית מחוש הראיה:

כעין מלכותא דרקיע. דכתיב ורוח גדולה וגו' משריית מלאכי רוחא רעש משריית מלאכי זיעה ואש משריית מלאכי אישא:

פתח רב ששת וקמברך כו'. דקי"ל סומא חייב בכל המצות וכל הברכות ואפילו לר' יודא דאמר סומא [פטור מכל המצות] (אינו מברך יוצר המאורות) כתבו התוס' בפ' החובל (בבא קמא פז.) דמדרבנן חייב ע"ש וק"ל:

כחלינהו לעיניה כו'. פירש"י נקרו לעיניה עכ"ל ובכולי תלמודא משמע דכחול לעין לשון יפוי ורפואה לעין הוא ואפשר דלישנא מעליא נקט שאמר ליה לרפאותו בכחול וכונתם לנקרו ודו"ק:

נתן עיניו בו ונעשה כו'. צ"ל דנס נעשה לו לרב ששת ונתפקח כדי לתת בו עיניו לעונשו בכך ועי"ל דבכ"מ שאמרו ונתן בו עיניו לאו ממש קאמר אלא דקללו בכך שיעשה גל של עצמות וענינו י"ל שנעשה עצמות כאלו כבר מת ונרקב הבשר שכבר היה ראוי למות וע"ד רשעים בחייהם קרוים מתים וק"ל:

א"ל אית לך סהדי כו'. לאו דוקא אית לך סהדי דהיינו שני עדים אלא עד אחד נמי הוי סגי להו דהא אעדות אליהו לחוד קאמרי א"ה בר קטלא הוא וה"נ אמרינן פ' הגוזל בתרא (קיד) דהם דנין ע"פ עד אחד ומפקי ממונא ועי"ל דבד"נ נמי בדיניהם שני סהדי מצרכו אלא שצרפו עדות דר' שילא עם אליהו וק"ל:

א"ל אי הכי בר קטלא כו'. יש לפרש דאמרי א"ה דבעל חמרתא בר קטלא הוא ולא בר מלקות ולמה לא קטלת אותו אע"ג דעיקר מלתא דמסרו על שדן דינא בלא הורמנא דמלכא מכל מקום כיון דדנת עליו נגדא אמאי לא דנת עליו קטלה כדינו א"נ היה לך ליטול הורמנא ולהמית אותו וע"ז השיב מיומא דגלינן מארעא לית לן רשות למקטל אפי' בהורמנא דמלכא דאין אנו דנין ד"נ והמלקות שהייתי דן עליו כיון שאין זה דינו האמתי לא מקרי דן דינא בלא הורמנא אלא תוכחה בעלמא ודו"ק:

פתח ר"ש ואמר לך ה' הגדולה וגו'. יש לפרש משמעו בהאי קרא לך ה' הגדולה והגבורה וגו' כי כל בשמים בארץ וגו'. ר"ל אלו מדות הם שלך בשמים במלכות דרקיע ובארץ במלכות דארעא ולך הממלכה בשתיהן כי כעין מלכותא דשמיא הוי מלכותא דארעא ולפי שהיה ירא שמא ע"י דבריו ועדותו של אליהו ידונו אותו למיתה כדין בעל חמרתא והוא לא חייב מיתה ע"כ סיים בדבריו ויהיב לכון שולטנא ורחמי דינא דבכלל המדות שזכר כי הגדולה והגבורה הוא שולטנא והתפארת היא הרחמים בדין וכעין זה במלכותא דארעא שתרחמו עליו בדיניה ולא תדונו עליו דין קטלא ודו"ק:

עביד רחמנא ניסא לשקרי כו'. הא דיהבו ליה קולפא לדון דינא מקרי ניסא לקמן כדקאמר הואיל ואתעביד לי ניסא בהאי קרא כו' אבל הכא ע"כ לא נתכוין לכך כמ"ש לעיל דלאו שקר קאמר ועוד מה השיב לו רשע ולאו חמרי מקרי כו' אלא היינו ניסא

דאתא אליהו ואסהיד ביה דבעל חמרתא דהוא שקר וקאמר ליה שפיר רשע לאו חמרא אקרו כו' ודו"ק:

זו מעשה בראשית כו'. לפי הדרשה אינן כסדרן שהקדים מפלתן של ארם למלחמת נחלי ארנון וסיסרא וכן בדרש דר"ע לקמן הקדים קריעת ים סוף למכת בכורות משום דהכתוב סדרן כמדתן שהם ז' ספירות האחרונות כסדרן כמ"ש בזה חכמי הקבלה ור"ש בא לדרוש אצילתן של שבע הספירות שבכל אחד מהן פעל לפי מדתו ואמר הגדולה היא מדת חסד שבמדה זו נתהוה מעשה בראשית כמ"ש עולם חסד יבנה ומייתי ליה דהיא הגדולה כמ"ש עושה גדולות וגו'. ובמדת הגבורה פעל יציאת מצרים ע"י המכות שהביא על המצרים שנאמר את היד הגדולה וגו' גם כי מדת גדולה מורה על מדת חסד כדלעיל מדכתיב הכא גבי יד מורה ממש על הגבורה שעושה ביד ובמדת היד ובמדת תפארת פעל שעמדה חמה ולבנה כו' שהיה לו ליהושע לשם ולתפארת בכל העולם. והנצח זו מפלתה של אדום שנאמר ויז נצחם וגו' דבמדתו יתברך שנקראת ינצח ונצח את ממשלת אדום דהיינו שיז מהם נצחם וגבורתם שהיה להם בעוה"ז. ובמדת הוד נסים של נחלי ארנון שנאמר על כן יאמר וגו' את והב וגו' מפורש בר"פ כי כל בשמים ובארץ שהיא מדת יסוד כדעת המקובלים היתה מלחמת סיסרא שנאמר מן השמים וגו' ובמדת מלכות דהיינו לך ה' הממלכה היתה מלחמת עמלק וגו' שנאמר על כס יה וגו' הכסא מורה על המלכות ולא יהיה שלם עד שיכרית זרעו של עמלק לעתיד ואמר והמתנשא וגו'. לעתיד ית' ב"ה יתנשא בכל מדותיו הללו במלחמת גוג ומגוג כמ"ש שם והתגדלתי והתקדשתי ונועדתי לעיני וגו' וק"ל:

לכל לראש כו' אפילו ריש גרגותא מן כו'. מפורש פרק הספינה (בבא בתרא צא.) ע"ש:

לך ה' הגדולה זו קריעת כו'. שבמדת חסד עברו ישראל ונצלו בקריעת ים סוף כדאיתא במדרש והגבורה זו מכת בכורות דהיינו במדת הדין נדונו במכת בכורות והת"ת זו מתן תורה שהיא לישראל לשם ולתפארת כמ"ש כי היא חכמתכם ובינתכם לעיני העמים וגו' והנצח זו ירושלים שהיא נצחונן של ישראל כמ"ש ירושלים הרים סביב לה וגו'. וההוד זו בהמ"ק שהיה הדרן והודן של ישראל:

דף נח:

ע"ב ברוך מציב כו'. פירש"י כגון בישוב בית שני עכ"ל. דקדק לפרש כן הכא משום דבחורבן בית ראשון נמשלו ישראל לאלמנה כמ"ש היתה כאלמנה וכשנגאלו בבנין בית שני מקרי מציב גבול אלמנה דהיינו בנין בהמ"ק ולאפוקי בגלות השתא אין זה מקרי

בתי ישראל בישובן כיון דבהמ"ק חרב לא שייך ביה מציב גבול אלמנה אבל בית גאים ודאי דשייך השתא וק"ל:

אנחה שוברת חצי גופו וכו'. מפורש במסכת כתובות פ"ה ע"ש:

על בתיהן של צדיקים כו' גדולים וטובים וגו' משמע ליה של גדולים ושל טובים דהיינו של צדיקים דאי גדולים וטובים ממש לא אצטריך דה"ל בכלל בתים רבים וגו' וק"ל:

הבוטחים בה' כהר וגו'. מה הר ציון כו' דלפי פשוטו לא יתכן שתלה העיקר בטפל שיהיה הבטחון לישראל בה' כבטחון שלהם בהר ציון וע"כ דרשו כאלו כתיב דבית הבוטחים בה' שהוא חרב בגלות יהיה עתיד לחזור כמו הר ציון שודאי עתיד לחזור כפי הנביאים וק"ל:

א"ל דיו לעבד כו'. דמעיקרא שהביא לו מיום שחרב בהמ"ק נגזרה כו' לא נתכוין לאותובי דעתיה בכך אלא בהא דמסיק דכמו שנגזר עליהן בחורבנן מיום שחרב בהמ"ק כך עתידין לחזור לישובן בבנין בהמ"ק ובהכי לא מייתבא דעתיה כיון דהשתא מיהת בתים של צדיקים חרבין ולזה אמר דיו לעבד כו' ואין לך להצטער עליהן ביותר מעל חורבן בהמ"ק ואבילות ישנה היא ודו"ק:

ברוך אשר יצר אתכם בדין כו'. לגבי יצירה כתיב וייצר ה' אלהים את האדם וגו' שצרף הקב"ה מדת הדין עם מדת הרחמים וכן זן אתכם בדין כו' מצינו שהוא ג"כ חסד כמ"ש נותן לחם לכל בשר כל"ח ולא נקט בכולם אלא דין משום ואסף אתכם בדין וצ"ל גבי זן וכלכל שהוא בדין היינו הרווחת מזונות כמ"ש כל מזונותיו של אדם קצובים מר"ה דהיינו אם בריוח אם בצמצום וק"ל:

לאחר שנים עשר חדש כו'. לפי שבכל שנה האדם נידון בראש השנה ויום הכפורים אם למות אם להיות חי ואם רואהו אחר ר"ה ויה"כ זה ואחר כך אין רואה אותו עד אחר ר"ה ויה"כ הבא הרי עבר עליו דין אם למות אם לאו וע"כ אומר ברוך מחיה מתים שניצול מדין מיתה בר"ה ויוה"כ והשתא ניחא דמייתי עלה הכא מילתיה דרב דמיירי נמי בדוד שהיה חי ואמר שאחר שעבר עליו שנה הוא נשכח כמת וצריך לברך עליו ברוך מחיה מתים ומדמה ליה לכלי אובד כפירש"י דבעבר לו שנה הוא אבוד לגמרי וא"צ להכריז ומ"מ אם בעל אבידה מצאה אח"כ הרי מחזיר לו ה"נ באדם בעבר לו שנה ואין רואהו הרי הוא כאבוד ומת ואם נמצא חייב לברך עליו ברוך מחיה מתים שזיכהו לחיים בדין ר"ה ויוה"כ ודו"ק:

וילון הוא דמקרע כו'. והוא א' מז' רקיעים כדאמרינן פרק אין דורשין (חגיגה יב:) ז' רקיעים הם ואלו הן וילון רקיע שחקים כו' וילון אינו משמש כלום כו' רקיע שבו חמה

ולבנה כוכבים כו' וז"ש הכא כדמקרע וילון שהוא התחתון מתחזי הרקיע שהוא למעלה ממנו ומחזי נהורא ברקיע מחמה ולבנה וכוכבים הקבועים בו ודו"ק:

אי לאו עוקצא דעקרבא כו'. עקרב הוא מצונן הרבה כדאמרינן פרק אין מעמידין (עבודה זרה כח:) חמימא לעקרבא וקרירא לזיבורא וחלופא סכנתא ולזה אמר דנהר דינור שכולו אש מתשת כחו אך מה שפירש"י בשמעתין דעקרב היינו כימה וממזל טלה הוא עכ"ל יש בזה מקום עיון דודאי כימה משמע שהוא ממזל טלה כדמוכח לקמן דעש שהוא זנב טלה אזל בתר כימה וכדמוכח ההיא דפ' המקבל (בבא מציעא קו:) דאמרי' התם דקיימא כימה אריש׳ייהו וכמ"ש רש"י והתוספות פ"ק דר"ה ע"ש אך ממאי דמשמע מדבריו דעקרב היינו ממזל טלה ואינו מזל מיוחד בי"ב מזלות ובכולי תלמודא משמע דעקרב הוא מזל מיוחד לחודש חשוון כפי סדר המזלות טש"ת סא"ב מע"ק גד"ד ולולי פירש"י היה נראה דודאי עקרב הוא מזל מיוחד לחודש חשוון ולאו היינו כימה שהוא מכוכבי טלה ולא מייתי ליה הכא אלא משום דנקט קרירותא דכימה מייתי נמי קרירותא דעקרבא ודקאמר היינו דקאמר רחמנא לאיוב כו' קאי אדלעיל מיניה אצינה דכימה ולא אקרירותיה דעקרבא. ועוד נראה כפי הגירסות בפ"ק דר"ה יש לפרש דכימה נמי לאו ממזל טלה הוא אלא ממזל עקרב המיוחד לחודש חשוון וע"כ שניהם מצוננים שעלייתם בחשוון שהוא תחלת ימי הקור ולא קאמר דזנב טלה הוא אלא בעש ושם יפורש ואין להאריך כאן ודו"ק:

מאי כימה כו'. משום דשם כסיל מצינו מפורש מלשון מזל כמו כוכבי השמים וכסיליהם אבל בשם כימה לא ידענו ע"ש מה וקאמר ע"ש כמאה כוכבי דהיינו נוטריקון כי מאה כמ"ש במקום אחר אל תקרא מה אלא מאה וקאמר א"ל דמכנפי והיינו התקשר מעדנות אם תוכל לקשר אותם כמו שקשרם הבורא ית' ב"ה וא"ל דמבדרן וה"ק הבורא בראן בפיזור אם תוכל אתה לשנות בריאתן ולקשרן וק"ל:

ומסתברא כמ"ד כו' והיינו דאזלה בתרה דא"ל כו'. ר"ל דאזלה בתר טלה בזנבו דא"ל לראש מזלו שהוא טלה הב לי בני החסרים כדכתיב ועיש על בניה וגו'. אבל אם יהיה רישא דעגלה לית ביה טעם ורש"י פירש דאזל בתר כימה ולשיטתו דכימה נמי ממזל טלה הוא:

דף נט.

והביא מבול כו'. והיינו וארובות השמים נפתחו דמיעוט רוב שנים ובפ"ק דר"ה (יא:) קאמר לר"א דבחשון התחיל המבול דאית ביה טעמא שנטלן מכימה לפי ששינה עליהן מעשה בראשית דכימה מצונן ביותר והם נדונו ברותחין וק"ל:

אין הבור מתמלא מחולייתו כו'. מפורש בפ"ק ובפ"ק דסנהדרין ע"ש:

עתיד הקדוש ברוך הוא להחזירן כו'. דבעוה"ז כתיב אין חדש וגו' אבל לעתיד כתיב השמים החדשים וארץ החדשה וק"ל:

זוכר את בניו כו'. מפורש בערוך בעת שרואה הקב"ה הבריות ומוריד כמו שתי טיפין מעין דמעות ח"ו דמעה ממש ומתנחם הקב"ה שלא לאבד עולמו כו' ע"ש באורך לכולהו אמוראי לפרש שעושה הקב"ה כן ע"י מלאך:

דבריך ברקא כו'. ר"ל דאנן חזינן שמתחלה בא הברק ואחר כך הרעם ואחר כך המטר והיינו משום דהברק שהוא להב אש בא מתחלה ושובר הגזרנא דברד והוא הרעם וע"י שבירה זו נולדו המים ואחית מיטרא לארץ והיינו ממש כרב אחא בר יעקב:

זעפא ר"ל שבאו הרוחות בזעף ובכעס ומצינו כהאי לישנא במים שנאמר וישתוק הים מזעפו ואמר דמחסד אלהים שלא בא בלילה שהוא עת שינה ואין מקום להשמר מלהזיקו ואמר עוד דתרתי שעי לא קאי הוא ג"כ מחסד אלהים כמפורש בהאי קרא דרישא דקרא דמייתי מה תחשבון אל ה' כלה וגו' לא תקום פעמים צרה משתמע מיניה הא אם תקום פעמים כלה הוא עושה ולכאורה דהכי משמע מהאי קרא לא תקום פעמים דהיינו ב' שעות דכל שעה ושעה מקרי פעם אחד דכל שעה יש לו מזל בפני עצמו אבל א"כ מכ"ש דב' שעות בהפסק ביני וביני מקרי ב' פעמים וע"כ נראה דה"פ דקרא כשלא תקום פעמים דהיינו בהפסק ביני וביני אלא ב' שעות רצופים אז היא צרה אבל כשתקום פעמים דהיינו בהפסק אין כאן צרה ודו"ק:

אמר רבא ברקא כו'. לעיל גבי זיקין וזועות דקאמר מאי הן ניחא דלא ידע כלל מאי הן וכן גבי רעמים גם שהמקרא מלא מלשון רעם קבעי מאי הוא ענינו דבעי לברך עליה וכן גבי רוחות מאי הן רוחות דבעי לברך עליהם דמסתמא לאו אסתם רוחות קאמר אבל הכא גבי ברקים שהמקרא מלא ממנו מאי בעי מאי ברקים ומאי הוסיף רבא לומר שהוא ברקא וי"ל משום דכל הנהו דלעיל דאמרן בלשון רבים משום דאין דרכן לבא יחידי משא"כ ברקא דדרכו לבא נמי יחידי מ"ה בא רבא לומר דלאו דוקא קתני ברקים דה"ה ברקא יחידאה ודו"ק:

לפשט עקמומיות כו'. משום דהרעם הוא דבר המחריד ביותר ואין ידוע בו תועלת לעולם מש"ה קאמר דלא נבראו אלא לפשט כו' דהיינו להחריד הלבבות של המינים שישובו כמפורש פרק ת"ה (כט.) לגבי ברכת המינין תקנוהו כנגד אל הכבוד הרעים ומייתי ליה שנאמר והאלהים עשה שייראו כמפורש לעיל לגבי חלומות ע"ש וק"ל:

ברוכי ודאי מברך כו'. דלא תימא כיון דמחזי כסגיד לקשת דהיינו שמחשב שיהיה שם מראה שכינה בעצמה לא יברך נמי מה"ט ברואה הקשת משום דמחזי כמברך לקשת שהוא חושב שיהיה זה השכינה עצמה וקאמר דא"כ מהמברך שלא יהיה נאמר כן וקאמר דמברך זוכר הברית דהשתא לא מחשב הקשת אלא שהוא זכירת הברית בעלמא כדכתיב ונראתה הקשת בענן וזכרתי את בריתי וגו'. וקאמר דמסיים נאמן בבריתו כו' דהיינו שע"י הקשת זוכר הברית ונאמן הוא לעשות כן שלא להביא מבול לעולם ולפי שאין כל חדש וגו' ולא נברא הקשת השתא לזכור הברית קאמר שהוא קיים במאמרו שכבר נברא במאמר בו' ימי בראשית כמו ששנינו בעשרה דברים שנבראו בע"ש והקשת וק"ל:

כי אתא מטרא כו'. משום דלפעמים הרקיע עומד בטהרתו כמה ימים וכמה שבועות וכי בכל פעם שרואה בו יברך וקאמר אביי דאינו מברך אלא כי אתא מטרא כולה ליליא ובצפרא כו' דהיינו שנתחדש ברקיע מעשה בראשית שנברא בלא עננים ודוקא מצפרא שאז נראה טהרתו ביותר וע"י אסתנא שהיא רוח צפונית כדכתיב רוח צפון תחולל גשם והוא שולט מחצי לילה עד צפרא כמפורש פ"ק:

לא נראה רקיע בטהרתה. והיינו על ידי עננים כמ"ש סכותה בענן לך וגו' וכמפורש פרק אין עומדין וק"ל:

דף נט:

ע"ב שמימיו חדין וקלין כו' פירש"י וקלין לשקול במאזנים כו'. ע"ש ועי"ל וקלין מלשון קול שהוא משמיע קול במרוצתו וכ"ה בב"ר אומרים לחדקל מפני מה קולך הולך כו' ע"ש:

פרת שמימיו פרין כו'. מפורש במסכת בכורות פ"ט:

רוב ההודאות ואל כו'. עיין טעם לזה בתר"י בדחוקים ועוד נראה לדקדק למאי דפריך רוב ההודאות ולא כל ההודאות ומשני רבא אימא אל ההודאות לכאורה ולפום ריהטא ה"ל לשנויי טפי אלא אימא כל הודאות וע"כ נראה דודאי כבר הזכיר כל הודאות במה שאמר בתחלת הברכה אנחנו מודים לך על כל טפה וטפה כו'. אלא דהוה משמע על כל הודאה מברך ועל רוב הודאה לא היה מברך מש"ה קאמר דמסיים ברוך אל רוב הודאות

ופריך השתא אי מסיים בכך הוה משמע בהיפך דחזר מדבריו וה"ק רוב הודאות הם שאני מברך ולא כל הודאות כמו שאמרתי בתחלה על כל טפה כו' ומשני דאומר נמי בחתימה אל הודאות דמשמע רוב ומשמע נמי כל וקאמר הלכך נמרינהו לתרוייהו דאי לא הוה אמר רק רוב הוה ממעטינן כל וחוזר מדבריו הראשונים ואי לא הוה אמר רק אל ההודאות לא הוה משמע דקאי רק אכל הודאות שזכר בתחלת ברכה וע"כ מסיים נמי רוב הודאות שיהיה אל ההודאות כולל את רוב ואת כל וק"ל:

דף ס.

לאחר שדנה לאה כו'. בתנחומא מפרש מדכתיב ואחר בל' זכר ולא כתיב ואחרת בלשון נקבה דרשו שהיתה לאה הרה ללדת עוד בן אחר אלא שעל ידי שדנה כו' ילדה בת שע"כ ותקרא שמה דינה ונרמז על יוסף דכתיב ביה יוסף ה' לי בן אחר וגו' אבל ממה שאמר הכא לאחר שדנה לאה כו' לא משמע דנתכוון למדרש תנחומא אלא דה"פ מאי ואחר דבכל לידת בניה לא כתיב ואחר אלא ותהר עוד וע"כ דרשו ביה לאחר שדנה כו' ילדה בת ולזה לא הוזכר טעם לקריאת שמה כמו בשאר בנים שאחר שילדה בת הוא טעם לקריאת שמה דינה ודו"ק:

י"ב שבטים עתידין כו'. לאו כמתנבאה מדעת אמרה כן דלאו נביאה היתה כדמוכח פרק קמא דמגילה וכה"ג כתבנו בחידושינו ספ"ק דסוטה גבי רבקה ע"ש:

מיד נהפכה לבת כו'. מה שיש לדקדק בזה אהך דפ' המפלת תלה הזכרים בנקבות כו' ע"ש בחדושינו:

איש מזריע תחלה כו' יולדת נקבה כו' מפורש פרק המפלת:

כל היכא דדרשת להאי קרא מרישא כו' כדפרש"י דמדרש לחדא משמעות כו' ע"ש. והכונה בו שהענין כפל מכל הצדדין להחזיקו ועי"ל דר"ל דהסבה והמסובב בכאן ענין אחד וק"ל:

א"ל ההוא בד"ת כתיב כו'. כפירש"י וה"ה היכא דאיכא למיחש מן הפורענות ולא אתיא אלא לאפוקי מחמת פחד בחנם כמ"ש התוספות בפרק הניזקין (גיטין נה.) ע"ש וכן הא דמייתי מדכתיב פחד פחדתי ויאתיני וגו' היינו נמי שפחד איוב בחנם אבל רש"י פירש בספר איוב דהיינו שאמר אולי חטאו בני וגו' ואין זה פחד בחנם ודו"ק:

ואל יארע בי דבר קלקלה ועון כו'. משום דבבית המרחץ אדם ערום ממש וערום מן המצות כעובדא דדוד בפרק התכלת (מנחות מג:) וגם קלקלה מן האור מצוי שם וע"כ יש לאדם להתפלל ע"כ שבמקום סכנה זו מן האור לא יבא לידי הזכרת עון ואביי שאמר

לא לימא הכי לא על זה קאמר שהוא ממש תפלה אלא אסיפא דמילתא קאמר דלא לימא ואם יארע כו' דהיינו פותח פיו לשטן כו' והוא מבואר בפ"ק דכתובות ע"ש:

ורפא ירפא מכאן שניתן רשות כו'. מכפל ורפא ירפא דריש ליה כדאיתא בהדי' פ' החובל (בבא קמא פה:) ואי לאו הכפל לא הוה גמרינן מיניה שניתן רשות אלא שאם ריפא עצמו ע"י רופא שצריך לשלם החובל שכר הרופא וק"ל:

דף ס:

ע"ב התכבדו מכובדים כו'. ר"ל דאין זה כבודכם לילך עמי במקום מבוזה כזה ואביי דקאמר לא לימא הכי דהרפו ממני משמע שיסלקו עצמם ממנו אלא יאמר שמרוני שמרוני בין בהוה בין בעתיד והמתינו לי עד כו' שכן דרכן כו' שלא ירע בעיניכם להמתין לי כי כן דרכן של בני אדם וק"ל:

אשר יצר את האדם בחכמה כו'. לפירש"י בחכמה מוסב אדלמטה דהיינו בחכמה שברא בו נקבים כו' ע"ש והתוספות פירשו שהוא מלתא באנפי נפשיה שבראו בחכמה דהיינו שהתקין מזונותיו מקודם שבראו ע"ש ועי"ל דבחכמה קאי על האדם שנתן לו הקב"ה חכמה בבריאותו לא כן כל שאר ב"ח שלא ניתן להם חכמה וק"ל:

והאר עיני פן אישן המות כו'. ע"פ מ"ש לעיל דשינה אחד ששים במיתה ולפי שאין הנאה במאור עינים בחושך לילה מסיים ביה בא"י המאיר לעולם כו' וק"ל:

אלהי נשמה כו' אתה בראת בי ואתה יצרת בי ואתה נפחת בי כו'. הנשמה בלישנא דקרא כוללת כל חלקי הנפש שהם שלשה נפש רוח נשמה כמ"ש המקובלים גם הפילוסופים ועד"ז אמר בה ג' לשונות אלו אתה בראת בי על הנפש הטבעית שנאמר ויברא אלהים את האדם וגו' ואתה יצרת בי על רוח החיוני שנאמר בו וייצר ה' אלהים את האדם וגו' ואתה נפחת בי על הנשמה השכלית כמ"ש ויפח באפיו נשמת וגו':

כוס וגו' ובשם ה' וגו' צרה ובשם ה' וגו'. בתרוייהו כתיב שם ה' שהוא רחמים דבמדת פורענות נמי שאדם חושב כן אפשר דעביד רחמנא לטב כדלקמן בעובדא דר' עקיבא דמייתי עליה והך דפרק סדר תענית (כא.) בעובדא דנחום איש גם זו לטובה הוה נמי שייך לאתויי הכא ואפשר דניחא ליה לאתויי האי לישנא כל דעביד רחמנא כו' דתולה הכל בהקב"ה וק"ל:

דף סא.

לעולם יהיו דבריו של אדם מועטין כו'. מסמיכות מאמר זה להא דלעיל יש ללמוד מה הוסיף ר"מ אקרא דמייתי על כן יהיו דבריך מעטים וע"פ מ"ש לקמן קבלה דיסורי שתיקותא ובעי רחמי דהיינו שלא ידבר בו הרבה פן יכשל להרהר במדה"ד אבל יבקש רחמים וה"נ הכא בא לומר דגם אם יבא על האדם מדת פורענות יהיו דבריו לפני הקב"ה מעטים בבקשת רחמים ולא ידבר בו הרבה ולא יהרהר אחריו וז"ש אל תבהל וגו' ולבך אל ימהר להוציא דבר והרהור רע לפני האלהים שהוא מדה"ד שהביא עליך פורענות כדפירש"י לעיל כי האלהים בשמים ואתה על הארץ והוא רואה מלמעלה ביותר שאפשר דעביד לך דבר זה לטובה וק"ל:

אלא מעתה בהמה דלא כתיב בה וייצר כו'. אע"ג דבהמה ודאי לית לה יצ"ט ולא ה"מ למכתב וייצר בב' יודי"ן מ"מ ויצר ביו"ד אחת ה"ל למכתב גבי בהמה לרמוז שיש לה יצה"ר וק"ל:

אוי לי מיצרי ואוי כו' דב' יודי"ן אחר הוי"ו של וייצר כאלו נכתב ב"פ ו"י כמ"ש גבי ויהי בפ"ק דמגילה (י:) ובדרך צחות נימא באותיות של וייצר נוטריקון כאלו נכתב וי צדיק וי רשע וי מצדיק שהוא יוצרו שנאמר ה' הוא הצדיק וגו' כי צדיק ה' וגו' וי מרשע שהוא יצה"ר שנאמר בו צופה רשע לצדיק וגו':

אחור למע"ב כו'. ויהיה למלת צרתני ב' משמעות אחור יהיה פי' מל' יצירה וקדם יהיה פי' מלשון צרה ומה שהביא לרבי אמי לדרשה זו להוציא מלת צרתני ממשמעות אחד שהוא לשון צורה לב' משמעות מלשון יצירה ולשון צורה דמסתמא לא פליג אמ"ד פרצוף נראה משום דא"כ לפי משמעות צורה ה"ל להקדים קדם לאחור ודו"ק:

אחור למע"ב כו'. והיינו טעמא כדמפורש פרק אחד ד"מ (לח.) לכך נברא בע"ש כדי שיכנס לסעודה מיד ועוד טעמים אחרים שם וקדם לפורענות דמבול כדמסיק משום דעיקר חטא היה באדם כמפורש פ' חלק ע"ש:

אילימא פורענות דנחש כו'. יש לדקדק ל"ל לאתויי מהא דתנא רבי כו' דהא בגופיה דקרא כתיב פורענות דנחש בתחלה והדר דאשה והדר דאדם וי"ל משום דבקרא איכא למימר אין מוקדם ומאוחר בתורה ולכן הוצרך לאתויי מברייתא:

בגדולה מתחילין כו'. שנאמר ויאמר משה אל אהרן וגו' מה שהקדים אהרן שהוא אב לבניו ודאי דאין ראיה וכן מה שהקדים אלעזר שהוא הגדול לאיתמר שהוא קטן ממנו אין ראיה דבכמה מקומות כתיב כן אלא מדכתיב בניו הנותרים לשתוק מאלעזר ואיתמר

ולא הל"ל אלא אל אהרן ובניו הנותרים קחו וגו' דודאי הם הנותרים אלא לאשמעינן דבגדולה כו' וק"ל:

מאדם ועד בהמה ברישא אדם כו'. אע"ג דא"א לכתוב שתי שמות כאחד מ"מ דרשו כן כיון דכבר כתיב וימח את כל היקום וגו' לא הל"ל כלל מאדם ועד בהמה וגו' אי לאו לאשמעינן דבפורענות מתחילין כו' וק"ל:

בתחלה עלה במחשבה לברוא ב' ולבסוף כו'. מפורש באורך פ"ק דכתובות ע"ש:

מ"ד ויבן וגו' מלמד שקילעה הקב"ה כו'. מפורש בפרק יוצא דופן ע"ש:

ויביאה וגו'. כמו ולאמנון ריע תרגומו שושבין ולמדך שאל ירע כו' דדבר זה מכלל שהוא ג"ח ולא אצטריך קרא לומר שהביאה אל האדם אלא ללמדך כו':

ואפילו היא אשתו. פירש"י דגנאי הדבר עכ"ל נראה דר"ל דבאשתו משום איסורא ודאי ליכא אלא משום גנאי דאין ד"א שילך הקטן בראש והגדול אחריו אבל לפירוש הרמב"ם בהך ששנינו לא ירבה אדם שיחה כו' ואפילו באשתו אמרו כו' דמשום איסורא נגעו בה שלא ירגיל עצמו במשגל ה"נ איכא למימר מה"ט שלא ילך אחריה להסתכל בה ואפשר שדקדק לומר דהכא משום איסורא לא שייך דמשמע ליה דב' הפרצופין היו כ"א מהם פניו הפך של פנים השני דמש"ה פריך למ"ד פרצוף הי מינייהו מסגי ברישא כיון דכ"א מהם היה פניו הפך השני מי יכריע ביניהם שילך בראש וא"כ זה הולך למזרח וזה למערב וה"ל חמר גמל שא"א להם לזוז ממקומם וא"כ הוא גם אם תלך הנקבה בראש לא יסתכל בה שהרי פניו לצד השני אבל משום גנאי ניחא דיש לזכר לילך בראש ובהכי ניחא שפירש"י בסמוך נזדמנה לו על הגשר אשת איש והיא לפניו עכ"ל שהכריחו לפרש דקאי על א"א ולא אפילו על אשתו דבסמוך לו דבאשתו כיון דאינו אלא משום גנאי אין סברא להטריחו ולסלקה לצדדין ולעבור לפניה אלא דאיירי בא"א דאיסורא נמי איכא ביה:

וכל העובר כו' אין לו חלק כו'. כתבו התוס' פי' אם רגיל בכך לפי כו' עכ"ל דה"נ גבי שיחה אמרו כל המרבה שיחה עם האשה כו' דהיינו ברגיל בכך:

אפילו יש בידו תורה ומעשים טובים כו' לא ינקה כו'. מפורש פרק קמא דסוטה ע"ש:

אפילו בי רב כו' ותלכנה אחרי כו'. וק"ק ואימא דשפיר קאמר רב נחמן לעיל ובי רב ודאי קרא מנוח וידע לומר אחרי האיש ולא לפני האיש והיינו דוקא באשת אחר דמשום איסורא דא"א הוה דכבר נתקדשה ליצחק ולא היה מנוח ע"ה אלא משום דלא ידע דרך ארץ דברייתא דלעיל דקתני ואפילו אחר אשתו לא ילך ומשום גנאי ודו"ק:

אחורי ארי ולא כו'. יש לפרש כולה מלתא בא"א להמלט מלילך בא' מהם כי ההיא דפ"ק דמס' עבודת כוכבים (יז:) מטא להנהו ב' שבילי חד פצי אפתחא דעבודת כוכבים

וחד פצי אפתחא דבי זונות כו' וכיוצא בזה אמרו הכא באם א"א להנצל אלא שילך באחד מהם ילך לו אחר ארי ולא אחרי האשה עבודת כוכבים ואשה ילך אחר אשה ולא אחר עבודת כוכבים כדמסיק התם שהלכו בפתחא דבי זונות ולא דעבודת כוכבים אחורי בהכ"נ ועבודת כוכבים ילך כו' משום דאחורי עבודת כוכבים גם אם יחשדוהו אפשר שעובד עבודת כוכבים בשיתוף כההיא דפ"ק במתפלל אחורי בהכ"נ כו' ולא מיהדר אפיה כו' דא"ל כדו בר קיימת כו' משא"כ בעובר אחורי ב"ה ולא נכנס גרע טפי דנראה ככפירה גמורה שכופר במציאות השם כיון דאין נכנס בה להתפלל עם הצבור ודו"ק:

יצה"ר דומה לזבוב כו'. שהוא בריה קטנה וחלש ומבאיש דבר חשוב שמן רוקח כן הוא היצה"ר כמ"ש (סוכה נב: סנהדרין צט:) בתחלה דומה לחוט כו' קאמר דיושב בין ב' מפתחי הלב כדלקמן לב חכם לימינו ולב כסיל לשמאלו ושמואל מדמה ליה לחטה שהוא ג"כ דבר קטן ואולי דס"ל כמ"ד אילן שאכל ממנו אדה"ר חטה היה (לעיל מ.) וע"י בא יצה"ר וק"ל:

ב' כליות כו'. משום דכל אברים הפנימים דחשיב בסמוך אין בהו אלא אחד בגוף אדם חוץ מב' כליות וע"כ אמר שנבראו להיות יועצי הלב אם לטוב אם לרע וע"כ הם שנים אחד יועץ לטובה ואחד לרעה וקאמר ומסתברא כו' דכתיב לב חכם לימינו וגו' דלא על הלב גופיה קאמר אלא על ב' יועצי הלב ובזה שייכא ברייתא זו אמתני' דהכא דקתני בכל לבבך בשני יצריך דלא על הלב גופיה קאמר דאין לאדם ב' לבבות אלא על ב' יועצי הלב שהן ב' כליות קאמר ודו"ק:

דף סא:

ע"ב שנאמר לבי חלל בקרבי. עיין פירש"י ולשון שופטן לא משמע כן וזה אין צריך ראיה שהיצ"ט מפתה את האדם לטובה ובהיפך היצה"ר מסיתו לרעה גם לפירושו יצ"ט שופטן לא הוזכר כלל בהני קראי דמייתי וע"כ נראה לפרש דשופטן ממש קאמר לפסוק דינו שהוא חייב אם יצדיק חוטא יצ"ט שופטן שנאמר לבי חלל בקרבי זה הכתוב מיירי בצדיק שאמר דוד ברישא דקרא כי עני ואביון אנכי ולבי וגו' דהיינו היצ"ט שבלב צדיק שופטו לחייבו בדין והיינו כי חללתי וחטאתי בקרבי וכן ברשעים היצה"ר שופטן לחייבו בדין שנאמר נאם פשע וגו' ר"ל דאומר לרשע שהוא פשע וחייב בדין ומי אומר לו כן בקרב לבי היינו היצה"ר שהוא בקרב לבו ומסיק דבינונים זה וזה דהיינו הב' לבבות שופטן לחייבו בדין אבל הקב"ה עומד לימין אביון להושיע לו משופטי נפשו ולזכות אותו לפי מדתו בבינוני ורב חסד מטה כלפי חסד וק"ל:

ואמר רבא לא איברי עלמא אלא לרשיעי וכו'. בגירסת הילקוט גם בע"י ליתא וכן נראה דהיינו דלקמן לא איברי עלמא אלא לאחאב כו' ולפי זה הא דקאמר רבא ידע איניש בנפשיה כו' הוא תשובה למאי דקא"ל אביי לא שביק מר חיי כו' והשיב לו ידע אינש בנפשיה כו' וידעתי שאינני מצדיקים אלא מבינונים ומתוך ענוה קא"ל הכי שלא היה רוצה להחזיק עצמו צדיק ודו"ק:

לא איברי עלמא אלא לאחאב כו'. ר"ל הטובות ותענוגי עוה"ז ויותר בעוה"ב לא נבראו אלא לשלם שכר משלם לרשע גמור בעוה"ז ולצדיק גמור בעוה"ב ואותה טובה יתירה לא נבראה בשביל בינונים:

יש לך אדם כו'. ר"א נמי לענין נטילת נפש קאמר כדמוכח בפ' בן סורר (סנהדרין עד.) ורע"ק דאמר בכל נפשך אפילו נוטל כו' לפרושי לדברי ר"א קאתי דלא תימא דלאו לענין נטילת ומסירת נפש קאמר ר"א אלא שיטריח עצמו בכל גופו כמו ושב אל ה' בכל לבבו ובכל נפשו ובכל מאודו דלא יתכן שם מסירת נפש כמ"ש הרא"ם ומשום דהכא נופל שפיר לפרש כמשמעו נטילת נפש מפרשינן ליה הכי דהיינו בכל נפשך ודע דעיקר קרא בעבודת כוכבים איירי כפירש"י בהדיא פרק בן סורר וז"ל ואהבת את ה' וגו' שלא תמירנו בעבודת כוכבים דאהא דאמרינן התם בג' עבירות יהרג אדם ולא יעבור חשיב עבודת כוכבים ויליף ליה מהאי קרא דבכל נפשך וש"ד וג"ע יליף מכי כאשר יקום וגו' ע"ש ובעובדא דרע"ק דשמעתין דמסר נפשו על ביטול תורה היינו בשעת השמד כדאמרינן התם דבשעת השמד אפילו על מצוה קלה יהרג ואל יעבור ועוד דר"ע בפרהסיא הוה כדאמר מקהיל קהלות ברבים ובפרהסיא אמרינן התם דאפילו על מצוה קלה יהרג ואל יעבור ובזה יפול קושית הרא"ם על פירש"י בפרק בן סורר שפירש דבכל נפשך מיירי בעבודת כוכבים בלבד היינו שלא תמירנו בעבודת כוכבים ובחומש פירש סתם דכן הוא בכל המצות דלאו קושיא היא דהתם בגמרא אפילו בצנעה ואפילו שלא בשעת שמד איירי ודוקא בעבודת כוכבים אבל בפרהסיא א"נ בשעת השמד בשאר מצות נמי איירי האי קרא דבכל נפשך דיהרג ואל יעבור כדאמר נמי התם וכדמסיק הכא בעובדא דרע"ק שאמר ועכשיו שבא לידי לא אקיימנו ולפי דברי התוס' שכתבו בפרק אין מעמידין ע"פ הירושלמי דאם רצה אדם להחמיר על עצמו אפילו בשאר מצות שרי איכא למימר דר"ע נמי מחמיר על עצמו היה ואפשר שזהו שאמרו ליה תלמידיו רבי עד כאן דהיינו וכי עד כאן חייב אדם למסור עצמו גם בשאר מצות והשיב להם כל ימי הייתי מצטער כו' ורצוני בכך להחמיר על עצמי אפילו בשאר מצות ודו"ק:

מלה"ד לשועל כו'. פירוש המשל ונמשל השועל הם העובדי כוכבים שנמשלו לחיות טמאות בכ"מ וראה דגים הם כלל ישראל כמ"ש מזרעא דיוסף קאתינא שנמשלו לדגים ואכל ישראל קאמר הכי כמפורש לעיל ושהיו מתקבצים ממקום למקום היינו מקהיל קהלות ברבים והרשתות הם הגזירות והשמדות שהיו מביאין עלינו בני אדם אל תקרי בני אדם אלא בני אדום ורצונכם שתעלו ליבשה דהיינו מתוך המים שהם משל לתורה כמ"ש הוי כל צמא לכו למים ורצונכם לבטל תורת משה ונדור אני ואתם כשם שדרו כו' דהיינו שהיינו לעם אחד כמ"ש הקיסר לריב"ח בפרק אחד ד"מ כמו שדרו אבותי עם אבותיכם בביטול תורה כמו שהיה בחרבן בית ראשון שנאמר על עזבם את תורתי וגו':

ומה במקום חיותינו וכו'. היא התורה שנמשלה למים אם אנו הולכים ומבטלים כו' היינו כמשל הליכתם ליבשה וק"ל:

אשריך רע"ק כו'. שהוא ודאי קבלת עול מלכות שמים שלימה כמ"ש זו תורה וזו שכרה ממתים ידך ה' וגו' זו תורה שע"י לימוד תורה נהרג להיות זה שכרו ופירש"י ממתים מידך היה לו למות ולא מידי ב"ו עכ"ל רישא דקרא שפיר מתפרש וסיפא דקרא ממתים מחלד ר"ל שהיה לו למוח כדרך כל העולם וחלד הוא לשון עולם כמו האזינו כל יושבי חלד וק"ל:

א"ל חלקם בחיים כו'. אמר חלקם בלשון רבים ר"ל חלק של כל הצדיקים ושכרם לא יהיה בעוה"ז רק בארץ החיים או שיהיה פירושו ע"פ מ"ש בחגיגה (טו.) שהצדיק נוטל חלקו וחלק הרשע בג"ע שנאמר בארצם משנה יירשו והרשע נוטל חלקו וחלק הצדיק בגיהנם כמ"ש ומשנה שברון שברם והשתא על מה שאמרו מה"ש וזו שכרה השיב להם הקב"ה חלקם של רשעים שהמיתו אותו שיש להן בגן עדן שהוא ארץ החיים יהיה שכרו וק"ל:

דף סב.

ולמדתי ממנו שאין נפנין מזרח כו'. צ"ל דראה בו שהיה לו מקום לפנות מזרח ומערב יותר בקל מצפון ודרום אי לאו דאין נפנין מזרח ומערב וכן צ"ל בהא דאין נפרעין מעומד כו' דיותר בנקל לאדם לפרוע מעומד אי לאו דבעי מיושב וכן שאין מקנחין בימין כו' דאי לאו הכי ודאי הוה מקנח בימין שהוא עיקר תשמישו של אדם בכל מילי כדלקמן וק"ל:

העזת כו' א"ל תורה היא כו' ואין להקשות דאכתי מי הכריחו להעיז פניו היה לו לשאול על דברים אלו מרבו וי"ל דלא אסיק אדעתיה בהני מילי דאית בהו חשש איסור לשאול עליהם ותורה היא וללמוד כו' דקאמר היינו לידע מה שיש שם ללמוד ממנו דודאי יש

שם ללמוד דבר מה בדיני בהכ"ס וכן צ"ל בהך דרב כהנא דגנא תותי פוריא כו' אמר כו' תורה היא כו' וק"ל:

מפני שקושר בה תפילין כו'. יש לדקדק דאדרבה מה"ט דתפילין נימא דשמאל חשיבא טפי כדאמרינן פ' במה אשה (שבת סא.) כתפילין כך מנעלין מה תפילין שמאל תחלה אף מנעלין של שמאל תחלה וי"ל דכ"א במילתיה דהכא מעשה שעושה יד ימין חשיבא דקושר בה תפילין לכך לא יעשה בה מעשה בזיון דהיינו לא יקנח בה אבל התם מעשה הנעשה ביד שמאל חשיבא דהיינו הנחתן של תפילין תהיה חשיבה נמי של שמאל במעשה נעילה הנעשה בה וק"ל:

מפני שאוכל בה כו'. רוב תשמישי אדם בימין הם באינו אטר ולא תלה אלא באוכל בה דהיינו דחיותו תלוי בה אי נמי מטעם שאוכל בה ראויה להיות נקיה ביותר שלא תמאס לו המאכל:

כל הצנוע בבהכ"ס כו' מן הנחשים כו'. עיין פירש"י ועי"ל משום דמזיקין שכיחי ומצוים בבה"כ כדאמרי' לקמן ובנחש אמרי' לקמן נמי דאתא דרקונא שמטיה לכרכשיה וע"י שהוא צנוע המלאכים שומרים אותו מכל הני כדמסיק אביי לעיל דבאזיל לב"ה נמי א"ל שמרוני עזרוני כו' ובאינו צנוע ודאי דשבקי ליה ואזלי ולית ליה מי שישמור אותו מכל הני מזיקין ומטעם זה נמי אמר חלומותיו מיושבים שאין המזיקין מתדבקין בו ואין מבהילין אותו בחלומות רעים וכפירש"י וק"ל:

קבלה דבהכ"ס צניעותא ושתיקותא כו'. ומה"ט אנן ניעול חד חד דהוו טפי צניעותא ושתיקותא דאי מעיילי בי תרי דשכיחי דאחד רואה את פרועו של חברו לא הוה צניעות ואתו ג"כ לידי ספור דברים ולא הוי שתיקותא וק"ל:

מקרקשא ליה כו'. דהנחש ירא מלבא שם כההיא דעושה טיף טיף (ע"ז ל:) אין בו משום גילוי ולגבי מזיקין נמי אמרי' בכה"ג בפ' ע"פ (קיב.) אי איכא איניש בהדיה נתעריה ואי לא מקרקש נכתמ' אחצבא והדר נשתי כו' וע"ש:

אין קורין צנוע אלא למי שצנוע בבה"כ כו' ודשנינו בלשון המשנה והוי צנוע כו' יש לפרש בענין זה וכן ההיא דפרק אע"פ (כתובות סב:) ברע"ק שהיה צנוע ומעלי כו' כמ"ש שם אבל קראי דכתיב ואת צנועים חכמה וגו' והצנע לכת עם ה' אלהיך וגו' דוחק לפרש בהכי ואפשר לומר בהא דלישנא דרבנן לחוד ולישנא דתורה לחוד וק"ל:

כשם שנפרעין מן המתים כו'. ר"ל שנפרעין ממנו על דבר מצוה שלא היה בו כך נפרעין מן הספדנין שמספרין עליו דבר טוב שלא היה בו וכן מן העונין כו' שעונין אמן ומודים בדבר ולכך היה ר"נ מקפיד שלא היה רוצה להיות מן העונין ומודין בדבר וק"ל:

דף סב:

ע"ב שינה בעמוד השחר כאסטמא כו'. ובערוך לפי ששינה של שחרית נעימה מאד כללוהו עם דברים שמוציאין את האדם מן העולם כו' שלא ילמוד אדם את עצמו בכך אבל בעמה"ש מותר זה פי' רב האי גאון כו' ע"ש וק"ל:

א"ל עד השתא לא עיילת לשעיר כו'. עיין בח"ה גם בח"א במס' תמיד לפי הגי' שם:

ואתן אדם תחתיך כו'. נראה לפרש ע"פ מ"ש (יבמות סא.) אתם קרוים אדם ואין עובדי כוכבים קרוין אדם וכיון דישראל קרוים אדם ועם ישראל ידבר מאי ואתן אדם תחתיך וע"כ דרשו אל תקרי אדם שהוא ישראל אלא אדום אתן תחתיך וק"ל:

ותחס כו'. דלפי פשוטו הוא מקרא חסר ואמר האומר שאהרגך ותחס נפשי עליך כמו ותכל דוד וגו' כפירש"י בספר שמואל ע"ש וע"כ דרשו ואמר קאי אקב"ה שאמר כן בתורה ותחס קאי על שאול שהיה חס על עצמו ות' ותחס לזכר לנוכח או דקאי אצניעות ות' ותחס נסתר לנקבה:

גדר לפנים מגדר כו'. מדכתיב גדרות בלשון רבים דרשו כן ודקאמר מערה לפנים ממערה אפשר שהיה ידוע להם אותה המערה שהיה לפנים ממערה ודרשו להסך את רגליו מלמד שסכך כו' מדכינה היציאה בלשון להסך דרשו כן אבל לא ידענו מה ידרשו במיסך הוא את רגליו דגבי עגלון ודו"ק:

כל המבזה כו' ויכסוהו בבגדים וגו'. דלא הל"ל אלא ויכסהו ולא יחם אבל השתא משמע דבבגדים לא יחם לו אבל בדבר אחר יחם לו והיינו משום שהיה מבזה בגדים וק"ל:

ויעמוד וגו' וכתיב ויסת את דוד לאמר וגו'. הני תרי קראי נינהו חד הוא בד"ה והשני בשמואל ולא סגי ליה בחד מינייהו והיינו משום דההוא קרא דשמואל ויוסף אף ה' לחרות בישראל ויסת את דוד וגו' משמע ויסת קאי אה' דרישא דקרא לכך הביא קרא דד"ה דמפורש ביה ויעמוד שטן על ישראל ויסת וגו' וא"כ ע"כ ויסת דשמואל נמי קאי אשטן ומדכתיב בשמואל (ויחר) [ויוסף] אף ה' וגו' שהניח לשטן להסית את דוד ולא הוזכר בו מה היה החרון אמרו שהוא נלמד מענינו דכתיב ויסת כאלו הוא הסית לפי דעת דוד שאמר אם ה' הסיתך וגו' וזה שקראו להקב"ה מסית היה חרון ה' שהניח השטן להסית את דוד שימנה אותן בלא כופר להטעותו בדבר שאפילו תשב"ר יודעין דכתיב כי תשא וגו' ונתנו איש כופר וגו' ודו"ק:

משעת שחיטה כו'. דשעת זריקתו הוא המועד של גמר עבודת התמיד דזריקה מכשרת הקרבן ומ"ד עד חצות ממש היינו נמי עד גמר זמן הקרבת תמיד של שחר כדתניא בפרק ת"ה (כו.) תמיד של שחר קרב והולך עד חצות:

טול הרב שבהם כו'. דמלת רב יתירה הוא דכבר מפורש דהרבה השחית שבעים אלף ועוד לפי זה ה"ל למיכתב הרבה וע"כ דרשו שא"ל אחר שתטול רב שבהם עתה הרף ידך וגו' ודרשו נמי מלשון רב שהוא כמו רוב דהיינו אחד ששקול כרובה של סנהדרין:

יעקב אבינו כו'. מבואר כי מחנות המלאכים שנראו ליעקב הם באו לשומרו מעשו ומשרו שהוא סמאל והוא השטן שהודה לו על הברכות ובמדרש רבה מחנה אלהים הוא זה אין שכינה שורה על פחות מששים רבוא והכוונה בו שהיו מחנה המלאכים כשיעור מחנה ישראל שבמדבר שהבטיח הקב"ה ליעקב שבזכותו גם בניו כשיצטרכו לשמירה מהשטן כמוהו יהיה מחנה אלהים זו בשמירתם ולזה בדבר שהיה בדוד נתקיימה הבטחה זו וראה הקב"ה ליעקב וינחם:

אפרו של יצחק כו'. היינו אפר אותו השה שבא תחת אפרו של יצחק כדכתיב אלהים יראה לו השה או אפרו של יצחק לפי מחשבת אברהם כי באותו גורן העלה אברהם את יצחק וכפירש"י בד"ה כי הוא מבואר שבזכות העקידה נאמר לאברהם כי ברך אברכך וגו' וכחול אשר על שפת וגו' ובימי דוד ושלמה נתקיימה כדכתיב יהודה וישראל רבים וגו' ומלאך המשחית בא למעטם אז מברכה זו ואמר שראה ה' להבטחה זו וינחם ומ"ד כסף כפורים ראה כפירש"י שע"ש זה נקרא כסף כפורים שנתנו למשכן שהוא מכפר על כופר נפש של מנינם ורבי יוחנן חולק ע"ז כי כסף כפורים שניתן כבר בימי משה למשכן אינו כדאי לכפר על כופר נפש מנינם שהיה בימי דוד אלא ביהמ"ק ראה דהיינו כסף כפורים שיתן כ"א מישראל במקדש כל שנה זה ראה וינחם ודייק ליה דמסתברא כמ"ד ביהמ"ק ראה מדכתיב אשר יאמר היום בהר ה' דמלת היום לא דייק ליה אכסף כפורים דמשכן אבל לגבי ביהמ"ק מתפרש היום שפיר דהיינו בכל עת שיתנו כסף כפורים לקרבנות בבהמ"ק וק"ל:

כל הרוקק בהר הבית אפילו בזמן הזה כו'. דכל הימים משמע אפילו בחורבן הבית ונראה דס"ל כמאן דאמר בפ"ק דמגילה קדושה ראשונה קדשה לשעתה וקדשה לעתיד וק"ל:

ק"ו ומה שק כו' לפני ממ"ה לא כ"ש כו'. ומהאי ק"ו אין להתפלל בשק דלפני ב"ו כך לפני ממ"ה לא כל שכן והכא נמי אמרינן אפילו בתפלה דבעי אדם לציין נפשיה כדמצלי וק"ל:

דף סג.

לפי שאין עונין אמן במקדש כו'. מפורש בס"פ אלו נאמרין:

וכ"ת בעז מדעתיה דנפשיה כו'. וה"ה דהמ"ל דבעי לאתויי קרא דגדעון לאשמעינן דהסכימו ב"ד של מעלה ע"י כדאמרי' בסוף מסכת מכות אלא דלא נחית הכא להכי ומה שיש לדקדק עוד בזה ע"ש ודו"ק:

ואומר עת לעשות וגו'. הכא לא פריך מאי ואומר משום דמקרא דאל תבוז כי זקנה וגו' דהיינו שיש לנו ללמוד מזקנים הראשונים אימא דהיינו דוקא בדבר שאין בו שום גמגום לאיסור משא"כ הכא דהוי הזכרת ש"ש לבטלה ת"ש עת לעשות לה' וגו' וק"ל:

מסיפיה לרישיה כו'. ר"ל הכא בשני ענינים מדריש ופירש"י מסיפיה לרישיה כו' משום הפרו תורתך עתים הם לה' לעשות משפע פורענות כו' ע"ש והוא קצת דחוק דהיכן הוזכר משפט ונראה לפרש כדבסמוך אם ראית דור שאין התורה חביבה עליו כנס שנאמר עת לעשות וגו' דהיינו עת לעשות לה' לכונסה לש"ש משום דהפרו תורתך וק"ל:

ואם ראית דור כו'. נראה מפירש"י שהם ב' ענינים בשעת המכנסים פזר ובשעת המפזרים כנס איירי בחכמי הדור ואם ראית דור כו' איירי בתלמידים וקרא דמייתי עת לעשות לה' וגו' קאי אתרווייהו אשעת המפזרים כנס עת לעשות לה' במדת ענוה הפרו תורתך מללמד לתלמידים כיון שיש חכמי הדור אחרים המפזרים וקאי נמי אם ראית דור דהיינו שאין התורה חביבה עליהם עת לעשות לה' מללמדם משום בזיון התורה כך נראה מפירש"י אבל בירושלמי מוכח דחדא מלתא היא ובשעת המכנסים פזר קאי נמי אתלמידים שחביבה התורה עליהם להכניסה אליהן פזר ללמוד להן ובשעה שהתלמידים מפזרים אותה ואינה חביבה להן כנס אתה ללמוד להן ודו"ק:

תמן הוי גבר כו'. יש לדקדק מאי אשמעינן בר קפרא הא מתני' היא במקום שאין איש השתדל להיות איש גם אבייי דדייק ליה ש"מ באתרא דאית כו' אמאי לא דייק ליה הכי אמתני' דאבות ש"מ במקום שיש איש כו' וי"ל דהתם לא בתורה קאמר אלא במקום שאין איש לעסוק בצרכי צבור השתדל את עצמך להיות איש עוסק בצרכי צבור והיא גופא אשמעינן שיהיה אדם עוסק בצרכי צבור גם שהוא קצת ביטול ללמודו אבל הכא נלמד מענינו דלעיל מיניה דבד"ת קמיירי באתרא דלית גבר להיות מורה הוראה הוי גבר להיות מורה להם ולגופיה לא אצטריך דדבר פשוט הוא כדאמרי' ועצומים כל הרוגיה זה שהגיע להוראה ואינו מורה אלא דאתא לדיוקא כדאמר אבייי הא באתרא דאית גבר להורות תמן לא תהוי גבר להורות ופריך דהא נמי פשיטא דאסור להורות בפני רבו ומשני בששווין כפירש"י אם באת במקום ת"ח כו' דכבר תרווייהו בעיר א"כ מי יורה כיון דכל אחד מהם לא יורה ודו"ק:

שכל גופי התורה תלוין כו' שנאמר בכל דרכיך דעהו כו'. לא קאמר זכרהו אלא דעהו ידיעה אמתית במציאותו ושהוא יכול ומשגיח בכל דרכיך לתת שכר טוב לצדיקים ולענוש רשעים ומסיים והוא יישר אורחותיך ע"ד שאמרו בדרך שאדם רוצה לילך כו' הבא לטהר כו' וק"ל:

לעולם ילמד אדם את בנו אומנות נקיה כו'. ברייתא הוא נמי בספ"ב דקדושין בשם ר"מ ומפרש לה מחטא דתלמיותא שהיא נקיה פי' בערוך שהיא נקיה מגזל וקלה שאין בה חסרון כיס עכ"ל:

לא ירבה אדם רעים כו'. וכמ"ש בפרק חלק לא הכל תביא אל ביתך כו' והוא מפורש שם ומייתי ליה הכא מקרא דאיש רעים להתרועע משמע להתרועע בב' עייני"ן מלשון כותל רעוע וק"ל:

לא ימנה אדם אפוטרופוס כו'. ויפקד פקידים על הארץ וגו' תרגום ירושלמי אפוטרופוס:

כל הרואה סוטה בקלקולה יזיר כו'. מפרשינן בסוטה שהיין מביא לידי ניאוף וכמ"ש זנות יין וגו':

לפרשת תרומות כו'. דכתיב לעיל מיניה וכל תרומה לכל קדשי וגו' ולא עוד אלא סוף שנצרך להן שנאמר ואיש את קדשיו וגו' לכאורה אינו מובן כיון דלפי זה את קדשיו לו יהיו מתפרש שיהיה נעשה עני עכשיו ולו יהיו היינו שנצרך להם א"כ לא הוזכר בקרא את מעשיו שכבר היה מעכב קדשיו לו ודוחק לומר בכה"ג שמושכת עצמו ואחרת עמו כמו שכתבו המפרשים במלה אחת וי"ל דסמך בהך דרשה אקרא דלעיל מיניה וכל תרומה וגו' אשר יקריבו לכהן לו יהיה דההוא קרא מתפרש דכל תרומה וגו' אשר דרך להקריב לכהן והוא מעכבו שלו יהיה וקאמר בקרא דבתריה ואיש אשר יעשה כן סופו את קדשיו לו יהיו שיהיה נצרך להם כשיהיה נעשה עני ודו"ק:

סוף מתעשר כו'. כמ"ש (תענית ט.) עשר בשביל שתתעשר ומייתי ליה דכתיב אשר יתן (קדשיו) לכהן לו יהיה מדלא כתיב נמי הכא לו יהיו בוי"ו כדלעיל דכינוי דיהיו קאי אקדשיו שזכר אבל הכא כתיב לו יהיה בה"א דלא משתמע דקאי אקדשיו וע"כ דרשו ביה יהיה לו ממון הרבה וק"ל:

כל המשתף כו'. עיין פירש"י ואין לשון המשתף משמע כן וי"ל ע"ד מ"ש עמו אנכי בצרה והיינו שמתפלל שיעשה למען שמו שהוא עמנו בצרה והשתא הוי ממש משתף ש"ש והיינו ממש והיה שדי בצריך וגו'. ואמר

פרנסתו כפולה שנאמר וכסף תועפות וגו'. דהיינו שיש בידו כסף פרנסתו מצויה לו בכל עת בהרוחה לכל דבר לקנות לו ומ"ד פרנסתו מעופפת לו כצפור שע"י עפיפתו מזונותיו

מצוים לו בכל עת ומשמע להו תועפות מלשון עוף יעופף ממש וכפירש"י בחומש גם לפי פשוטו ע"ש:

כל המרפה עצמו מד"ת כו'. גם שלומד ומקיימה אם הוא ברפוי ובדרך עראי קאמר דאין בו כח לעמוד ביום כו' כמ"ש פרק אין עומדין (לב:) באלו צריכין חיזוק תורה ומעשים טובים כו' ע"ש:

כאותה ששנינו זכריה בן קבוטל כו'. במס' יומא שהיה קורא בליל יוה"כ לפני כה"ג בספר דניאל:

מפני שאתה מעבר שנים כו' בחו"ל כו'. ומעיקרא דהתחילו הוא מטהר והם מטמאין כו' ולא א"ל כן היינו משום דהראו לו מעיקרא אם לא ישגיח בדבריהם יוכלו הם לסתור דבריו אף בדבר שאינו אמת כדמשמע שלא היו הם מטהרין אלא כדי לסתור דבריו:

הנח רע"ק כו' ומקרא יליף ליה לקמן ובפ"ק דסנהדרין (יא: ד"ה דאין) דאין מעברין אלא בא"י מ"מ היכא דלא הניח כמותו בא"י שרי אף בחו"ל דזיל בתר טעמיה דקרא כי מציון תצא תורה וגו' משום דשם איכא מופלא שבב"ד מסנהדרי גדולה כמפורש בפרק זקן ממרא וכיון דר"ע אחר החורבן היה שבטלו סנהדרין והוא היה בחו"ל והוא היה המופלא שבדור שהרי לא הניח כמותו בא"י הותר לו לעבר בחו"ל:

נעשו תישים בעלי קרנים כו'. ר"ל שיש להם כח לנגח בשמתא כדקאמרי ואם לאו יהא בנידוי וק"ל:

דף סג:

ע"ב משום שנאמר כי מציון תצא תורה וגו'. ובתוספות פ"ק דסנהדרין הקשו דהתם מייתי ליה מקרא אחרינא דכתיב לשכנו תדרשו ובאת וגו' ונראה ליישב דמלשכנו תדרשו ובאת שמה וגו' לא אימעיט חו"ל אלא בזמן שבהמ"ק קיים דהיינו לשכנו בזמן שהשכינה שורה שם אבל בזמן שאין בהמ"ק קיים לא אימעיט מההוא קרא והכא בזמן שאין בהמ"ק קיים קיימינן ולכך אצטריך ליה למעוטי מהאי קרא כי מציון תצא תורה וגו' וק"ל:

ומשה יקח וגו' ומה ארון ה' וכו'. בקרא לא הוזכר אלא שנטה משה אהל שלו ואפשר דגם ארון ה' נטה שם כמ"ש הרב בכעס אבל לא ידענא לפי זה מאי קאמר אמרה תורה כל מבקש ה' דהא שפיר כתיב ממש מבקש ה' שהיה גם שם ארון ה' ונראה דזה הארון אינו הארון שהיה במשכן דב' ארונות היו כפרש"י בפרשת עקב גבי ועשית לך ארון וגו' ואמר שהיה מרוחק י"ב מיל דהיינו למי שהיה עומד בקצה המחנה מצד שכנגדו

היה משה נטה אהלו מחוץ למחנה היה לו לילך ג' פרסאות והיינו ק"ו שהרי זה אפילו שהוא בקצה המחנה אינו הולך רק ג' פרסאות ללמוד תורה מפי משה קרא מבקש ה' ת"ח שהולכים ביותר מרחוק ללמוד תורה מעיר כו' וכבוד אכסניא דקאמר בזה שאלו ת"ח ההולכים מעיר לעיר ללמוד תורה והם באכסניא אצל אנשי עיר זכות אותן תלמידי חכמים תלוי בהם:

נסביר פנים כו'. דלפי משמעו פנים של משה כנגד פני ה' אין לפרש דהא כתיב ופני לא יראו וגו' וע"כ דרשו דזה גופו היה הדבור פנים אל פנים אני ואתה נסביר פנים וא"ד כך א"ל כו' כך אתה הסבר להם פנים ולא תכעוס עליהם אלא החזר האהל כו' וזה דסמך לו ושב אל המחנה דגם זה בכלל דבורו של הקב"ה שישוב אל המחנה ויחזיר אהלו לשם וקאמר דכיון דשב אל המחנה עם אהלו כאשר א"ל הקב"ה א"כ מאי קאמר ומשרתו יהושע בן נון וגו' דלפי פשוטו שמשה בעצמו שב אל המחנה והניח אהלו שם מחוץ למחנה קאמר שפיר דיהושע בן נון משרתו נשאר שם באהל ולא ימיש ממנו לכך קאמר השתא דהוזכר כאן משום דא"ל הקב"ה שישוב אל המחנה ואם לאו יהושע כו' ולא יצא דבר זה לבטלה כדאמרינן פרק במה בהמה מעולם לא יצאת מדה טובה מפי הקב"ה וחזר וכו' ודו"ק:

סוף ארבעים כו' דכל משנה תורה סוף מ' שנה נאמרה כו' ללמדך שחביבה תורה על לומדיה כו' דמשה והכהנים והלוים אמרו זה שהם ודאי לומדים שנאמר בהם יורו משפטיך וגו' ואמר שחביבה עליהם כיום שנתנה וכמ"ש יהיו ד"ת בעיניך כדיוטגמא חדשה וקאמר עלה שהרי אדם קורא ק"ש כו' דהיינו דכתיב בו ג"כ אנכי מצוך היום וגו' שאמר לקרות ק"ש כדיוטגמא חדשה כפירש"י בחומש והרי אם ערב אחת אינו קורא אותה כאלו לא קרא ק"ש מעולם דהיינו שלא קיים להיות לו בכל ערב חדשה אלא דמחשיב לו כישנה שא"צ לקרותה בכל יום ודו"ק:

לפי שאין התורה כו' מ"ד חרב אל הבדים כו'. מפורש פ"ב דמכות ע"ש:

שנאמר זאת התורה אדם כי ימות כו'. משום דלעיל מיניה גבי מטמא בנגיעת המת לא כתיב זאת התורה וכאן באהל המת כתיב זאת התורה לדרשה זו במי שממית עליה באהל של תורה:

לעולם ילמוד אדם תורה ואחר כך יהגה. פ"ק דמסכת ע"ג קרא מייתו ליה ושם מפורש:

מ"ד כי מיץ וכו'. שמקיא תענוגי הילדות ממנו כמ"ש כי הילדות והשחרות הבל ע"י זה מוציא חמאה של תורה שהוא הוראה כמו החמאה שהוא המובחר מן החלב ואמר ומיץ אף וגו' שכועס עליו רבו פעם אחת כו' ומיץ אפים וגו' שכועס עליו פעם ראשונה

ושניה כו' דגבי דינים צריך האדם להיות סובל יותר מלגבי טומאה וטהרה שע"כ גבי דם כתיב אף דמשמע כעס פעם אחת וגבי ריב כתיב אפים דמשמע שתי פעמים כעס וקאמר מה טעם דבעי טפי טורח וכעס לאדם בדינים מבטומאה משום דשנינו הרוצה שיתחכם יעסוק כו' הוא מפורש בס"פ גט פשוט ע"ש:

אם נבלת כו' כל המנבל עצמו על ד"ת כו'. מייתי הך דרשה הכא אהאי קרא שהוא סמוך לקרא דמייתי לעיל:

ומה יתרו שלא קירב את משה כו'. מפורש בחידושי הלכות ע"ש:

פתח ר"י בכבוד אכסניא כו' כי גר היית בארצו כו'. היינו שהיו לכם אכסניא בשעת הדחק כשבא יעקב עם בניו למצרים בזמן הרעב שהיה בא"י והיינו כי גר וגו' כדכתיב לגור בארץ באנו וגו':

ומה היא הברכה שברכו כו' שילדו ששה בכרס וכו'. דבתר דחשיב ח' בניו אמר כי ברכו אלהים כל אלה מבני עובד וגו' דמשמע שהברכה נוסף על ח' בניו שהיו לו כבר והיינו ששתו וכלותיה שהם ט' ילדו כל אחת ששה בכרס אחד כי כן מצינו הברכה לישראל במצרים ונמצא דהיו ס"ב בניו עם ח' בניו הראשונים וק"ל:

כל הדוחק את השעה כו'. היינו דמזל שעה גורם וא"א לאדם לדחוק את המזל בכחו בחזקה אי לאו בסייעתא דשמיא וכל הנדחה מפני השעה כמו שעשה רב יוסף הרי השעה נדחית מפניו וכפירש"י ויתר כל סוגיא זו מפורש בספ"ב דהוריות ע"ש:

שיאחז בעובי הקורה כו'. פירש"י כלומר יעקב שכל כו' בקש עליהם רחמים עכ"ל והוא דחוק דהא אלהי יעקב כתיב ולא שייך ביה בקשת רחמים ונראה לפרש דאלהי יעקב ר"ל מדתו של יעקב ישגבך ביום צרה דהיינו בעובי הקורה שהוא מקום כובד משאו וק"ל:

והלא לפני משה אכלו כו'. משמע ליה שהיה משה משמש עליהם ולא אכל עמהם והיינו לפני משה אכלו וכ"ה בהדיא במכילתא גם נראה מהאי לישנא דאכלו לפני משה והוא הת"ח שהיה שרוי בתוכם וכיון דלפניו אכלו אמר כאלו אכלו לפני אלהים אבל בחומש פרש"י מכאן שכל הנהנה מסעודה שת"ח מסובין בה כו' ע"ש דלפי זה יהיה הת"ח אהרן וזקני ישראל המסובין שם דמשה אינו בכלל המסובין שהיה משמש עליהם וענינו שהסעודה שהת"ח בתוכה ודאי דאמרי שם ד"ת הוא הדבר שנהנין מזיו השכינה כמ"ש במס' אבות שלשה שאכלו על שולחן אחד ואמרו עליו ד"ת כאלו אכלו משלחנו של מקום כו' ע"ש:

דף סד.

אל יאמר לו לך לשלום אלא כו'. עיין בזה בדברי הכותב בע"י אבל הכתובים שמביא אין מורים על זאת הכונה ואין להאריך ונראין הדברים כפשטן כי כל ימי האדם על האדמה צריך לו אל השלום דהיינו שיצלח במעשיו בכ"מ אשר מגמתו וחפצו לילך שם אבל אחרי המות בקבר אין שם מעשה שיצלח בו אלא לחברו בחיים שהולך למקום חפצו יאמר לו לך לשלום שהרצון בו שתצלח חפציך כפי רצונך במקום אשר תלך ויהיה פי' לשלום שתמצא באותו מקום שתלך לשם שלום אבל לא יאמר לו לך בשלום שמשמעו שבהליכתו תהיה לך שלום עמך ולא במקום אשר חפצך לילך שם אבל הנפטר מן המת לא יאמר לך לשלום שיצלח חפצו במקומו כי אין שם בקבר חפץ ורצון אלא יאמר לך בשלום דהיינו שבדרך הליכתך לקבר יהיה לך שלום באין מעכב עד שיבא אל אבותיו בקבר ודברי הר"ן בזה מטין לדברינו ע"ש:

ילכו מחיל וגו'. מלת חיל נאמר על ריבוי עם והיינו מחיל שהוא תפלת רבים המקובלת יותר כדאמרינן פ"ק אל חיל שהוא לימוד תורה ברבים כדאמרינן לעיל שאין התורה נקנית אלא בחבורה ואמר יראה אל אלהים בציון דהיינו שזוכה למצות יראה כל זכורך את פני ה' וגו' שהיא קבלת פני שכינה:

ת"ח אין להם מנוחה כו'. יש לדקדק בזה דהא עוה"ב שזוכין לו הת"ח הוא כולו מנוחה כמ"ש ליום שכולו שבת ומנוחה לחיי כו' וי"ל ע"פ מ"ש ויכל אלהים ביום השביעי מה היה העולם חסר מנוחה באת שבת באת מנוחה כלתה ונגמרה מלאכה כפרש"י בחומש דהמנוחה שם היא כילוי וסילוק מלאכה ופעולה וקאמר הכא בת"ח שהוא פעולת השכל ועיון בעוה"ז ובעוה"ב דאין לו מנוחה וכילוי מזאת הפעולה של עיון השכלי אלא שתמיד פועל בה והיא בעצמה פעולת המנוחה דלעוה"ב שהצדיקים יושבין ונהנין מזיו השכינה בעיון השכלי ודו"ק:

ת"ח מרבים שלום בעולם כו'. כבר כתבנו בסוף יבמות טעם שסיים שם בזה המאמר ע"ש גם בכאן שכבר סיים בדברי אגדה לעיל והוסיף זה המאמר נראה קרוב לזה לפי שכל מסכת זו התפלות והברכות הנזכרות בה הם תיקון דרבנן וטעמם להרבות בזה שלום בעולם דהיינו בין ישראל לאביהם שבשמים ואל תקרי בניך אלא בוניך כו' כי אלו התפלות והברכות הם קיומו של עולם תחת העבודה וכל הפסוקים מורים על הכונה זו ובכן אל השלום ישים שלום אמן סלה: